

მაკა დოლიძე

**სოციალურ-პოლიტიკური
საკითხების ასახვა
ქართული პუბლიცისტების
შემოქმედებაში**

**გამომცემლობა „ანიწერალე“
თბილისი 2017**

რედაქტორი	ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი — შოთა აგლაძე
რეცენზენტები	ჟურნალისტიკის დოქტორი — ნარგიზა კანკია ჟურნალისტიკის დოქტორი — მარინა ლომიძე

© მ. დოლიძე, 2017

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2017

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19. ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com

ISBN 978-9941-26-052-0

პეტრე სურგულაძე

XIX საუკუნის მიწურულსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქართველი ერის წინაშე განსაკუთრებით მწვავედ იდგა ეროვნული საკითხი. ხელისუფლება ებრძოდა ყოველგვარ ეროვნულ გამოვლინებას, იმ პიროვნებებს, რომლებიც საკუთარ შეხედულებებს პრესის ფურცლებზე გამოთქვამდნენ. იმ პერიოდის მრავალი ქართველი საზოგადო მოღვაწის და პუბლიცისტის შემოქმედება ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად ცნობილია. არა და, მათმა უმრავლესობამ სიცოცხლე ერის კეთილდღეობას, თავისუფალი, დამოუკიდებელი საქართველოსათვის ბრძოლას შესწირა. ბევრი მათგანი, საქართველოდან გადახვენილი, უცხოეთში გარდაიცვალა. ამიტომ, მათი მოღვაწეობის შესახებ ნაკლებად, ან საერთოდ არაფერი ვიცით. ასეთ საზოგადო მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება პეტრე სურგულაძე, რომელიც იყო პედაგოგი, რედაქტორ-გამომცემელი. მან ხელი მოაწერა საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს.

პეტრე სურგულაძე დაიბადა XIX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს, როსტომ სურგულაძის ოჯახში. 1894 წელს დაამთავრა თბილისის ალექსანდრეს საოსტატო ინსტიტუტი და ხელი მიჰყო პედაგოგიურ მოღვაწეობას. პირველ ხანებში ქუთაისის გიმნაზიაში მუშაობდა, სადაც ხშირად გამოდიოდა ლექციებითა და მოხსენებებით პედაგოგიურ და პოლიტიკურ საკითხებზე, ილაშქრებდა არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ. ჟანდარმერიას შეუმჩნეველი არ დარჩენია მისი განწყობა, რისთვისაც სდევნიდა მას. დაპატიმრებისაგან თავი რომ დაეღწია, იძულებული გახდა, მიეტოვებინა ქუთაისი და თბილისში გადმოსულიყო, სადაც სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მასწავლებლად დაიწყო მუშაობა. პეტრე სურგულაძე, რატომღაც ვერც თბილისისა და ვერც ქუთაისის პედაგოგიურ კოლექტივს ვერ შეეთვისა. თუმცა სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ამას ობიექტური მიზეზები ჰქონდა. ორივე სკოლაში გამეფებული იყო ქაოსი და უნიათობა, რომელსაც მტკიცე და პრინციპული ხასიათის პეტრე სურგულა-

ძე ვერ ურიგდებოდა. იგი თავგამოდებით იბრძოდა და ცდილობდა გამოენახა ისეთი გზები და საშუალებები, რომლებიც ხელს შეუწყობდნენ სწავლა-აღზრდის გაუმჯობესებას, მოსწავლეთა ეროვნული თვითშეგნებით აღზრდას, მათში მშობლიური ენისადმი ინტერესისა და ღრმა სიყვარულის გაღვივებასა და განმტკიცებას.

როგორც ქუთაისის, ასევე თბილისის გიმნაზიაში მასწავლებლად ყოფნის დროს, პეტრე სურგულაძე დაუახლოვდა მოსწავლეებს და დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა. იგი, მათთან ერთად, ხშირად გამოდიოდა მიტინგებზე, კითხულობდა ლექციებს, აქვეყნებდა წერილებს, სტატიებს საქართველოში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ. მისი თითოეული პუბლიკაცია, რომლებიც იბეჭდებოდა „ივერიასა“ და „კვალში“ გამოირჩეოდა მაღალი აკადემიურობით, ღრმა შინაარსით, რის გამოც მრავალრიცხოვან მკითხველს იზიდავდა.

პეტრე სურგულაძე მოითხოვდა საქმის შეგნებულად, გულიანად კეთებას „თუ კაცი საქმეს შეუგნებლად, უგულოდ ეკიდება, მაშინ, რასაკვირველია, ყოველი ოდნავ მობერილი სიოც კი გაიტაცებს, აიყოლიებს და, ვინ იცის, რა ვნებას და ცუდს მოქმედებას არ ჩაადენინებს“ - აღნიშნავდა იგი.¹

პეტრე სურგულაძე, როგორც „მესამე დასის“ წარმომადგენელი ძირითადად გაზეთ „კვალში“ თანამშრომლობდა, რომელიც 1898 წლის დასაწყისში მთლიანად „მესამე დასელთა“ ხელში გადავიდა. „... „მესამე დასმა“, — წერდა გაზეთი „ივერია“, — მოინდომა ჩვენს ლიტერატურაში „კვალის“ გამეფება და „კვალში“ კი ნ.ჟორდანია გაამეფა“.²

იმ პერიოდში, პეტრე სურგულაძე მარქსიზმის პოზიციებზე იდგა და მესამე დასის იდეებს ქადაგებდა „მაგრამ ჩლუნგი სოციალ-დემოკრატი, უარმყოფელი სამშობლოსი, ჭურჭელი იმ სულისა, რომელმაც საქართველო შემდგომ უფრსკულში გადაჩეხა და დალუპა, იგი არც მაშინ ყოფილა“ - აი,

¹ გაზ. „ივერია“, 1897 წლის 10 აგვისტო

² გაზ. „ივერია“, 1900 წლის 5 მარტი

ასე იგონებდნენ პეტრე სურგულაძეს, როგორც მარქსისტსა და მესამე დასელს.¹

საერთოდ, „მესამე დასელების“ და მათ შორის პეტრე სურგულაძის „წარმოდგენების“ შესახებ ხშირად წერდნენ გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან „ივერია“ ილია ჭავჭავაძის პოზიციებზე იდგა, ხოლო „მესამე დასი“ და მათი ორგანო „კვალი“ მარქსიზმისაზე. ამიტომაც ამ ორი გაზეთის თანამშრომლები ხშირად ერთმანეთს თავს ესხმოდნენ და მოურიდელად აკრიტიკებდნენ. „კვალის“ თანამშრომელი, — წერდა გაზეთი „ივერია“, — სხვა არა იყოს რა, იმითი არის ყველაზე მეტი, რომ თანამშრომელია „კვალისა“ რომლიდგანაც მათის აზრით, სიბრძნე გადმოჩუხჩუხებს“.²

„სიბრძნის გადმოჩუხჩუხებისა“ რა მოგახსენოთ, მაგრამ საქმეს შეგნებულად და გულიანად რომ ეკიდებოდა პეტრე სურგულაძე, ამაში თავადაც ღრმად იყო დარწმუნებული. ამიტომაც იყო რომ პუბლიკაციებში, იგი ხშირად აკრიტიკებდა იმ პიროვნებებს, რომლებიც უსულგულოდ ეკიდებოდნენ თავიანთ მოვალეობას. პეტრე სურგულაძის კრიტიკას ვერც საკვირაო სკოლის მასწავლებლები გადაურჩნენ. პუბლიკისტი სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ მასწავლებელთა უმრავლესობა მოწოდების სიმალლეზე არ იყო. მათ ან არ ესმოდათ ან არ სურდათ გაეგოთ გონებრივი განვითარების მნიშვნელობა. „თუ ვინმემ რამე გითხრათ კი, გაიბერებით: — „ჩვენ ინტელიგენცია ვართ, ჩვენზეა მომავალი დამოკიდებული“ — ღმერთმა ნუ ქნას!“ — წერდა პეტრე სურგულაძე³.

ამ წერილმა ისე აღაშფოთა საკვირაო სკოლის მასწავლებლები, რომ გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ ერთ-ერთ ნომერში ირონიული ხასიათის წერილი მოათავსეს და მკაცრად

¹ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 დეკემბერი

² გაზ. „ივერია“, 1900 წლის 5 მარტი;

³ გაზ. „კვალი“ №11, 1902 წელი, გვ.178

გააკრიტიკეს პეტრე სურგულაძე: „ბატონო რედაქტორო! უმორჩილესად გთხოვთ ნება გვიბოძოთ თქვენის გაზეთის საშუალებით მადლობა გადავუხადოთ საკვირაო სკოლის ერთ უცნაურ გულშემატიკივარს“.¹

პეტრე სურგულაძე ვერ შეაშინა მასწავლებელთა თავდასხმამ. იგი იმდენად დარწმუნებული იყო თავისი აზრების ჭეშმარიტებაში, რომ გაზეთ „კვალის“ მე-13 ნომერში დაბეჭდა ღია წერილი. წერილი საინტერესოა იმით, რომ პუბლიცისტი არ ცდილობს დაადანაშაულოს მასწავლებლები, მათ მხოლოდ რამდენიმე კითხვაზე პასუხის გაცემას სთხოვს. მაგრამ ამ შეკითხვებს არავინ გასცა პასუხი, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ პეტრე სურგულაძე მართალი იყო.

იბრძოდა რა სკოლებში შექმნილი მდგომარეობის წინააღმდეგ, პეტრე სურგულაძე პრინციპულად მოითხოვდა სწავლის დონის ამაღლებას. სწორედ ამ საკითხს ეძღვნება „საქართველოს კალენდარში“ დაბეჭდილი წერილი „ენა და ერი“,² სადაც პეტრე სურგულაძისათვის დამახასიათებელი პედაგოგიური დამაჯერებლობითა და მეცნიერული დასაბუთებით არის საუბარი ენის განვითარების ისტორიაზე. ამ წერილს დიდი აღფრთოვანებით შეხვდა სამსონ ფირცხალავა, რომელიც პედაგოგიურ საზოგადოებაში დიდი პატივისცემით სარგებლობდა. მან გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე „სიტყვის“ ფსევდონიმით ქება-დიდებათ მოიხსენია პეტრე სურგულაძის ეს წერილი, მაღალი შეფასება მისცა მას და მთლიანად გაიზიარა მისი შეხედულებები.³

იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა პეტრე სურგულაძეს აკრიტიკებდნენ. ხშირად გაზეთი „ივერია“ სცოდავდა პეტრე სურგულაძის წინაშე. მას მხოლოდ იმის გამო აკრიტიკებდა რომ „მესამე დასელი“ იყო. მაგალითად, არტემ ახნაზაროვი, რომელიც გაზეთ „ივერიაში“ „ჩიორას“ ფსევდონიმით ბეჭდავდა პუბლიკაციებს, „მესამე დასელებს“ დიდი სურვილის მქო-

¹ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1902 წლის 21 მარტი;

² „საქართველოს კალენდარი“, 1904 წელი, გვ. 534-562;

³ გაზ. „ივერია“, 1904 წლის 18 ივნისი;

ნე პატარა წრეს“ უწოდებდა. „როგორც სჩანს, - წერდა იგი, - ეს უცნაური „დიდი სურვილის მქონე პატარა წრე“ „მესამე დასი“ ყოფილა და ბ-ნი სურგულაძე - მესამე დასელი, ჩვენ იმდენად აღარ გვაკვირვებს და გვაოცებს იმათი საქციელი“.¹

არტემ ახნაზაროვი ყოველნაირად ცდილობდა ყურადღების ცენტრიდან არ გამორჩენოდა „მესამე დასელთა“ „სახელდახელო“ საქმიანობა, რათა შემდგომ ისინი გაეკიცხა და დაეკნინებინა. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს არტემ ახნაზაროვს „მესამე დასელთა“ კრიტიკის გარდა, სხვა არაფერი აინტერესებდა. სხვათაშორის, იგი ამას, არც მალავდა „ყველასთან რა საქმე მაქვს, - წერდა იგი, - რომ თითოეულად ვთვალო. მე ჩემის „სახელდახელოს“ გმირებს ვეძებ...“² და როგორც ჩანს სწორედ, პეტრე სურგულაძე იყო არტემ ახნაზაროვის „სახელდახელო“ გმირი, სწორედ „მესამე დასელობა“ იყო იმის მიზეზი, რომ არტემ ახნაზაროვი ვერ ეგუებოდა პეტრე სურგულაძეს, არ ინდობდა მას, სასტიკად აკრიტიკებდა და ასეთი ეპითეტებით ამკობდა: „დიდი სურვილის მქონე პატარა წრის წარმომადგენელი“, „ფრიად მძიმე წვერი მესამე დასისა“ და ა.შ.

გულისტკივილით უნდა აღინიშნოს, რომ პეტრე სურგულაძის ღვაწლს, რატომღაც სათანადოდ ვერ აფასებდნენ, დაუმსახურებლად აკრიტიკებდნენ კიდევ. განსაკუთრებით ღვარძლიანი იყო 1900 წლის 7 ივნისს „ივერიაში“ დაბეჭდილი წერილი, სადაც ვკითხულობთ „ერთი ღვთის გულისთვის ბატონ სურგულაძეს, რა ღვაწლი მიუძღვის წარსულში საზოგადოების წინაშე, ანუ რა დიდი შესანიშნავი ნიჭისა და ცოდნის პატრონია“. მაგრამ, სულ მალე ვაი კრიტიკოსები მიხვდნენ, რა დიდი ღვაწლი მიუძღოდა პეტრე სურგულაძეს ერისა და საზოგადოების წინაშე, რა ნიჭისა და ცოდნის პატრონი იყო იგი და ქება-დიდება დაუწყეს მას.

¹ გაზ. „ივერია“, 1900 წლის 18 აპრილი

² გაზ. „ივერია“, 1900 წლის 10 აგვისტო

1904 წლიდან პეტრე სურგულაძე აქტიურ თანამშრომლობას იწყებს ჟურნალ „ნაკადულში“, რომლის რედაქტორი და თანამშრომელი იყო იმდროისათვის საკმაოდ ცნობილი ჟურნალისტი ე. ერისთავი. ამ ჟურნალში პეტრე სურგულაძემ გამოაქვეყნა საყურადღებო სტატიები, რომლებიც ძირითადად დაწყებითი განათლების პრობლემებს ეხებოდა: „დაწყებითი განათლება“, „განათლების საქმე დაწყებითი სკოლის გარეშე“, „დაწყებითი სკოლის ახალი გეგმა“.

პეტრე სურგულაძის აღნიშნული პერიოდი, იმითაც არის აღსანიშნავი, რომ იგი მტკიცედ დგება ილია ჭავჭავაძის პოზიციაზე. 1905 წლიდან კი მუშაობას იწყებს გაზეთ „ივერიაში“. იგი სისტემატურად ბეჭდავდა წერილებს, სტატიებს, კორესპონდენციებს. ილაშქრებდა გაბატონებული ბიუროკრატიის წინააღმდეგ, რომელიც უსულდგმულოდ ეკიდებოდა სამართლის, განათლებისა და სხვა საჭირობო საკითხებს. „...ხალხი აბუჩად ასაგდები როდია, — წერდა პეტრე სურგულაძე, — შეიძლება ერთს, ორს, ათს წელიწადს ხალხს დასცინოთ, სთელოთ მისი თავმოყვარეობა, მაგრამ ბოლოს ის არ შეგარჩენს თქვენ თავხედობას“.¹

გაზეთ „ივერიაში“ მუშაობის დროს პეტრე სურგულაძემ ავტორიტეტი მოიპოვა, ამიტომაც ხშირად მიავლინებდნენ იქ, სადაც ე.წ. „ცხელი წერტილები“ იყო და ობიექტური, უტყუარი მასალების მოპოვება იყო საჭირო.

1907 წელს პოლიტიკურმა და საზოგადო მოღვაწემ ივანე გომართელმა გადაწყვიტა კრებული გამოეცა და ამ საქმეში ჩააბა პეტრე სურგულაძეც. „1907 წლის აგვისტოში გვერდით შემოიკრიბა ისეთი მწერლები როგორიც იყვნენ მ.ჯავახიშვილი, სვ.ყიფიანი, პ.სურგულაძე, პ.თუმანიშვილი“.²

1908 წელს დაიბეჭდა კრებული „ნიავი“. მაგრამ ცენზურამ პირველი ნომრის გამოსვლისთანავე აკრძალა მისი გამოცემა და მან მკითხველამდე ვერ მიაღწია.

¹ გაზ. „ივერია“, 1905 წლის 26 ივნისი

² ივ.გომართელი, რჩ. თხზ., ტ. II, გვ. 43;

1908 წლიდან პეტრე სურგულაძე კვლავ უბრუნდება პედაგოგიურ მოღვაწეობას. იყო თბილისის სათავადაზნაურო სკოლის მასწავლებელი. პედაგოგიურ მოღვაწეობას კარგად უთავსებდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მუშაობას, აქტიურად თანამშრომლობდა სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებში, იყო მრავალი გაზეთის სარედაქციო საბჭოს წევრი, მრავალი თავყრილობის და კონფერენციის საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი და თავმჯდომარე.

1909 წელს პეტრე სურგულაძემ თბილისში დაარსა „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფი“. „... 1909 წელს პეტრე სურგულაძემ, - წერდა გივი კობახიძე, - სხვა გამოჩენილ პირებთან ერთად თბილისში დაარსა „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ჯგუფი“, რომლის საქმიანობა დიდხანს არ დარჩა საიდუმლოდ და უკვე 1910 წელს კი ჯგუფი დაიქსაქსა.“¹

ჯგუფის შემადგენლობაში შედიოდნენ: ვაჟა ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილი, გიორგი გვაზავა, მიხაკო წერეთელი, გიორგი მაჩაბელი, გივი დეკანოზიშვილი, ლეო კერესელიძე და სხვ. „არ დავასახელებ ამ ჯგუფის ზოგიერთ წევრთ, ადვილად გასაგები მოსაზრებით, - წერდა ამ ჯგუფის ერთ-ერთი აქტიური წევრი მიხაკო წერეთელი 1931 წელს პარიზში, - დავასახელებ მხოლოდ მიცვალებულთ: ვაჟა ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილი, პეტრე სურგულაძე, სვიმონ ყიფიანი - ესენი იყვნენ ნამდვილი წევრნი ჯგუფისა, რომელთაც იცოდნენ ყველა საიდუმლოება, ხოლო ლიტერატურული თანამშრომლები იყვნენ განსვენებული ალექსანდრე ყიფშიძე, დღეს ემიგრაციაში მყოფი გვაზავა და სხვანი“.² ამ ჯგუფმა ითავა ილიას იდეების დაცვა და ხალხში პროპაგანდა.

1909 წლის 13 სექტემბერს „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფმა“ გამოსცა პოლიტიკური, ლიტერატურული და მეცნიერული ჟურნალი „ერი“,

¹ გაზ. „თბილისი“, 1990 წლის 6 ოქტომბერი

² გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 სექტემბერი;

რომელმაც ენერგიული ბრძოლა გააჩაღა ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებისათვის. თუმცა არსებობს სხვა აზრი ჟურნალის გამოცემის შესახებ. გაზეთ „სახალხო“ განათლებაში დაიბეჭდა წერილი „პეტრე სურგულაძე“,¹ სადაც აღნიშნულია, რომ ჟურნალი „ერი“ „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფმა“ გამოსცა 1908 წელს. ამავე აზრს იზიარებს „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფის“ ერთ-ერთი წევრი და ჟურნალ „ერის“ წამყვანი თანამშრომელი გიორგი გვაზავა. მაგრამ არც ერთი და არც მეორე მოსაზრება სწორი არ არის, რადგან „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფი“ დაარსდა 1909 წელს და ამდენად ჟურნალს 1908 წელს ვერ გამოსცემდა. ასევე, თუ გადავხედავთ ჟურნალ „ერს“ შევამჩნევთ წარწერას, რომ იგი გამოვიდა 1909 წლის 19 სექტემბერს. არსებობს საარქივო მასალებიც, სადაც აღნიშნულია, 1909 წლის 14 იანვარს პეტრე სურგულაძემ განცხადებით მიმართა თბილისის გუბერნატორს, რათა ნება მიეცათ გამოეცა ჟურნალი „ერი“.²

ჟურნალის მიზანი იყო რუსიფიკატორული რეჟიმის წინააღმდეგ და სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლა. ჟურნალში გამოქვეყნებულ თითოეულ წერილსა თუ სტატიაში საუბარი იყო სწავლა-აღზრდისა და საქართველოში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ.

1910 წლის 19 სექტემბერს ჟურნალი „ერი“ დახურეს. პეტრე სურგულაძეს ერთი წლით პატიმრობა მიუსაჯეს. პეტრე სურგულაძე ემიგრაციაში წავიდა. ამიტომ იგი დაუსწრებელი განჩინებით გაასამართლეს.

ჟურნალ „ერის“ დახურვასთან ერთად დაიქსაქსა „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფი“. მეფის ჟანდარმერიამ ბევრი დააპატიმრა, გადაასახლა და ბევრიც ციხეებში გამოკეტა. პეტრე სურგულაძემ და რა-

¹ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1992 წლის 13 სექტემბერი

² საქ. ცენტრ. სახ. არქივი, ფონდი 480, აღწ. 371, საქმე 28, ფურც. 2

მოდენიძე პიროვნებამ თავს უშველეს ჟენევაში გაქცევით. საზღვარგარეთ გადახვენილ პეტრე სურგულაძეს მოსვენებას არ აძლევდა სამშობლოს ბედი. იქაც შესაშური ენერგიით განაგრძობდა დაწყებულ საქმეს, დაუღალავად ეწეოდა ჟურნალისტურ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საქმიანობას. კავშირს არ წყვეტდა საქართველოში დარჩენილ თანამებრძოლებთან, გზავნიდა წერილებს, კითხულობდა საქართველოში გამოცემულ ჟურნალ-გაზეთებს.

1911 წელს იგი ჟენევიდან საქართველოში გზავნის წერილს, რომელიც „ნამის“ ფსევდონიმით დაიბეჭდა გაზეთ „სახალხო გაზეთში“. შორეულ ქვეყანაში გადახიზნულ პეტრე სურგულაძეს კვლავაც ქართული ლიტერატურის და მნიგნობრობის მდგომარეობა აწუხებდა, მის გაუმჯობესებაზე ფიქრობდა. „მრავალი საუკუნის განმავლობაში, - წერდა იგი, - ქართულ მნიგნობრობას არ დასდგომია ისეთი განსაცდელის დღე, როგორც ამ ასი წლის განმავლობაში. ის წარსდგა არსებობისათვის ბრძოლის საოცარ გამოცდის წინაშე“.¹

არ შეიძლება არ აღინიშნოს პეტრე სურგულაძის დამსახურება ქართული ლექსიკონის გამოცემის საქმეში. იმ პერიოდში, ქართველ ინტელიგენტთა გარკვეულ ნაწილში, რატომღაც ჩამოყალიბდა აზრი რუსულ-ქართული ლექსიკონის გამოცემის შესახებ. ამ აზრს თავისი მტკიცე ხასიათით და პრინციპულობით წინ აღუდგა პეტრე სურგულაძე. მოითხოვდა, ჯერ გამოცემულიყო ქართული ლექსიკონი, შემდეგ რუსულ-ქართული ლექსიკონი. რუსულ-ქართული ლექსიკონით, მისი აზრით, მხოლოდ ორიოდე კაცი ისარგებლებდა, ქართული ლექსიკონით კი ქართველი საზოგადოების უმრავლესობა. „ვისაც სამშობლო ენის სიყვარული აქვს და მისი განვითარებისათვის გული შესტკივა, - წერდა პეტრე სურგულაძე, - ის ნათლად გრძნობს, თუ რაოდენ საჭიროა ქართული და მხოლოდ ქართული ლექსიკონი.“²

¹ გაზ „სახალხო საქმე“, 1911 წლის 8 მარტი

² გაზ. „სახალხო განათლება“, 1911 წლის 18 მარტი

1910 წელს პეტრე სურგულაძემ ჟენევაში დაარსა „ქართველ სეპარატისტთა ჯგუფი“, რომლის წევრებიც იყვნენ ძმები კერესელიძეები, ნესტორ მაღალაშვილი, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხაკო წერეთელი, გიორგი მაჩაბელი და სხვები.

„ქართველ სეპარატისტთა ჯგუფმა“, 1913 წლის იანვარში გამოსცა ჟურნალი „თავისუფალი საქართველო“, რომელიც 1914 წლის ზაფხულამდე გამოდიოდა. იგი საქართველოს რუსეთისაგან გამოყოფისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეას ქადაგებდა. „ჩვენ კარგად გვესმის სიძნელე იმ საქმისა, რომელსაც ხელს ვკიდებთ, - ვკითხულობთ ჟურნალში, - ისიც კარგად ვიცით, თუ როგორი უნდობლობით მიეგებება ჩვენს აზრს გათახსირებული, ეროვნულად გარყვნილი ნაწილი ქართველებისა, მაგრამ ეს ჩვენ არამც თუ არ გვაშინებს, პირიქით მეტ ძალას და სიმხნევეს გვაძლევს. შედარებით ვერც ერთს ერში ვერ ვპოვებთ იმდენ მოღალატეს, გამცემს, სამშობლოს ორგულს, რამდენიც ჩვენშია.“¹

ჟურნალში მრავალი საყურადღებო პუბლიკაცია დაიბეჭდა. მათ შორის: „დამოუკიდებელი საქართველო და ქართველი დემოკრატია“, „რისთვის უნდა ქართველ ერს საკუთარი სახელმწიფო“ და სხვ.

მართალია ჟურნალის დამფუძნებელი იყო გიორგი კერესელიძე, თანარედაქტორი ლეო კერესელიძე, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ჟურნალის მიმართულების განსაზღვრაში დიდი წვლილი მიუძღვის პეტრე სურგულაძეს. „პეტრე, - წერდა მიხაკო წერეთელი, იყო აქაც მთავარი რედაქტორი და ხელმძღვანელი ორგანოსი, ხოლო მისი ჯგუფი ჟენევისა და ჩვენი უცხოეთში გაბნეული ქართველი პატრიოტები, თანამშრომლები მისნი“.²

პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე ჯგუფმა ბერლინში გადაინაცვლა გერმანიის პოლიტიკურ წრეებთან კავშირის დასამყარებლად. ამავე დროს სახელი შეიცვალა და ეწოდა

¹ ჟურნ. „თავისუფალი საქართველო“ №1, 1913 წელი, გვ. 1;

² გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 დეკემბერი

„საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ ანუ „დამოუკიდებლობის კომიტეტი“. პარტიის სათაო ოფისი იყო სტამბოლში, კერძოდ, ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში და მას ხელმძღვანელობდნენ ცნობილი პიროვნებები მიხაკო წერეთელი, გიორგი მაჩაბელი, ლეო კერესელიძე და სხვები.

1914 წელს ტრაპიზონში საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა ჩამოაყალიბა ქართველ მუსლიმანთა ლეგიონი. ლეგიონის შექმნის ერთ-ერთი ინიციატორი და სულისჩამდგმელი იყო პეტრე სურგულაძე. 1915-1916 წწ. ლეგიონი განლაგებული იყო ტრაპიზონში, შემდეგ სამსუნსა და კერასუნტში. ჰქონდა თავისი ფორმა, დროშა, სამხედრო ლაზარეთი, შესაკრები პუნქტები, საკუთარი სამხედრო ჯილდოები, მონაწილეობდა სამხედრო ოპერაციებში.

„ქართული ლეგიონი“ მოქმედებდა, როგორც განცალკევებული მოხალისეთა სამხედრო შენაერთი გერმანიისა და ოსმალეთის სამხედრო ხელმძღვანელობის კონტროლის ქვეშ. 1916 წ. თურქეთმა გერმანიის მთავრობას ლეგიონის დაშლა მოსთხოვა, რადგანაც ეჭვით უყურებდნენ გერმანია-საქართველოს ურთიერთობას და მაჰმადიანი ქართველების აქტიურობას. გერმანია იძულებული გახდა, მოკავშირეთათვის ანგარიში გაეწია და „ქართული ლეგიონი“ დაიშალა, ლეგიონმა იარსება 1918 წლამდე.

პეტრე სურგულაძის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის სტამბოლის პერიოდი დიდი შემოქმედებითი აქტიურობით და ძალისხმევით აღინიშნება. იგი იქ წერდა პუბლიკაციებს, გამოსცემდა წიგნებს, ეწეოდა პოლიტიკურ საქმიანობას. კერძოდ, 1917 წელს სტამბოლში მან გამოსცა წიგნები: „საქართველოს თავისუფლებისაკენ“ და „საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო“, ხოლო 1918 წელს „დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა“.

1917 წელს პეტრე სურგულაძე საქართველოში ჩამოდის. იმავე წლის ნოემბერში იგი მონაწილეობს თბილისში ჩატარებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ორგანიზაციათა წარმომადგენლობის ყრილობის მუშაობაში, სადაც აირჩიეს ეროვ-

ნული საბჭო. ამ საბჭოს შემადგენლობაში შეიყვანეს პეტრე სურგულაძე. 1918 წლის 26 მაისის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტს, სხვებთან ერთად, ხელს აწერდა პეტრე სურგულაძეც.

პეტრე სურგულაძე მეტად საინტერესო პიროვნება და მრავალმხრივი მოღვაწე იყო. ცხოვრებამ ყოველნაირი გამოცდა მოუწყო, ხან აღმა ატარა, ხან დაღმა, სიძნელეებს არ შეუშინდა და არჩეულ გზიდან არ გადაუხვია. პირიქით, ყოველთვის ცდილობდა ღირსეულად ეტარებინა ქართველის სახელი, ცხოვრებას არ ჩამორჩენოდა, რადგან იცოდა „...რომ ყოველდღიური ცხოვრება იგივე ომის ველია, რომელიც სხვა სახით ათასობით ასახიჩრებს და წუთისოფელს ასალმებს ადამიანებს...“¹

1921 წელს პეტრე სურგულაძე კვლავ საზღვარგარეთ გადაიხიზნა და დამკვიდრდა კონსტანტინოპოლში, სადაც თავისი ოჯახი ცხოვრობდა. 1931 წლის სექტემბერში უეცრად გარდაიცვალა მეგობრის ბინაში.

პეტრე სურგულაძის სიკვდილმა დიდად დაამწუხრა თანამებრძოლები. სამწუხაროდ ბევრმა მათგანმა ვერ შეძლო მისი დატირება, თუმცა ბევრი ცრელნარევი წერილი დაიბეჭდა. მის გარდაცვალებას სევდიანი სიტყვები უძღვნა მისმა განუყრელმა მეგობარმა და თანამებრძოლმა მიხაკო წერეთელმა: „საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, დიდო ქართველო მამულიშვილო, და უკვდავი იქნება კიდეც ქართველთა შორის, რადგან მომავალმა თაობებმა შენი მერანის მიერ თელილი გზით დიდხანს უნდა იაროს“.²

¹ გაზ „ივერია“ 1905 წლის 20 აგვისტო

² გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 დეკემბერი

მიხაკო წერეთელი

მიხაკო წერეთელი დაიბადა 1878 წლის 23 დეკემბერს, შორაპნის მაზრის სოფელ ცხრუკეთში. იგი იმერეთის სამეფო ტახტის აზნაურის, იმერთა მეფეების – ალექსანდრე V-ის და სოლომონ I-ის კარის მოძღვრის სვიმონ წერეთლისა და იმერეთის მეფის დავით II-ის პირდაპირი შთამომავალი იყო. მამა – გიორგი წერეთელი განათლებული პიროვნება და კარგი კალიგრაფი იყო, იცოდა ქართული სასულიერო და საერო მწერლობა. დედა – მაია იაშვილი არისტოკრატიული ოჯახის წარმომადგენელი, ცნობილი იყო როგორც ჭკვიანი და დარბაისელი ქალი.

მიხაკო წერეთელმა 1899 წელს დაამთავრა ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზია და სწავლა გააგრძელა კიევის უნივერსიტეტში, საიდანაც გარიცხეს აქტიური პოლიტიკური და ანტიიმპერიული მოღვაწეობისათვის. თავდაპირველად მიხაკო წერეთელი იზიარებდა მარქსიზმს. მან პირველად თარგმნა მარქსის „კაპიტალი“ ქართულად და მიუტანა ნოე ჟორდანიას „კვალის“ რედაქციაში.

1900 წელს მიხაკო წერეთელი სწავლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა საფრანგეთში და ჩაირიცხა სორბონის უნივერსიტეტში, სადაც კვლავ გააგრძელა „პოლიტიკურად არასაიმედო“ მოღვაწეობა. 1901 წელს პარიზიდან გაასახლეს ანარქისტულ დემონსტრაციაში მონაწილეობისათვის. მიხაკო წერეთელი მემარცხენე ანარქისტი იყო, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ვარლამ ჩერქეზიშვილთან, პ. კროპოტკინთან და საერთაშორისო ანარქისტული მოძრაობის სხვა ლიდერებთან. ანარქისტებს ხალხის, სულიერი, სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გათავისუფლება უნდოდათ. მათი აზრით, სულიერი თავისუფლებისათვის რელიგიის უარყოფა იყო აუცილებელი, ხოლო სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური თავისუფლებისათვის – სახელმწიფოს დანგრევა. ქართველ ანარქისტებს უდიდესი როლი მიუძღვით მსოფლიოში ანარქისტული იდეების განვითარებაში, თუმცა ევროპელი და რუსი ანარქისტებისგან განსხვავებით, ქართველები აქტიუ-

რად იბრძოდნენ ეროვნული პრინციპებისათვის. „მე მხოლოდ ქართველი ანარქისტი ვარ, - წერდა მიხაკო წერეთელი, - მაგრამ გული საგულეს არა მაქვს: ჩემთვის ეროვნული საკითხი გადაწყვეტილი არ არის, ეს საკითხი კი ჩემი ყოფნა არ ყოფნის საკითხია, ურომლისოდაც არც ანარქიზმი არსებობს“.¹

1901 წელს მიხაკო წერეთელი სასწავლებლად მიემგზავრება ჟენევაში. სამშობლოს მოშორებულ მიხაკო წერეთელს მოსვენებას არ აძლევდა სამშობლოზე ფიქრი. სურდა რაიმეთი მაინც დახმარებოდა მას. ერთ-ერთ საშუალებად ჟურნალ-გაზეთებში თანამშრომლობა მიაჩნდა. ბეჭდავდა წერილებს, რომლებიც ეხებოდა სოციალიზმს, ანარქიზმს, საქართველოს ისტორიულ წარსულს. პუბლიცისტი საუბრობდა ეროვნული გრძნობების შესახებ და აღშფოთებული იყო იმის გამო, რომ სიტყვა „საქართველო“ და „ქართველობა“ ნაშალა რუსულმა და მის ნაცვლად „ზაკავკაზი“, „კავკასია“, ტფილისის გუბერნია დამკვიდრდა.

„ბატონ“-ის და „მ. სანგალა“-ს ფსევდონიმებით აქვეყნებდა სხვადასხვა პუბლიკაციებს როგორც ქართულ, ისე უცხოეთის პერიოდულ პრესაში. ჟენევიდან იგი აგზავნიდა წერილებს „ცნობის ფურცლისა“ და „მოამბის“ რედაქციებში. მას სურდა ამ გამოცემების თანამშრომელი გამხდარიყო. მაგრამ, რატომღაც ამ რედაქციების ხელმძღვანელობამ არავითარი რეაგირება არ მოახდინეს მის წერილებზე. განაწყენებული მიხაკო წერეთელი თავის მეგობარს ფილიპე გოგიჩაიშვილს წერდა: „მე ხომ როგორც მწერალი არ ვუგზავნი წერილებს, არამედ როგორც მუშა შევთხოვ სამუშაოს და უბრალო ზრდილობა მოითხოვს შემატყობინონ პასუხი ერთის რომელიმე პირით, რომელსაც მე ვსთხოვე რედაქციაში ეკითხათ ამ საქმეზედ“.²

მოგვიანებით, ეტყობა, ყურადღება მიაქციეს მიხაკო წერეთლის პუბლიკაციებს და 1904 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ სანგალას ფსევდონიმით დაიბეჭდა წერილი „საზოგადო-

¹ მ.წერეთელი „ერი და კაცობრიობა“, 1910 წელი გვ.31

² გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1988 წლის 18 მარტი

ებრიობა და არსებობისათვის ბრძოლა“. არა მარტო ამ წერილში, არამედ სხვა პუბლიკაციებშიც მიხაკო წერეთელი საუბრობს საზოგადოების შესახებ და ასკვნის, რომ „როგორც ყოველი ორგანიზმი, კაცთა საზოგადოებაც მიწაზედა სცხოვრობს. უმინოდ შეუძლებელია საზოგადოება, მიწა, ტერიტორია. აი, რა არის აუცილებელი მასაზრდოებელი საზოგადოებისა, აგრეთვე ასპარეზი იმის მოქმედებისა, იგი ჯამია ყველა იმ გარეგან მოვლენათა, რომელიც მოქმედებს ადამიანზედ და რომელზედაც ადამიანი მოქმედებს . . .“¹

მიხეილ წერეთელი მიიჩნევს, რომ რეგრესი თუ იქამდე გაიზარდა, რომ ამ ორ საფუძველს შეეხო, ეს გამოიწვევს ძნელ შედეგებს კერძოდ, ეს მაჩვენებელი იქნება იმისა, რომ საზოგადოება გადაშენებისა და გაქრობის გზაზეა დამდგარი. მიხაკო წერეთელი აღშფოთებული იყო ქართველ სოციალ-დემოკრატთა მოღვაწეობით რუსეთის სათათბიროში, მათი ანტიეროვნული ცხოვრებით. „მე ვწუხვარ, რომ რუსად არ დავიბადე“, — წუხდა ერთი ქართველი სოციალისტი, რაც გახდა მ. წერეთლის განრისხების საგანი.²

1904 წელს მიხაკო წერეთელი შეუერთდა ქართველ სოციალ-ფედერალისტთა ჯგუფს გიორგი დეკანოზიშვილის ხელმძღვანელობით. ეს ჯგუფი მოღვაწეობდა პარიზში. აქ გამოდიოდა მათი გაზეთები „საქართველო“ და „La Georgie“ — საქართველოს ფრანგული დამატება, რომლის რედაქტორი იყო რენო, ხოლო მის გამოცემასა და მასალების მომზადებაში აქტიურად მონაწილეობდა გიორგი დეკანოზიშვილის მეუღლე ჰანრიეტა ფრენუა.

„საქართველო“ იყო ეროვნულ-პოლიტიკური მიმართულების თავისუფალი ორკვირეული გაზეთი, რომელიც არალეგალური გზით ვრცელდებოდა საქართველოში. გაზეთმა დიდი მუშაობა გასწია ეროვნულ-პოლიტიკური ძალების კონსოლიდაციისათვის. ამ მიზნით „საქართველოს“ რედაქციამ ითავა ქართული პოლიტიკური მიმდინარეობების გამა-

¹ გაზეთი „ისარი“ №121, 1907 წელი

² გაზეთი „ისარი“ №121, 1907 წელი

ერთიანებული კონფერენციის მოწვევა. კონფერენციის მიზანი იყო გაერკვია: 1. რას ფიქრობდნენ ქართული პოლიტიკური ძალები ეროვნულ საკითხზე; 2. შესაძლებელი იყო თუ არა ამ ძალების გაერთიანება ეროვნული იდეის ქვეშ. პოლიტიკურ ძალებში იგულისხმებოდნენ: გაზეთ „საქართველოს“ წარმომადგენლები, სოციალ-დემოკრატები, ეროვნულ-დემოკრატიული მიმდინარეობის ჯგუფები, ანარქისტები, სოციალისტ-რევოლუციონერები და ეროვნული მოღვაწეები, რომლებიც არც ერთ პარტიულ მიმართულებას არ ეკუთვნოდნენ.

1904 წლის 1 აპრილს ჟენევაში გაიხსნა საზღვარგარეთ მყოფი ეროვნულ-პოლიტიკური და რევოლუციური მიმდინარეობების წარმომადგენელთა, ან როგორც მაშინ უწოდებდნენ, „ქართველ რევოლუციონერთა“ პირველი კონფერენცია. კონფერენციის მუშაობაში, სხვებთან ერთად მონაწილეობას იღებდნენ ანარქისტები: ვარლამ ჩერქეზიშვილი (მანაველი), კომანდო (გიორგი) გოგელია (ორგეიანი), მიხეილ (მიხაკო) წერეთელი (თერგელი), ალექსანდრე გაბუნია (ვერმიცანიძე), რომლებიც სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში გაერთიანდნენ. ჟენევის კონფერენციამ მიიღო საქართველოს ავტონომიის მოთხოვნა, მომავალი დემოკრატიული რუსეთის ფარგლებში.

1905 წელს მიხაკო წერეთელი საქართველოში დაბრუნდა. საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საქმიანობასთან ერთად იგი ეწეოდა ნაყოფიერ ჟურნალისტურ მოღვაწეობას. 1906 წელს სანგალას ფსევდონიმით თბილისში გამოსცა წიგნი „მუშათა მოძრაობა საფრანგეთში 1789 წლამდე (დიდ რევოლუციამდე)“. იმავე წელს თანამშრომლობა დაიწყო ყოველკვირეულ პოლიტიკურ, სამეცნიერო და ლიტერატურულ ჟურნალ „ნობათში“. ჟურნალის რედაქტორ-გამომცემელი იყო დ. ერისთავი-მდივნისა (განდეგილი). მიხაკო წერეთელი დამაარსებელი და ფაქტობრივი რედაქტორი იყო. ჟურნალში ბატონის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა „რევოლუცია და რეაქცია“, „კანონი“, „როგორ უნდა მოვრიგდეთ?“, „ვიტტეს ხულიგნური ცინიზმი“, „სახელმწიფო ძალის ხელში ჩაგდება და

სოციალური რევოლუცია“, „დუმა, „პარტიები“ და კარზედ მომდგარი რევოლუცია“, რომელთაგან ზოგიერთი ცალკე ბროშურების სახითაც გამოიცა.

რევოლუციის წლებში თბილისში ზედიზედ გამოდიოდა ანარქისტული ჟურნალ-გაზეთები: „მუშა“, „ნობათი“, „ხმა“, „ქარიშხალი“, „ცის ნამი“. ამ გამოცემების ფურცლებზე სხვა ანარქისტებთან ერთად ქვეყნდებოდა მიხაკო წერეთლის პუბლიკაციებიც. ნაყოფიერ ლიტერატურულ, პუბლიცისტურ და საგამომცემლო საქმიანობასთან ერთად ქართველი ანარქისტები ცდილობდნენ აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ რევოლუციაში. მათ ჰქონდათ საკუთარი სტამბა, სცემდნენ პროკლამაციებს, ახდენდნენ ექსპროპრიაციებს.

ანარქისტულმა პრესამ არამარქსისტული სოციალიზმის იდეების პროპაგანდისათვის მნიშვნელოვანი ღვაწლი გასწია, საზოგადოებას გააცნო ევროპის სოციალისტური მოძრაობის წარსული და თანამედროვე მოვლენები, რითაც თვალსაწიერი გაუფართოვა მკითხველს. საგულისხმოა, რომ ანარქისტული გაზეთები ადგილობრივ მოვლენებზე მეტად საერთაშორისო სოციალისტური მოძრაობის შესახებ წერდნენ.

1907 წელს მიხაკო წერეთელმა, ვარლამ ჩერქეზიშვილმა და გიორგი გვაზავამ შეადგინეს პეტიცია ქართველი ერის სახელით ჰააგაში წარსადგენად. სამწუხაროდ ევროპის ყურადღება თანაგრძნობას არ გასცილებია. ჰააგის კონფერენციას ქართველი ხალხის ეროვნული სატიკვარისათვის არ ეცალა.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ქართველი ანარქისტები ორად გაყოფილნი აღმოჩნდნენ. კომანდო და შალვა გოგელიები კოსმოპოლიტიზმის პოზიციაზე დარჩნენ, ხოლო ვარლამ ჩერქეზიშვილი და მიხეილ წერეთელი კვლავინდებურად მხარს უჭერდნენ საქართველოს ავტონომიის მოთხოვნას. მალე შეწყდა ანარქისტების მოღვაწეობა საქართველოში. ქართული ანარქიზმის ლიდერები ვარლამ ჩერქეზიშვილი და კომანდო გოგელია სამოღვაწეოდ დასავლეთ ევროპაში გადაიხვეწნენ, ხოლო მიხაკო წერეთელმა თავი დაანება ანარქიზმს და ეროვნული მოძრაობის ბანაკში გადავიდა.

1907 წლის 2 სექტემბერს გაზეთ „ისარში“ გამოქვეყნდა მწერეთლის წერილი „კაცია ადამიანი?!“, რომელშიც ავტორი თავს დაესხა ილია ჭავჭავაძის მკვლელებს. „ილია ჭავჭავაძე საქართველოშივე ქართველებმა მოჰკლეს?! ჰოი, უმაღურნო, ბრმანო და საზიზღარნო! ნუ თუ მართლა ჩაიდინეთ ასეთი დანაშაული, – დანაშაული, რომლის მსგავსი მსოფლიო ისტორიას არ გაუგონია, დანაშაული, რომელიც მართლაც დაამტკიცებს მთელი ქართველობის მართლაცა და სრულ გადაშენებას?“ - წერდა მიხაკო წერეთელი. პუბლიცისტი აღმწოთებული იყო იმ სამარცხვინო ფაქტით, რაც საქართველოს თავს დაატყდა. ვერ მიხვდა რას ერჩოდნენ ილიას, „რომელიც მთელი თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის განმავლობაში საქართველოსათვის შრომობდა, მღეროდა და სტიროდა, ილია, რომელსაც არც ერთი საქართველოს ჭირი არ გამოჰპარვია რომ არ აღენიშნა და ყოველთვის ბრძნული წამალი არ ენახა“. პუბლიცისტი გაზეთის ფურცლებიდან იმაღლებს ხმას და ქართველ ხალხს მოუწოდებს შური ეძიათ და და საერთო ძალით დაესაჯათ ილიას მკვლელები. მიხაკო წერეთელი აქვე იხსენებს დიმიტრი ყიფიანს, რომელიც ავაზაკურად მოკლეს „სკვითი უგვანო წარდგა მძინარე დიმიტრი ყიფიანის წინაშე და „მირონცხებულ მოსუცსა“ ავაზაკურად შეახო ხელი, და ნუ თუ ეხლაც, უარეს შავ დროს, ილიასაც შეახო სკვითმა თვისი უწმინდური ხელი?!...“ - დასძენს პუბლიცისტი.

1909 წელს მიხაკო წერეთელი „საქართველოს დამოუკიდებლობის ჯგუფის“ სხვა წევრებთან ერთად, პეტრე სურგულაძის ინიციატივითა და რედაქტორობით გამოცემული ჟურნალ „ერის“, აქტიური თანამშრომელი ხდება. „გამოვეცით პერიოდული ჟურნალი „ერი“, - იგონებდა მიხაკო წერეთელი, რომელსაც რედაქციის ადრესი არ ჰქონდა, არამედ მას ბეჭდავდა სხვა და სხვა ადგილას ერთი დღეს კარგად ცნობილი მწერალი, მაშინ თავგანწირული ახალგაზრდა და ისევ ავრცელებდა მას“.¹

¹ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 დეკემბერი

მიხაკო წერეთელმა ჟურნალში მრავალი პუბლიკაცია გამოაქვეყნა ქართველი ერისა და ქართული ენის წარმოშობის საკითხებზე. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია წერილები „ერის უფლება“, რომელსაც ბატონის ფსევდონიმით ბექდავს და B - ის ფსევდონომით გამოქვეყნებული „თეატრი“.

როგორც ცნობილია, საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკა ყოველნაირად აბრკოლებდა ერის კულტურულ განვითარებას. რუსები ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, რომ ქართული კულტურა და საერთოდ, ყოველივე ქართული გადაგვარების გზაზე დაეყენებინათ. ამას კარგად გრძნობდა მიხაკო წერეთელი და თავის პუბლიკაციებში სასტიკად ილაშქრებდა რუსიფიკატორული რეჟიმის წინააღმდეგ. რუსეთის შემოსვლას, მის ასე მტკიცე გაბატონებას ქართველთა ზნეობრივ გადაგვარებას აბრალედა. მაშინ, როდესაც მთელი XIX და XX საუკუნეების ქართველი საზოგადოებრივობა მსჯელობდა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის თუ „შეერთების“ სიაყვარგეზე მიხაკო წერეთელი წერდა: „მართალია, წინათაც წაგვრთმევია პოლიტიკური თავისუფლება, წინათაც ვყოფილვართ ხოლმე მსხვერპლნი მრავალ ურდოთა შემოსევისა და განადგურებისა, მაგრამ არა ყოფილა მაგალითი ჩვენს ისტორიაში, რომ რომელსამე უცხო ტომის ხალხს ძირიანად აღმოეფხვრას ქართველი ხალხის გულიდან საქართველოს ტერიტორიაზედ სურვილი თავისუფლებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობისა“. მას სააშკაროდ გამოქონდა რუსული პოლიტიკა და მოითხოვდა რუსების საქართველოდან გასვლას და საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენას.¹

რუსიფიკატორული პოლიტიკის მხილების გარდა, მიხაკო წერეთელი, ხშირად აკრიტიკებდა სხვა ეროვნების წარმომადგენლებსაც, რომლებიც ცდილობდნენ ქართველების შევიწროებას და მაგალითისათვის მოჰყავდა არაბები, მონ-

¹ გაზ. „ისარი“ №273, 1907 წელი

ლოლები, თურქები და სპარსელები, რომლებიც რუსეთზე არანაკლები დროით ბატონობდნენ საქართველოში. მ. წერეთელი გვესაუბრობდა რა მათ სისასტიკეზე, აქვე აღნიშნავდა რომ ქართველები ვერ ეგუებოდნენ უცხო ტომების გაბატონებას და მოგვითხრობდა ქართველი ხალხის ბრძოლის, ეროვნული იდეებისათვის თავდადების, დამოუკიდებლობისათვის თავგანწირული გამოსვლების შესახებ. ის იხსენებდა ოსმალეთს, რომელმაც იგივე დღე დააყარა საქართველოს, რაც რუსეთმა XIX საუკუნეში, წაგვართვა ტაო-კლარჯეთი, სამცხე-საათაბაგო გაამაჰმადიანა. XVIII-XIX საუკუნის მოვლენებს მიხაკო წერეთელი ტრაგიკულად აღწერდა: „მე-18 საუკუნის მიწურულში მეფე ერეკლე II-ეს გადაუდგა მთელი თავადაზნაურობა, ე.ი. პოლიტიკურად რომა ვსთქვათ, მთელი არმია! სომხისა და ქართველ ჯაშუშების წყალობით, რომელნიც რუსის მთავრობის ვერცხლით იყვნენ მოსყიდულნი, ალა მაჰმად-ხანმა გაანადგურა საქართველო და წავიდა. მაგრამ იმის განადგურებას კი არ მოჰყოლია ჩვენი პოლიტიკური თავისუფლების დაცემა, იგი შედეგი იყო იმ მრავალფეროვან პირობით, რომელთაც გამოიწვიეს ჩვენი პოლიტიკური გადაშენება, — უცხო ტომთან ვითომ თავის შეფარება და შემდეგ მეთოდური მოსპობა ჩვენ პოლიტიკურ ორგანოთა, რაიცა მშვენივრად აღასრულეს თათრულ-პრუსსიულ ყაიდაზედ აღზრდილმა ჯარმა და მოხელეებმა“.¹ მტრის ვერაგობა ხშირად მის სიძლიერეს ვერ ამტკიცებსო, — წერდა პუბლიცისტი, — გადაშენების ნიშნები უმთავრესად ჩვენში უნდა ვეძებოთ. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს ჟურნალ „ერში“ დაბეჭდილი მიმოხილვა „კავკასიის ახალი ჭირისუფალნი“, რომელსაც ხელს აწერდა ალაროდიელის ფსევდონიმით. მიმოხილვაში განხილულია „ჟიზნ კავკაზში“ დაბეჭდილი პუბლიკაციები სომეხი ხალხის შესახებ. ერთ-ერთი პუბლიცისტი ტოტომიანცი წერდა, რომ თბილისში მოგზაურობის დროს, მას უნახავს დიდი ინტელიგენცია, რომელთა შორის

¹ გაზ. „ისარი“ №273, 1907 წელი

უშესანიშნავესნი იყვნენ ხატისოვი და არლუთინსკი. აგრეთვე ასახელებს ფირალოვს, გალანთარის, ტიმაფეევსა და ჟეირანოვს. ტოტომიანცის აზრით თბილისში დიდ ინტელიგენციას სომხები შეადგენენ, ქართველები კი ინტელიგენტთა შორის არ იხსენიებოდა.

ამავე ჟურნალში, გერმანელი ბორკჰარტი ამყარებს ტოტომიანცის აზრს და წერს, რომ სომხები კარგად მუშაობენ მიწაზე. ისინი ამ საქმეში თათრებს სჯობიან, რაც შეეხებათ ქართველებს ისინი მშვენიერი ჰავის გამო გაზარმაცებულები არიან და არ ისწრაფიან გამდიდრებისკენ. „ქართველი გლეხის სიზარმაცე სად ნახეს, აღშფოთებით წერდა ალაროდელი, - იქნებ მთვარიან ღამეში, - ყანებში მუშაობის დროსა?...“¹

„პუბლიცისტის ბ-ნი კოტელნიკოვის აზრით დემოკრატიზმი და ახალი ცხოვრების პრინციპები კავკასიაში სომხებს შემოუტანიათ, მათ დაუცვიათ ჩვენი და თათრების ფეოდალიზმი, ამიტომაც შეგვძულებია იგინი, მხოლოდ თათრებს პირდაპირ ომი გამოუცხადებიათ, ჩვენ კი, ჩვენდა სასახელოდ, ამით არ შეგვირცხვენია თავი და მხოლოდ უბრალო მტრობით დავკმაყოფილდებულვართ“ - დასძენდა მიხაკო წერეთელი.²

XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში სასტიკი რეაქცია გამეფდა. რეაქციონერმა მოხელეებმა და ანტიქართული პოლიტიკის მესვეურებმა ნაციონალიზმი და შოვინიზმი თავიანთ დროშად გაიხადეს. ისინი, არაფერს ერიდებოდნენ და ფეხქვეშ თელავდნენ ქართველი ხალხის უფლებებს. ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, რომ მათ შორის სიძულელი, შუღლი და მტრობა ჩამოეგდოთ. მათ მხარს უმაგრებდა რეაქციული პრესა, რომელიც არ ერიდებოდა ცილისწამებას ქართველი ერის მიმართ. ქართველების ლანძლვა-გინებით და მათ წინააღმდეგ ცილისწამებლური გამოსვლებით განსა-

¹ ჟურ. „ერი“ №6, 1910 წელი, გვ.

² ჟურ. „ერი“ №6, 1910 წელი, გვ. 3

კუთრებით გამოიჩინა თავი გაზეთმა „ეჟენედელნიე ობოზრენიემ“.

„ცნობილია ესლა, - წერდა მიხეილ წერეთელი ალაროდელის ფსევდონიმით, - ვინც შექმნა ეს გაზეთი და ვინც შეჰკრა კონტაქტი უცხო კაპიტალისტების წარმომადგენლებთან. მაგრამ რასა ჰფიქრობენ ისინი, ვინც არა იცოდა რა, ამ გაზეთის დანიშნულებისა და არც ამ კონტაქტისა?“¹

მიხეილ წერეთელი მკაცრად ილაშქრებდა ამ გაზეთის დამაარსებლების: მირზოევის, ნაგურსკისა და განსაკუთრებით ლევან ყიფიანის წინააღმდეგ, რომელსაც „ქართველობისაგან და კიდევ ბევრი კარგი თვისებებისაგან „გაფხეკილ ქართველს“ უწოდებდა.

მიხეილ წერეთელი ერის უბედურებად გარუსებას, ქართველ თავადთა მიერ გვარების რუსულად გადაკეთებასა და დავიწყებული მშობლიური ენის ნაცვლად დამახინჯებული რუსული ენით ლაპარაკს მიიჩნევდა. მის წერილებსა თუ სტატიებში მკითხველი ნათლად ხედავს სახელმწიფოს მოღალატეების, ჯაშუშების, ლაქიაობის, სიმხეცის, გადაგვარების და ველურობის წინააღმდეგ ბრძოლას. საქართველოს მთელი ჯაშუშთა ხროვა ებრძოდა - წერდა პუბლიცისტი და ასახელებდა ანდრონიკაშვილებს, ამილახვრებს, ორბელიანებს, ერისთავებს, მთავარმმართველ ციციშვილს, როგორც საქართველარ რუსს, ყველაზე სასტიკს, ნამდვილ აღმოსავლეთის სატრაპს, საქართველოს მტერს. ქართველი ხალხის აჯანყებების დროს ის „თავის გამოჩენასა“ და ხალხის ჟლეტას ისევ ქართველებს მიაწერდა. ისინი იყვნენ ორგანიზატორები ყველა საზიზღარი საქმისა. ირანელებსაც კი უკვირდათ რა გააკეთეს რუსებმა, რა თილისმა მოიგონეს ისეთი, რომ მთელი გურჯისტანი გადარიეს. „ციციშვილს ერთ ექსპედიციაში სპარსელების წინააღმდეგ თან ახლდა თავადი იოანე ორბელიანი, რასაკვირველია, მოღალატე და გამყიდველი ერისა სისხლის ჯვარში. ციციშვილი პანღურ-ამოკრუ-

¹ ჟურ. „ერი“ №1, 1910 წელი, გვ. 2

ლი იფრინეს წინ სპარსელებმა და უგვანო ქართველი კი ტყვედ წაიყვანეს".- წერდა მიხაკო წერეთელი და იმონებდა პლატონ იასელიანსა და ალექსანდრე ფრონელს „ოდეს ბოძებული იმპერატორისაგან, ჰყვედრა მრავალი, მისწვდა თვით ვარსკვლავსა, მოგლიჯა იგი, გადაადგო და უბრძანა: ამისთვის უღალატე შენს მეფეს და ქვეყანასა? დიახ, სპარსელი დესპოტი უფრო მაღლა იდგა ზნეობით, ვიდრე ქართველი იოანე ორბელიანი, რომელსაც ალბათ სისხლის ჯვარი მთელს ქვეყანაზედ უფრო ძვირფასად მიაჩნდა ამ გახრწნილობით უბედურ დროს“ .. —დასძენდა პუბლიცისტი.¹

მიხაკო წერეთელი ყველაზე საშიშად ქართველი ერის ზნეობრივ გადაგვარებას მიიჩნევდა. ქართველი ერის გადაჯიშება ზემოდან მოხდაო, — წერდა პუბლიცისტი. 1910 წელს გამოსცა „ერი და კაცობრიობა“, სადაც კარგად წარმოჩინდა მისი დამოკიდებულება ერისადმი. ნაშრომი მიუძღვნა ვარლამ ჩერქეზიშვილს საერთაშორისო ანარქისტული მოძრაობის ერთ-ერთ ლიდერს. „კაცობრიობა, როგორც სოციალური არსი, არ არსებობს. არსებობენ მხოლოდ მისი ნაწილები, რომელთაც აქვთ სოციალური ცხოვრება, რომელნიც წარმოადგენენ სოციალურ სუპერ-ორგანიზმებს“- წერდა მიხაკო წერეთელი.

სოციალური ორგანიზმი, რომელსაც ერთი მთლიანი საზოგადოებრივი სახე და შინაარსი აქვს, მიხეილ წერეთლისათვის ერი იყო. „ყველაზე უფრო დიდმნიშვნელოვანი, ხანგრძლივი და მდგრადი საზოგადოებრივი ორგანიზმი იყო და განსაკუთრებით ეხლა არის ერი“.

მიხეილ წერეთელი წერილებსა თუ სტატიებში განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა საზოგადოებრივ ორგანოებს და აღნიშნავდა, რომ ყველაზე მაღალი, სპეციალური, რთული, ცვალებადი და მგრძნობიარე სოციალური ორგანო, პოლიტიკური ორგანოა, საქართველოს საზოგადოების ეს

¹ გაზ. „ისარი“ №273, 1907 წელი

უმაღლესი ორგანო საუკუნეზე მეტია გაქრაო და ამ მოვლენას რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობას უკავშირებდა.

არსებულ ყველა სისასტიკეს ქართული პოლიტიკური ორგანიზმის დაშლასთან ათანაბრებდა და ჯარის, მილიციის, სახელმწიფოს სხვა ინსტიტუტების არარსებობით ხსნიდა. პუბლიცისტის აზრით საჭირო იყო ერის ორგანიზმის აღდგენის სულ თავიდან დაწყება, ეს საქმე ძალზე საჩქარო იყო, თუ არა და „მხოლოდ საუკუნოდ იქნება ხსენება ჩვენი ისტორიკოსთა მიერო“ — წერდა იგი და ასკვნიდა, მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ ის ისტორიკოსი ობიექტური და მიუდგომელი იქნება, თორემ იქნებ სულაც არ გვახსენოსო.¹

1910 წელს პოლიტიკურ მოღვაწეობასთან ერთად მიხაკო წერეთელმა მეცნიერულ მუშაობასაც მოჰკიდა ხელი, რისთვისაც იგი ისევ გაემგზავრა ევროპაში. 1912 წელს წარმატებით დაამთავრა ჰაიდელბერგის (გერმანია) უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი ძველი აღმოსავლეთის ისტორიის განხრით. 1914 წელს ასირიოლოგიაში მოიპოვა დოქტორის ხარისხი და მისი ნაშრომი ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტმა წიგნად გამოსცა.

1914-1918 წლებში მიხეილ წერეთელი იყო საზღვარგარეთ მოქმედი მეტად მნიშვნელოვანი ორგანიზაციის — „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“-ს ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. იბრძოდა ანტანტის წინააღმდეგ და ცდილობდა გერმანიის მეშვეობით საქართველოს გათავისუფლებას. იგი მონაწილეობდა ლოზანაში გამართულ ჩაგრულ ერთა ყრილობაში, სადაც სიტყვა წარმოთქვა ანტანტას პოლიტიკის წინააღმდეგ.

1917 წელს მიხაკო წერეთელთან ერთად მელიტონ ქარცივაძე წყალქვეშა ნავით ჩავიდა საქართველოში, რათა კონტაქტი დაემყარებინათ გერმანიაში არსებულ „საქართველოს დამოუკიდებელი კომიტეტისა“ და საქართველოში მყოფ მის მომხრეებს შორის. ამ კონტაქტის ერთ-ერთი ძირითადი მი-

¹ გაზ. „ისარი“ №273, 1907 წელი

ზანი იყო იარაღი ჩამოეტანათ აჯანყებაში მონაწილეთათვის. აი, როგორ იგონებდა ამ ფაქტს მიხეილ წერეთელი: „...ჯერ სხვები ჩავიდნენ ნავში რიგრიგობით და საკმაოდ კარგი, წყნარი განწყობილებით. მეტნაკლებად ოდნავი ლელვა ყველას ეტყობოდა. არ ლელავდნენ მხოლოდ ისინი, ვისაც გამოცდილი ჰქონდათ ამგვარი მოგზაურობა. ბოლოს ჩავიდა ქარცივაძე, დავრჩი მე. უცბად ამიტანა მოულოდნელმა შიშმა და უკან გავიწიე. და უარი ვთქვი ისე, რომ დავაპირე წასვლა, ამ დროს სახეშეცვლილმა გიორგი მაჩაბელმა გაიძრო ლევორველი და ჩემთვის სრულიად უცნობი და მანამდე განუცდიელი ხმით მითხრა: „ჩადი, თორემ აქვე დაგანვენ! ეს ისეთი მტკიცე გადაწყვეტილებით იყო ნათქვამი, ის ნამდვილად მომკლავდა. მე სწრაფად ჩავირბინე კიბეები და შევუერთდი სხვებს.“¹

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, 1918-1919 წლებში მ. წერეთელი იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დიპლომატიური მისიების ხელმძღვანელი გერმანიასა და სკანდინავიის ქვეყნებში. 1920 წელს ივანე ჯავახიშვილის მოწვევით იკავებს ასირიოლოგიისა და ძველი აღმოსავლეთის ისტორიის კათედრას ახლად დაარსებულ თბილისის უნივერსიტეტში, მომდევნო წლებში კი ასირიოლოგიისა და ქართული ენის კათედრის გამგეა ჯერ ბრიუსელის, შემდეგ კი ბერლინის უნივერსიტეტებში.

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ წერეთელი იძულებული გახდა სამუდამოდ დაეტოვებინა სამშობლო.

ემიგრაციაში იგი აგრძელებდა აქტიურ სამეცნიერო და პოლიტიკურ მოღვაწეობას, იკვლევდა სამყაროს უძველეს ენებსა და კულტურებს, რათა მიეგნო ქართული მოდგმის

¹ გაზ. „თბილისი“, 1990 წლის 6 ოქტომბერი

ფესვებისათვის, დაედგინა ქართველთა წარმომავლობაც და ქართული კულტურის თავისებურებანიც.

1923 წელს სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა სავანესთან არსებულმა გამომცემლობამ გამოსცა მიხეილ წერეთლის მიერ ასურულ-ბაბილონური ეპოსის „გილგამეშინის“ ქართული თარგმანი განმარტებითურთ.

1926 წლიდან 1940 - იანი წლების დამლევამდე მიხაკო წერეთელი იყო ქართული პოლიტიკური ორგანიზაცია „თეთრი გიორგი“ - ს ერთ-ერთი ლიდერი და იდეოლოგი. ორგანიზაციას ჰქონდა საკუთარი ბეჭდვითი ორგანო - გაზეთი „თეთრი გიორგი“, რომლის რედაქტორი იყო მიხაკო წერეთელი. გაზეთის პირველი ნომერი პარიზში გამოვიდა 1926 წლის 25 აგვისტოს. „თეთრი გიორგის“ გამოცემა გაგრძელდა 1939 წლის ივლისამდე (სულ 106 ნომერი დაიბეჭდა).

მეორე მსოფლიო ომის წლებში მ. წერეთელი იყო გერმანიაში მოქმედი „ქართული სამოკავშირეო შტაბის“ ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. შტაბის ძალისხმევით, გერმანიის საკონცენტრაციო ბანაკებიდან განთავისუფლდა ასობით ქართველი სამხედრო ტყვე. 1942 წელს, სხვებთან ერთად, დააფუძნა „ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირი“.

1945 წლიდან მიხაკო წერეთელი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მიუნხენში. იგი იყო ქართული ემიგრანტული პერიოდული პრესის აქტიური თანამშრომელი. მისი უშუალო მონაწილეობით პარიზში დაარსდა ისტორიული, ლიტერატურული და სამეცნიერო ჟურნალი „ბედი ქართლისა“, რომლის რედაქტორი იყო კალისტრატე (კალე) სალია. ჟურნალის რედაქცია არ ივიწყებდა იმ საზოგადო მოღვაწეებს, რომლებსაც დიდი წვლილი მიუძღვოდათ საქართველოს ისტორიაში. ერთ-ერთი მათგანი იყო მიხაკო წერეთელი. მისი დაბადების 70 წელთან დაკავშირებით დაიბეჭდა კ. სალიას, გ. რობაქიძის, გ. წერეთლის, ნ. სალიას, გ. კერესელიძის, ვ. ღამბაშიძის, ა. გომართელის წერილები, სადაც საუბარია მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. „დიდო ქართველო! ეჭვს ნუ შეიტანთ საქართველოს ახალ თაობაში, მისი უმრავლესობის

გული წმინდაა და შინაგანი მე წაუბილწველი. და სწორედ იქ ღვივდება თქვენი მადლიანი ხელით უხვად გადაბნეული სიბრძნის ნაყოფი"¹ - ვკითხულობთ ჟურნალის ფურცლებზე. ჟურნალში გამოქვეყნდა მიხეილ წერეთლის არა ერთი პუბლიკაცია იგი ცდილობდა თითოეული მისი პუბლიკაცია პროფესიონალიზმით, საკითხის ღრმა ცოდნით ყოფილიყო გამსჭვალული. მათ შორის აღსანიშნავია „მიმცემი და მიმღები“. სტატია პოლემიკური ხასიათისაა. უარყოფილია მეცნიერთა ერთი ნაწილის მოსაზრება, ქართველობა მიმბაძველ ერს რომ წარმოადგენდა და შესაბამისად არც ინდივიდუალობა გააჩნდა. პუბლიცისტი ცდილობს ფაქტებისა და არგუმენტების საშუალებით დაამტკიცოს რომ არ არსებობს მხოლოდ მიმცემი ან მხოლოდ მიმღები ერი. გაცემაც და მიღებაც ყველა ერს ახასიათებს. მთავარი ამ ურთიერთობაში საკუთარ კულტურად ქცევის ხარისხია. პუბლიცისტი დამაჯერებლად საუბრობს გადაგვარების საშიშროებაზე და აღნიშნავს რომ ეროვნული ენერგია ჯერ კიდევ არ არის აღდგენილი.²

ჟურნალში დაიბეჭდა მიხაკო წერეთლის მიერ ილია ჭავჭავაძის დასაფლავებაზე წარმოთქმული სიტყვა, რომლის აღდგენილი და შესწორებული ვარიანტი გამოქვეყნდა.³

მიხეილ წერეთელი ხშირად სამეცნიერო პრობლემებით იფარგლებოდა. ჟურნალში მან გამოაქვეყნა დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ცხოვრების ტექსტები გერმანული თარგმანითურთ (1957-1958). მიხაკო წერეთელი აგრეთვე იყო ლონდონში გამომავალი ინგლისურენოვანი სამეცნიერო ჟურნალ "Georgica"-ს სარედაქციო საბჭოს უცვლელი წევრი. ჟურნალში ხშირად ქვეყნდებოდა მისი წერილები და სტატიები. ფრანგულ, გერმანულ, ინგლისურ, იტალიურ ენებზე აქვეყნებდა გამოკვლევებსა და წერილებს ქართული ენისა და ქართველების წარმოშობის საკითხებზე, ურარტუს ისტორია-

¹ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №1, 1948 წელი

² ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №2, 1948 წელი;

³ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“ №4, 1952 წელი

სა და ენაზე. საყურადღებო ნაშრომები გამოქვეყნებულია პროფესორ ვიქტორ ნოზაძის რედაქტორობით პარიზში გამოცემულ ჟურნალში „კავკასიონი“.

მიხაკო წერეთელი აქტიურად მოღვაწეობდა რუსთველოლოგიის დარგში. 1963 წელს პარიზში გამოქვეყნდა "ვეფხისტყაოსნის" მიხაკო წერეთლის მიერ დადგენილი ტექსტი, ხოლო 1975 წელს – პოემის წერეთლისეული გერმანული პროზაული თარგმანი.

სამშობლოდან გადახვეწილმა მიხეილ წერეთელმა მთელი თავისი სიცოცხლე ხან ერთ, ხან მეორე ქალაქში მარტოობაში გაატარა. ამას, იგი, განსაკუთრებით მოხუცებულობაში, განიცდიდა. ასეთმა ცხოვრებამ იგი გატეხა როგორც ფიზიკურად, ისე მორალურად. „მე კი მარტო დავრჩი ამ ცოდვილ ქვეყანაზედ, - ამბობდა იგი, - ალბათ ღმერთმა დამსაჯა სამართლიანად, და ამიტომ ვიტან ამ მარტოობას და ველი, როდის მიიბარებს ის ჩემს ტანჯულ ცოდვილ სულს.“¹

მიხაკო წერეთელი 1965 წლის 2 მარტს, მიუნხენში 86 წლის ასაკში გარდაიცვალა. მოგვიანებით, მისი ნეშტი მიუნხენიდან გადაასვენეს საფრანგეთში, ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

¹ გაზ. „თბილისი“, 1990 წლის 25 აპრილი

გიორგი გვაზავა

ქართველი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე გიორგი გვაზავა დაიბადა 1869 წლის 23 აპრილს სენაკის რაიონში, სოფელ სუჯუნაში, ვაჭრის ბეჟან გვაზავას ოჯახში. დაწყებითი განათლება მიიღო ნაქალაქევსა და მარტვილში, შემდეგ შევიდა ჯერ თბილისის სასულიერო სემინარიაში, ხოლო შემდეგ სწავლა განაგრძო გიმნაზიაში, რომელიც დაამთავრა ოქროს მედლით და ჩაირიცხა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. იყო „კავკასიის სტიპენდიანტი“. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ გაემგზავრა პარიზის სორბონის უნივერსიტეტში სასწავლებლად, სადაც დაარსა სტუდენტური გაერთიანება „თავისუფლების ლიგა“.

XIX საუკუნის ბოლოს გიორგი გვაზავა ბრუნდება საქართველოში და მუშაობას იწყებს ნაფიცი ვექილის თანაშემწედ, ამავე დროს იგი თანამშრომლობს ქართულ და რუსულ პრესაში. მისი წერილები და სტატიები სამშობლოს ბედზე ფიქრით არის გამსჭვალული. გაშუქებულია საქართველოს ეროვნულ-სოციალური ჩაგვრისაგან გათავისუფლების იდეები.

„გიორგი გვაზავას ნათელი, მტკიცე, გაბედული, მყარი და თანმიმდევრული სტილი, - არნიშნავდა რემონ ტრა 1964 წელს ფრანგული გაზეთის „ეტიუდის“ ფურცლებზე, - ბრძოლის ხასიათს ატარებს, ბრძოლისა, რომელიც გრძელდება მიუხედავად დიდი დაღლილობის შესამჩნევი კვალისა. მისი ნებისყოფა ამოუწურავია და განმტკიცებული კრიტიკული გრძნობით, რაც მონდომებას აძლიერებს და ახანგრძლივებს“.

და მართლაც, გიორგი გვაზავას თითოეული პუბლიკაცია მეტრძოლი ხასიათისაა. იგი მოუწოდებს ქართველ ხალხს ეროვნული განთავისუფლებისა და თვითმპყრობელობის დამხობისაკენ.

1892 წელს გიორგი გვაზავამ გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდა ფელეტონი „კაცია“. პუბლიცისტი წერდა, რომ მის ირგვლივ გამეფებული იყო ტანჯვა და ბოროტება, მაგრამ ამის

წინააღმდეგ საბრძოლველად არავინ მოუწოდებდა, რადგანაც ხალხი შეკავშირებული და გაერთიანებული არ იყო.

გიორგი გვაზავა სინანულით აღნიშნავდა, იმ დროში ძნელი იყო მოწინავე აზრის გამომჟღავნება. ენას გიბორკავდნენ, გამგონე არ გყავდა. მკლავი ისე გქონდა შეკრული, რომ მისი გაქანება არ შეგეძლო. ამის გაძლება ძნელი იყო და ყველაფერ ამას სიკვდილი სჯობდა.

გიორგი გვაზავა ამ მდგომარეობაში ყოფნას მტკივნეულად განიცდიდა და სწორედ ამიტომაც იყო, რომ სხვა ქართველ მამულიშვილებთან ერთად თავიც კი გასწირა იმ რეჟიმის წინააღმდეგ საბრძოლველად, რომელიც ყოველნაირად ბორკავდა და აფერხებდა პროგრესული აზრებისა და იდეების განვითარებას.

1893 წელს გაზეთი „კვალის“ 24 - ე ნომერში დაიბეჭდა პუბლიკაცია, რომელიც იუწყებოდა, უკანასკნელ მოდგმის ახალგაზრდათა შორის გიორგი გვაზავას ნიჭი ყურადღების ღირსიაო. გაზეთში დაბეჭდილი ეს სიტყვები მკაცრად გააკრიტიკეს გაზეთ „ივერიის“ თანამშრომლებმა და გაილაშქრეს გიორგი გვაზავას წინააღმდეგ. ილ. პონტელმა აღშფოთება გამოთქვა იმის გამო, თუ რატომ დაუთმო „კვალმა“ თავის ფურცლებზე ადგილი გიორგი გვაზავას „თუ დაბეჭდა კვალმა ბ-ნ გვაზავას მიერ მოხუცებულობის გინება, უთუოდ მისთვის, რომ მისი თანამგრძნობელი იყო.“¹

მამათა და შვილთა ბრძოლა ყოველთვის მიმდინარეობდა და ამას ვერც გიორგი გვაზავას წინამორბედები გადაურჩნენ. გაზეთ „კვალის“ ფურცლებზე გიორგი გვაზავამ დაიწუნა მათი შემოქმედება და მოითხოვა, ადგილი ახალგაზრდებისთვის დაეთმოთ. აი, სწორედ ამ მიზეზის გამო გააკრიტიკა ილ. პონტელმა გიორგი გვაზავა, რომელსაც დაუწუნა ენა და სტილი და მოურიდებლობა და ურცხვობა დასწამა. „ბ-ნს გვაზავას კი, - წერდა ილ. პონტელი, - ეტყობა გამბედაობა და მოურიდებლობა თავის დევიზად გაუხდია. განა სამა-

¹ გაზ. „ივერია“, 1894 წლის 6 თებერვალი;

გალითო გამბედაობა და ურცხვობა არ არის საჭირო, რომ შვილებმა მამების ჭალარას საქვეყნოდ შეაფუროთ? ეგ სამაგალითო საქმე - მამათა სამარცხვინო ბოძზე მიკვრა - იკისრა ბუმბერაზმა გვაზავამ..."¹

გიორგი გვაზავა ასევე კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა არტემ ახნაზაროვმა, რომელმაც „ჩიორას“ ფსევდონიმით მიმოიხილა მისი „ბატონიშვილი ლევანი“ და უღიმღამო ნაწარმოებად მიიჩნია. იგი წერდა „ბ-ნი გვაზავა პოეზიის ქვაბში დახრუეულია. პოემის ერთს მესამედში აზრი არ არის, მეორე მესამედში - ქართულს თქვენი ჭირი ნაუღია, მესამე მესამედში - ძალლი პატრონს ვერ იცნობს (დანარჩენს არა უჭირს - რა), მაგრამ ეს სულ წყეულ შერვენებულის რითმების ბრალია. ჩაუგდიათ საბრალლო გ-გვაზავა ხელში და საითაც გაიწევენ, თან მიჰყავთ".²

როგორც ვხედავთ, „ჩიორა“ აკრიტიკებდა გიორგი გვაზავას „ბატონიშვილ ლევანს“ და ირონიულადაც კი მოიხსენიებდა ავტორის ნიჭს და დასძენდა, ეს ყველაფერი რითმების ბრალია და არა გიორგი გვაზავას ნიჭის.

ასევე ირონიულად იყო მოხსენებული გიორგი გვაზავა „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ წერილშიც, სადაც ნათქვამი იყო, „ბ-მა გვაზავამ სულ რაღაც ორი, თუ სამი პოემა დასწერა და მიმბაძავნი ხელად შეიძინა, არა ყოველს ახლად გამოსულს მგოსანს გაუღიმებს ბედი ასე, ხუმრობაა?!“³

ახლა იმის გარჩევა, თუ ვინ იყო მტყუნ-მართალი, „ივერია“ ცოდავდა გიორგი გვაზავას წინაშე თუ პირიქით, ჩვენ, ამას არ შევუდგებით, ერთი რამ კი სავსებით ცხადია, გიორგი გვაზავას თითოეული ნაწარმოები პატრიოტული

¹ გაზ. „ივერია“, 1894 წლის 6 თებერვალი

² გაზ. „ივერია“, 1895 წლის 26 თებერვალი;

³ გაზ. „ივერია“, 1895 წლის 13 აპრილი

გრძნობით არის გამსჭვალული, მისი პუბლიკაციები ერის განთავისუფლების იდეას ქადაგებს.

აღნიშვნის ღირსია გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ გამოქვეყნებული კრიტიკული წერილი, სადაც გიორგი გვაზავა აკრიტიკებდა ქვარიანს, რომელიც თავის ერთ-ერთ წერილში აღნიშნავდა, ქართველი ერის ეკონომიური წარმატება და კულტურული პროგრესი, მეურნეობის აღორძინებაზე უნდა აშენდეს.

გიორგი გვაზავა წერდა, კითხვის ასეთი სახით დასმა, თუ რომელი ცოდნა უფრო გვესაჭიროებაო - უაზროა. მიწის სიყვარული ეროვნული გრძნობა არ არის „მე შეცდომადაც მიმაჩნია ის აზრი, - ვითომ და მეურნეობა განამტკიცებდეს ეროვნულს გრძნობას... ის ერი დაეცა და გაიხრწნა, ავტორის აზრით, რომელმაც დაივიწყა მეურნეობა - ესეც არ არის მართალი“.

ამ წერილში გიორგი გვაზავა მართო კრიტიკით არ კმაყოფილდება, მას მოჰყავს მრავალი საფუძვლიანი არგუმენტი თავისი აზრის დასამტკიცებლად. წერილის დასასრულს გიორგი გვაზავა დასძენს „... ბ.ქვარიანის აზრი ცალკერძოა, სიმართლე კი მხოლოდ გაზვიადებულია და ამ გაზვიადებით დაჩრდილულია სხვა სიმართლე.“¹

მართლაც ბევრჯერ იყო დაჩრდილული მართალი სიტყვა, ბევრჯერ ვერ შეძლო გიორგი გვაზავამ ეთქვა ის, რაც სურდა, ბევრჯერ გაუტარებიათ ის კრიტიკის ქარცეცხლში თავისი სიმართლისა თუ მართალი სიტყვის გამო და სწორედ ამიტომაც ცდილობდა იგი შეექმნა საკუთარი პერიოდული გამოცემა, რომლის საშუალებითაც შეძლებდა ექადაგა სიმართლე, თვალები აეხილა უდროოდ დაბრმავებულთათვის, ერთ მუშტად გააერთიანებინა ქართველი ხალხი და დაერაზმა არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ. და სწორედ ასეთი სახის ორგანო იყო „Грузинская мысль“, რომელიც გამოვიდა 1907 წელს. იგი მიმართული იყო თვითმპყრობელური რეჟიმის წი-

¹ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897 წლის 6 ივლისი

ნააღმდეგ. ჟურნალის გამოსაცემად გიორგი გვაზავას დაეხმარნენ მწერეთელი და ვ.ჩერქეზიშვილი. ჟურნალი ცენზურამ აკრძალა. გიორგი გვაზავა კი მთავრობის საწინააღმდეგო კორესპონდენციებისათვის მეტეხის ციხეში ჩასვეს.

1909 წელს თბილისში დაარსდა „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საიდუმლო ჯგუფი“, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ გ.გვაზავა, მწერეთელი, პ.სურგულაძე, გ.მაჩაბელი და სხვ. ამ ჯგუფმა ითავა ილიას იდეების დაცვა და პროპაგანდა.

„ის დრო იყო, როცა მიწელდა რუსეთის პირველი რევოლუცია, - წერდა გიორგი გვაზავა, - და რეაქციამ წამოჰყო თავი. ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებას გადაეფარა უფრო მეტი სიბნელე. ამ სიბნელეში ამოძრავდნენ ჩვენი მეტოქე ძალები და ხიფათს უმზადებდნენ ჩვენს დედაქალაქს - ერობის შემოღების სახით. ამ ვითომდა დემოკრატიული რეფორმით უნდოდათ ტფილისი ამოეკრათ საქართველოს წიალიდან და გადაეცათ არაქართველების ხელში. საჭირო იყო ხმის ამოღება“.¹

და აი, 1909 წლის 13 სექტემბერს ჯგუფმა ჟურნალ „ერის“ მეშვეობით შეძლო ხმის ამოღება. „1909 წელს, - წერდა გიორგი გვაზავა, - გამოვეცით ჟურნალი „ერი“ პ.სურგულაძის რედაქტორობით, ვფიქრობდით კიდევ რაიმე მილიტარული ძალის მოწყობაზე“.²

ჟურნალ „ერის“ ფურცლებზე გიორგი გვაზავა სისტემატურად ბეჭდავდა პუბლიკაციებს. მათ შორის აღსანიშნავია სტატია „ერობა“. სტატიაში საუბარია საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლებზე, რომლებიც ყოველნაირად ცდილობდნენ ქართველების შევიწროებას. „საქართველოს სატახტო ქალაქი, - ვკითხულობთ სტატიაში, - თან და თან გადავიდა სომხების ხელში. რუსეთის უსამართლო საარჩევნო კანონმა სომხებს დაუმკვიდრა მუნიციპალური მეთაურობაც... ქ.თბილისი არ უნდა

¹ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1989 წლის 13 დეკემბერი;

² გაზ. „კომუნისტი“, 1990 წლის 16 სექტემბერი;

გავუშვათ ხელიდან. მისი დაკარგვა, საქართველოს თავის მონყვება იქნება - ე.ი. „საუკუნოდ დამარხვა ჩვენი პოლიტიკური ბედისა“.¹

სტატიიდან აშკარად ჩანს, რუსეთის საარჩევნო კანონი როგორ ცდილობდა ქართველებისათვის, მათი დედაქალაქი, თბილისი დაეკარგვინებინათ და სომხების გამგებლობის ქვეშ მოექციათ. ამით კი ქართველებისათვის თავიანთ სამშობლოში ყოველგვარი უფლებები მოესპოთ და საქართველოს დედაქალაქში სომხები გაბატონებულიყვნენ. და ამიტომაც იყო, რომ ამ საკითხზე აღშფოთებული გიორგი გვაზავა წერდა, თბილისის დაკარგვა ჩვენი პოლიტიკური ბედის დამარხვა იქნებოდა და ქართველ საზოგადოებას თბილისის დასაცავად და მტრული პოლიტიკის წინააღმდეგ საბრძოლველად მოუწოდებდა. იმ პოლიტიკის, რომელიც ცდილობს საქართველოს ჩამოაყალიბოს აფხაზეთი და სამაჩაბლო. სწორედ ამის გამო იყო, რომ ჯერ კიდევ საუკუნის წინ გიორგი გვაზავა გვაფრთხილებდა, საჭირო იყო ხმის ამოღება.

ასევე აღნიშვნის ღირსია გიორგი გვაზავას ღია წერილი ალბანელისადმი. ეს იყო მისი პასუხი ალბანელისადმი. ალბანელმა წერილში „მთა“ გააკრიტიკა გიორგი გვაზავა, რომელიც ქართული თეატრის სცენაზე აღ.ყაზბეგის ნაწარმოების ერთ-ერთი გმირის მაყვალას დამცველი ყოფილა. ამ წერილს გიორგი გვაზავა სათანადოდ გამოეხმაურა. ალბანელის ბრალდებებს შეუძლებელია აღშფოთება არ გამოეწვია. პუბლიცისტი გაკვირვებას გამოთქვამდა ალბანელის მიმართ და წერდა „ალბანელს ერთი აზრიც დამცველის რიგიანად ვერ გაუგია, ან სურვილი არ ჰქონია გაეგო. უკაცრავად, მაგრამ კარგი ორატორი რომ ვიყო, გავკადნიერდებოდი და ვიტყოდი: კარგ მთქმელს, კარგი გამგონეც უნდაო...“²

გიორგი გვაზავამ გამოიყენა შთამბეჭდავი და მამხილებელი ფრაზები, იგი ცდილობდა არა მარტო თავის დაცვას,

¹ ჟურნ. „ჩვენი ერი“ № 2, 1909 წელი, გვ. 6

² ჟურნ. „ერი“ № 1, 1910 წელი, გვ. 16

არამედ პირადი ინტერესების გამოხატვას. წერილის პირველივე სტრიქონებში აღნიშნავდა „ალბანელმა ერის“ უკანასკნელ ნომერში დაამთავრა თავისი საინტერესო წერილი მთის შესახებ. მაგრამ წერილი რამდენადაც საინტერესოა თავისი შინაარსით, იმდენად მოულოდნელად და უმართებულოდ მომეჩვენა ბ.ალბანელის გამოლაშქრება ჩემდა წინააღმდეგ. იგი ამბობდა, რომ მე მაყვალს დაცვის დროს ვითომდა მომიყვანია სამი საბუთი“.¹

ამ სამი საბუთის შესახებ 1. „ბასტილია“; 2. „ეკლესიის გავლენა მთიელზედ“; 3. „რუსის კანონი“ - მსჯელობდა გიორგი გვაზავა. იგი მოუწოდებდა ალბანელს კარგად გარკვეულიყო, თუ რისი თქმა უნდოდა ამით გიორგი გვაზავას და მერე გაეკრიტიკებინა.

იმის მტკიცება, თუ ვინ იყო მართალი ალბანელი თუ გიორგი გვაზავა ჩვენთვის საკმაოდ ძნელია, რადგან არავითარი საბუთი მაყვალს გასამართლების შესახებ არ მოგვეპოვება. ერთი რამ კი აშკარაა, გიორგი გვაზავა წერილში საინტერესოდ ასაბუთებს თავის, როგორც დამცველის მოვალეობას და არ ადანაშაულებს მაყვალს, რომელიც მბრალდებელმა, როგორც ქმრისა და ოჯახის მოღალატე დაადანაშაულა.

1910 წელს ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“ გამოქვეყნდა გიორგი გვაზავას წერილი „ფინლიანდია“.² ამ წერილში იგი ერთმანეთს ადარებს საქართველოსა და ფინლიანდიას და ამბობს, რომ ისინი სრულ კონტრასტს წარმოადგენენ. პუბლიცისტი მოგვითხრობს საქართველოს წარსულის შესახებ. იხსენებს იმ დროს, როცა საქართველო მტრის გარემოცვაში იყო, იგონებს, თუ როგორ მედგრად ხვდებოდა ქართველები მტერს. სიამაყით აღნიშნავს, რომ ქართველები გარეშე მტერთან ყოველთვის მეხი იყო, ერთი ასს შეებმებოდა და კიდევაც ძლევდა. „ჩვენ სოროში კი არ ვძვრებოდით, -

¹ ჟურნ. „ერი“ № 1, 1910 წელი, გვ.18

² ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“ №2, 1910 წელი, გვ.6

წერს გიორგი გვაზავა, - დამფრთხალი და შეშინებული, როცა ისმოდა გრიალი მტრისა, როცა იღრუბლებოდა ცა შავი ღრუბლებით, - არა იმ ღრუბლებში ხშირად გაანათებდა ხოლმე ელვა ჩვენი სახელისა და გამძვინვარებულს მტერს უბნელებდა თვალებს მისი საშიში განათება. იგი სდგებოდა, ჩერდებოდა ხოლმე და იძულებული იყო დაეწყო ჩვენთან მოლაპარაკება“.

პუბლიცისტი გულისტკივილითა და სინანულით აღნიშნავს, რომ საქართველოს ყველაფერი ჰქონდა და ვერაფერი მოიხმარა, ფინლიანდიას კი მცირედი ჰქონდა და ბევრი რამ შექმნა და მოიხმარა. „ჩვენ ოცი საუკუნე ვიცავდით ჩვენს პოლიტიკურ თავისუფლებას, - წერს გიორგი გვაზავა, - დავიცავით მინა, რჯული, შევქმენით დიდი ლიტერატურა, გავადვიძეთ და ავაყვავეთ ეროვნული თვითშეგნება, ხოლო ფინლიანდია „როგორც კულტურული მხარე, როგორც ერი შესამჩნევი გახდა მხოლოდ მე-16 საუკუნის მეორე ნახევრიდან...“

პუბლიცისტი საუბრობს იმის შესახებ, თუ როგორ შემოიერთა რუსეთმა ფინლიანდია. „ფინლიანდიის ავტონომიის მტრები ეხლაც გაიძახიან, რომ ფინლიანდია რუსეთმა შეიარაღებული ძალით მონყვიტა შვეციას და თვითონ შემოიერთა 1809 წელს“.

გიორგი გვაზავა ამ წერილში არამარტო გადმოგვცემს თავის ემოციურ განცდებს, არამედ ცდილობს მკითხველშიც აღძრას ემოციური გრძნობები. შეუძლებელია აუღელვებლად წაიკითხო რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების შესახებ და ამან არავითარი განცდა არ გამოიწვიოს. პუბლიცისტი ამბობს, რომ რუსეთს საქართველოზე არავითარი ძალა არ უხმარია. მე-19 საუკუნის დასაწყისში, როცა რუსეთის საზღვარი გაფართოვდა „საქართველოც დაუხვდა რუსეთს, როგორც ერი, როგორც თანასწორი პიროვნება, რომელმაც ქარქაში ჩააგდო და ხელი გაუწოდა.“

შემდეგ პუბლიცისტი განიხილავს საქართველოსა და ფინლიანდიის მდგომარეობას და აღნიშნავს, რომ მართალია ფინლიანდია რუსეთის ავტონომია იყო, მაგრამ რუსეთის

ხელში მხოლოდ ორი რამ იყო - საერთაშორისო წარმომადგენლობა და სამხედრო მმართველობა, ხოლო დანარჩენი საკითხი, რომელიც ფინლიანდიას შეეხებოდა გადანყვეტილი უნდა ყოფილიყო ფინლიანდიას კანონმდებლობით.

„ფინლიანდია ამ ნახევარი საუკუნის წინეთ, - წერს გიორგი გვაზავა, - სრულებით ღარიბი ქვეყანა იყო, ეხლა კი მისი მდგომარეობა ბევრისთვის სახარბიელოა... მაშინ როდესაც რუსეთი ღარიბი და კულტურულად ძლიერ დაძაბუნებული ქვეყანაა, მის გვერდით მისი ქვეშევრდომი ფინლიანდია წინ მიდის და ყველაფერში წარმატება ეტყობა.“

და მართლაც, სრულიად კონტრასტულია საქართველოსა და ფინლიანდიის მდგომარეობა. ფინლიანდია თუ აყვავების გზას დაადგა, საქართველო პირიქით უფრო დაძაბუნდა და დაკნინების გზას დაადგა. საჭირო იყო გზა ხსნისა, რომლის იმედს გიორგი გვაზავა საქართველოს თავისუფლებაში ხედავდა.

1910 წლის ჟურნალ „ერის“ მე-4, მე-9 ნომრებში დაიბეჭდა გიორგი გვაზავას სტატია „ჩეხია“, სადაც ჩეხეთისა და ავსტრიის მდგომარეობის მაგალითზე ავტორი საინტერესოდ გვიხატავს იმდროინდელ საქართველოსა და რუსეთს.

თემა ქართველი საზოგადოებისათვის მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვანია. საკითხი გამოკვეთილი და მწვავეა. სტატიის დასაწყისში პუბლიცისტი წერს „მე არა მაქვს განზრახული გავატარო რაიმე პარალელი საქართველოს და ჩეხიას შორის, მაგრამ უჩემსიტყვოდაც ზოგიერთი მომენტი მისი ცხოვრებისა გასაკვირველად გვაგონებს ჩვენსავე ცხოვრებას, ჩვენ მიერ გამოვლილი იმედების თუ მწუხარების წამებას“

სტატია გამოირჩევა პოლიტიკური სიმახვილითა და მიზანსწრაფულობით. მართალია, გიორგი გვაზავა აღნიშნავს, რომ მას განზრახული არ აქვს საქართველოს და ჩეხეთს შორის პარალელის გავლება, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ არის. პუბლიცისტი აღწერს რა ჩეხეთის მდგომარეობას, ეროვნული განთავისუფლებისათვის ბრძოლას, ამავე დროს

ქართველ ერს მოუწოდებს რუსეთის თვითმყრობელობისა-
გან განთავისუფლებისაკენ. მას მოყვანილი აქვს რამდენიმე
ფაქტი, რომელიც გაანალიზებული და განზოგადებულია.
იგი მოგვითხრობს, თუ სად და როგორ დაიმარხა ჩეხეთის
დიდება და ამ ფაქტის ჩვენებით გვახსენებს საქართველოს
წარსულს. „არის ადგილი რომელსაც ჰქვია „თეთრი გორა“, -
წერს გიორგი გვაზავა, - ეს არის ისტორიული სამარე, სადაც
დაიმარხა დიდება და თავისუფლება ჩეხეთისა, - ეს არის მისი
„კრწანისის ველი“. ამის შემდეგ იგი დასძენს, რომ სწორედ ამ
„კრწანისის ველს“ მოჰყვა საქართველოს დასუსტება, რომ-
ლის შედეგად გაფორმდა 1801 წლის მანიფესტი, საქართვე-
ლოს რუსეთთან შეერთების შესახებ. პუბლიცისტმა აქ წა-
მოჭრა სერიოზული და მნიშვნელოვანი პრობლემა. მართა-
ლია, გიორგი გვაზავა სტატიაში პირდაპირ არ წერს, რომ
1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი საქართველოსთვის
იყო ისტორიული სამარე, სადაც დაიმარხა მისი დიდება და
თავისუფლება, მაგრამ თითოეულ სიტყვაში, ყოველ წინადა-
დებაში იგრძნობა მისი დამოკიდებულება რუსული პოლიტი-
კისადმი. გიორგი გვაზავა ამ მანიფესტს ყოველთვის უარყო-
ფითად აფასებდა და ცდილობდა საქართველო რუსეთის
კლანჭებიდან განთავისუფლებულიყო და თავისუფლება მო-
ეპოვებინა.

როგორც ვხედავთ, გიორგი გვაზავა „ჩეხიაში“ მეტად
მნიშვნელოვან პრობლემას აყენებს. მაგრამ მთავარი ამ სტა-
ტიაში არის ერთი ერის ბატონობა მეორეზე. პუბლიცისტის
აზრით ბატონობისათვის საჭირო იყო ორი საგანი: ერთი -
ცენტრი სახელმწიფოსი, რომლის ირგვლივ უნდა ტრიალებ-
დეს მთელი ქვეყნის ცხოვრება და მეორე - სხვა ერების გარ-
დაქმნა და გადაგვარება. „რუსეთში ამ გადაგვარებას ჰქვია
გარუსება, ავსტრიაში გაგერმანელება ან გერმანიზაცია“ -
ასკვნის სტატიის ავტორი.

გიორგი გვაზავა აღმუშოთებას ვერ მალავს იმის გამო,
რომ ჩეხეთში ჩეხური ენა განდევნილია და გერმანული ენაა

გამეფებული. იგი აღწერს პრალის ქუჩებსა და ბალებს, რომელსაც თბილისის „გოლოვინის პროსპექტს“ ადარებს, „სადაც ყოველი ქართველი მიაჩნაკუნებს თავის დამტვრეულ რუსულს და ქართულად ლაპარაკი, კი არ შეუძლია, ან ეწოთირება“.

სტატიაში საუბარია ეროვნული მოძრაობის შესახებ, რომელმაც მთელი ევროპა მოიცვა. ისინი მოითხოვდნენ თავისუფლებას და ადამიანურ ცხოვრებას. მაგალითისთვის მოჰყავს ჩეხეთი, რომელმაც მიიღო ავტონომია, ადგილობრივი თვითმმართველობა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ჩეხები მაინც იბრძოდნენ მთელი ჩეხეთის გაერთიანებისათვის. ამ დროს საქართველოში არაფერი ხდებოდა. ქართველები არ იბრძოდნენ ეროვნული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის, მაგრამ მიუხედავად ამისა საქართველოს მმართველობას ეშინოდა ევროპიდან საქართველოშიც არ გადმოსულიყო რაიმე ნაპერწკალი და „გააუქმეს ეროვნული ფული, ჩაჰფუშეს თავისუფალი ეკლესია, გაულვივეს თავად-აზნაურობას ევროპიულად დროის გატარების წყურვილი და მზადებას შეუდგნენ მოესპოთ სამეგრელოს და გურიის დამოუკიდებლობა. ეს თავისებური და, სიმართლე უნდა ვსთქვათ, ურჯულო მეთოდი იყო საქართველოს ეროვნული ცხოვრების გასანადგურებლად“ - წერს გიორგი გვაზავა. პუბლიცისტი ცდილობს ხმა აემაღლებინა, გამოეფხიზლა ქართველი ერი. მან იცოდა „დაქუცმაცება ერთი ერისა რასაკვირველია არ არის სასურველი და იოლად მავნებელია მთელი ერის მომავლისა“. ამ სიტყვებით გიორგი გვაზავა თითქოს წინასწარ გვაფრთხილებდა, გვეუბნებოდა, რომ საქართველოს თითოეულმა კუთხემ, ცალ-ცალკე კი არ უნდა მოიპოვოს თვითმმართველობა, არამედ ერთიანად. „თვით ეროვნული აღორძინებისათვის შეუდარებლად სამჯობინო იქნებოდა ავტონომია მთელი საქართველოსა - თვითონ საქართველოს თვითმმართველობამ უნდა მოაწესრიგოს თავისი შინაური ცხოვრება და შესაფერი დამოკიდებულება მისცეს ამა თუ იმ კუთხეს“ - დასძენდა პუბლიცისტი.

სტატიიში საუბარია ჩეხეთის ეთნოგრაფიული გამოყოფის შესახებ, რაც ნიშნავს, ის ადგილები რობლებიც გერმანელებს ეკავათ, ჩეხეთის ტერიტორიიდან უნდა გამოყოფილიყო. გიორგი გვაზავას ეთნოგრაფიულად ხაზის გასმა სამეფოებრივი ტერიტორიისა შეუძლებლად მიაჩნდა და ერის უფლებასთან შეუთანხმებლად. ამ აზრის დასამტკიცებლად მას მოჰყავს საქართველოს მაგალითი. „თუ ეთნოგრაფიულად შეიძლება მისი ტერიტორიის დაქუცმაცება, აშკარაა ამას უნდა ჩამოეჭრას ბორჩალო, მხოლოდ იმიტომ, რომ იქ უფრო ოსები და სომხები ცხოვრობენ, ვიდრე ქართველები, უნდა ჩამოეჭრას თვითონ მისი დედაქალაქი თბილისი... ე.ი. ცოცხალ ორგანიზმს უნდა მოეჭრას თავი“.

სტატიის მომდევნო ნაწილში ავტორი ეხება სამშობლოსა და ერის საკითხებს. იგი მართებულად აღნიშნავს, რომ გონებრივად განვითარებული ადამიანი უფრო ნაციონალისტია, ვიდრე გონებრივად დაბლა მდგომი, რომლის გარდაქმნა და გადაკეთება შედარებით ადვილია. მას სწამს, რომ გონებრივად განვითარებული კაცი ყოველთვის და ყველგან დარჩება თავისი ერის წარმომადგენლად.

ამიტომაც იყო გიორგი გვაზავასათვის ყველაზე საარსებო საკითხი ინტელიგენციის შექმნა. „ინტელიგენცია, - წერდა იგი, - მაშინ არის ეროვნული თუ გონებრივი მოძრაობა ჰფეთქს, ჰღვივის და მიმდინარეობს ხალხისათვის დასანახავად და გასაგებად - ე. ი. ეროვნულ ენაზე.“

პუბლიცისტს სამართლიანად მიაჩნდა, რომ სწავლა-აღზრდა და საერთოდ საუბარი ეროვნულ ენაზე ყოფილიყო, ხოლო რაც შეეხება „ქუჩის სახელები, მაღაზიების ზედწარწერა და ამისთანა მოვლენები ცოტა რამე კი არა არის, - აღნიშნავდა იგი, - ეს ვითომდა წვრილმანობა მხოლოდ უგუნურებს მოეჩვენება. შოვინიზმის შედეგად შოვინისტური აქ არაფერია. ეს მხოლოდ არის კანონიერი დავის დაცვა შემოსეულ ხალხებისაგან.“

გიორგი გვაზავა ერთმანეთს ადარებს პრალასა და თბილისს, როგორც ჩეხებისა და ქართველების განათლების ცენ-

ტრებს. აღწერს ორივე ქალაქის გარეგნობას. სტატია აღსავესეა მამხილებელი ფაქტებით. პუბლიცისტი გულიწყრომას გამოხატავს იმის გამო, რომ საქართველო სრულებით ამოშლილია მისი დედაქალაქიდან. მაგალითისათვის მოყავს თბილისის ქუჩების სახელწოდებები „სურპ-კარაპეტსკაია, იზმაილოვსკაია, ევანგულოვსკაია, მნაცაკანოვსკაია და ამისთანები - რამდენიც გინდათ და არსად - არც თამარ-მეფის სახელი, არც რუსთაველის!...“

გიორგი გვაზავა საზოგადოებას განუმარტავს, რომ ყოველი ერისათვის საჭირო და აუცილებელი იყო სამხედრო ძალა, რომელიც მას დაიცავდა. იგი საუბრობს ჩეხების მიერ დაარსებულ სამხედრო ძალაზე და იმედი აქვს რომ მალე ქართველი „შევარდნებიც“ მოფრინდებიან. იგი ოპტიმისტურად იყო განწყობილი ამ საკითხის მიმართ და ამიტომაც იყო რომ ჟურნალ „ერის“ თანამშრომლებთან ერთად შეუდგა ამ საქმის განხორციელებას. აი როგორ იგონებდა გიორგი გვაზავა ამ ფაქტს: „გავაგზავნეთ პრაგაში ერთი წვერი, რომ დანვრილებით შეესწავლა თუ როგორ იქნა დაყენებული იქ გიმნასტური საზოგადოება „შევარდენი“. მაგრამ დავიწყეთ თუ არა ამ საგანზე წერა, ჟურნალი დახურეს.“¹

1910 წლის 1 ივნისს თბილისის ბექდვითი სიტყვის საქმეთა კომიტეტში აღიძრა საქმე „ჩეხიას“ კონფისკაციის, გიორგი გვაზავასა და ჟურნალ „ერის“ რედაქტორის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის შესახებ.²

ამავე წლის 25 ივნისს თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორი განცხადებას უგზავნის თბილისის ბექდვითი სიტყვის საქმეთა კომიტეტს, სადაც ნათქვამია, რომ ჟურნალ „ერის“ რედაქტორს პეტრე სურგულაძეს და ამ ჟურნალის თანამშრომელს გიორგი გვაზავას ბრალად ედებათ „ჩეხიას“ გამოქვეყნება. ისინი ქართველ ხალხს მოუწოდებენ ფარული ორგანიზაციის დაარსებას. ისეთი, როგორიც ჩეხეთში გიმნას-

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1990 წლის 16 სექტემბერი;

² საქ. ცენტრ. სახ. არქივი, ფონდი 480, აღწ. 36, საქმე 28, ფურც. 1

ტიური საზოგადოება „შეეარდენია“ და მოითხოვენ ქართველი ერის განმანთავისუფლებელ ბრძოლას რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. სტატიიდან ჩანს, რომ ავტორი საქართველოს ისე უყურებს, როგორც ქვეყანას, რომელიც ვალდებულია აღადგინოს თავისი ეროვნული ძალაუფლება და განთავისუფლდეს რუსეთის თვითმპყრობელობისაგან. პროკურორი მოითხოვდა ამ სტატიის ზუსტ თარგმანს.¹

1910 წლის სექტემბერში გიორგი გვაზავას და პეტრე სურგულაძეს ერთი წლით პატიმრობა მიუსაჯეს. „უზრუნალი დაჰხურეს, - წერდა გიორგი გვაზავა, - პ.სურგულაძე გაიქცა საზღვარგარეთ, მე გადამინყვიტეს ერთი წელი ციხე“.²

ციხიდან გამოსვლის შემდეგ გიორგი გვაზავა არ წყვეტს როგორც პუბლიცისტურ, ასევე საზოგადოებრივ საქმიანობას. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ იგი იყო საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და მისი აღმასკომის, აგრეთვე პარლამენტის წევრი, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საპარლამენტო ფრაქციის მეთაური.

1918 წლის 26 მაისს ეროვნული საბჭოს საზეიმო სხდომაზე გამოცხადდა საქართველოს დამოუკიდებლობა. დამოუკიდებლობის აქტს სხვებთან ერთად ხელს აწერდა გიორგი გვაზავა.

1920 წელს გიორგი გვაზავამ გაზეთ „საქართველოში“ გამოაქვეყნა სტატია „საქართველოს დემოკრატიზმი“, სადაც ხაზგასმით აღნიშნავდა რომ -საქართველო გმირული წარსულის ქვეყანა იყო. მისი კულტურა წარსულში წინ უსწრებდა მცირე აზიის ხალხების კულტურას, მაგრამ მას პერიოდულად აღრჩობდა დამპყრობთა ტალღები და იძულებული იყო ირგვლივ მყოფ ძალას დამორჩილებოდა.

„საქართველო არ არის ახლად დაბადებული ერი, - წერდა გიორგი გვაზავა, - მას თან მოაქვს ოცი საუკუნის კულტურა, სახელმწიფოებრივი შეგნება და იდეალები... განა ამკარა არ არის, რომ შეიძლებოდა საქართველო მოქცეული-

¹ საქ. ცენტრ. სახ. არქივი, ფონდი 480, აღწ. 36, საქმე 28, ფურც. 7-8;

² გაზ. „კომუნისტი“, 1990 წლის 16 სექტემბერი;

ყო კაცობრიობის სათავეში და თვითონ პირველად წამოენ-
თო კერა მსოფლიო კულტურის და განვითარების.“¹

გიორგი გვაზავა თვლიდა, რომ სახელმწიფოს ეროვნული
აღდგენის უფლება ჰქონდა, მას მიაჩნდა, რომ აუცილებელი
იყო ქართული სახელმწიფოს შექმა და ერთადერთი პრინციპი,
რომელზედაც აგებული უნდა ყოფილიყო სახელმწიფოებრივი
ცხოვრება დემოკრატიზმი იყო. ეს იყო ლოგიკური შედეგი მთე-
ლი ისტორიული პროცესის და საერთაშორისო მდგომარეობის.

„- რამოდენად სასურველია და ხელსაყრელი ჩვენთვის
დემოკრატიული წყობილება? შეიძლება რაიმე სხვა ფორმა
სახელმწიფოებრივ ცხოვრებისა უფრო სასარგებლო იყოს
ჩვენთვის?... წარსულთან შედარებით დემოკრატიული წეს-
წყობილება, რასაკვირველია ყველასთვის სასურველია და
მისაღები. მაგრამ უბერავს ჩრდილოეთის ბოლშევიზმი, იგი
იძლევა ყოველგვარი ბედნიერების აღთქმას და მოუმზადე-
ბელი გონებისათვის მართლა იძლევა ყოველნაირი ბედნიე-
რების აღთქმას...“ - წერდა იგი.²

გიორგი გვაზავას აზრით, საქართველო დამოუკიდებე-
ლი ქვეყანა უნდა ყოფილიყო. მას უნდა მოეპოვებინა თავი-
სუფლება და თანასწორობა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავდა, რომ
მას სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობა არ ჰქონოდა. „...რუსეთ-
თან უნდა შეწყდეს სამუდამოდ ყოველი დამოკიდებითი გან-
წყობილება. იგი - მისთვის, ჩვენ ჩვენთვის... ჩვენ წინააღმდეგი
კი არა ვართ კეთილგანწყობილების და საერთაშორისო სო-
ლიდარობის, მხოლოდ დარწმუნებულნი ვართ, რომ ის სოლი-
დარობა და კეთილგანწყობა შესაძლებელია მხოლოდ თავი-
სუფლების და თანასწორობის ნიადაგზე. საქართველო უნდა
იყოს თავისუფალი და თანასწორი... ეს პრინციპი უნდა იწამოს
რუსეტმა და მხოლოდ მაშინ შეგვიძლია მასთან კეთილგან-
წყობით დამყარება.“ - წერდა გიორგი გვაზავა.³

¹ გაზ. „საქართველო“, 1920 წლის 5 თებერვალი

² გაზ. „საქართველო“, 1920 წლის 5 ნოემბერი;

³ გაზ. „საქართველო“, 1920 წლის 5 ნოემბერი

1921 წელს მენშევიკების დამარცხების შემდეგ გიორგი გვაზავა ემიგრაციაში, კერძოდ პარიზში წავიდა. იგი საფრანგეთის პრესაში აქვეყნებდა პუბლიკაციებს და თარგმანებს. 1926-1938 წლებში პარიზში ფრანგულ ენაზე გამოსცა ყოველთვიური ჟურნალი „პრომეთე“. იქ იბეჭდებოდა პუბლიკაციები, რომლებიც საინტერესო და დეტალურ ცნობებს გვანვდიან როგორც საბჭოთა პრესის სიახლეებზე, ასევე პრომეთეული მოძრაობების შესახებ.

1929-1938 წლებში პარიზში გიორგი გვაზავას რედაქტორობით გამოდიოდა საქართველოს გაერთიანებული ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის საზღვარგარეთული კომიტეტის ორგანო გაზეთი „საქართველო“, სადაც წერილებს ათავსებდა „გ. გ“-ს, „სტამბოლელის“, „მეთვალყურეს“, „მკითხველის“, „ნკიპურტის“, „Politicys“-ის, „X“-ის ხელმოწერით.

1931 წელს პარიზში გამომავალ ჟურნალში „დამოუკიდებელი საქართველო“ დაიბეჭდა გიორგი გვაზავას წერილი „პეტრე სურგულაძე“. იგი განიხილავდა პეტრე სურგულაძის მოღვაწეობას, მოგვითხრობდა მისი ღვაწლის შესახებ როგორც პუბლიცისტურ, ასევე პოლიტიკურ საქმიანობაში. „მისი თაოსნობით და რედაქტორობით, - წერდა გიორგი გვაზავა, - 1908 წელს გამოვიდა ჟურნალი „ერი“, რომელმაც დიდი კამპანია გასწია საზოგადოდ ჩვენი ეროვნული ინტერესების დასაცავად“. რატომღაც ამ წერილში, გიორგი გვაზავა ჟურნალ „ერის“ გამოსვლის წლად 1908 წელს მოიხსენიებს, სხვა წერილებში 1909 წელს. სინამდვილეში ჟურნალი „ერი“ გამოვიდა 1909 წელს.

1937 წელს ქართველოლოგიურ ჟურნალში „პრომეთე“ დაიბეჭდა ნარკვევი „შოთა რუსთაველი და მისი პოემა“. სხვათაშორის გიორგი გვაზავა იყო „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულ ენაზე პირველი მთარგმნელი.

1941 წელს გიორგი გვაზავა გარდაიცვალა საფრანგეთში. იგი დაკრძალულია ბატინიოლის სასაფლაოზე.

ნიკო ლორთქიფანიძე

ნიკო ლორთქიფანიძე დაიბადა 1880 წლის 17 სექტემბერს ქუთაისის მაზრის სოფელ ჩუნეთში. იგი იყო მერაბ ლორთქიფანიძისა და ელპიდე წულუკიძის მეშვიდე შვილი. წერა-კითხვა მას უფროსმა დამ შეასწავლა. შემდეგ ემზადებოდა სილოვან ხუნდაძესთან გიმნაზიაში შესასვლელად. სწავლობდა ქუთაისის კლასიკურ გიმნაზიაში, ხოლო გიმნაზიის სრული კურსი ვლადიკავკაზში დაამთავრა და სწავლა განაგრძო ხარკოვის უნივერსიტეტის მათემატიკურ, მოგვიანებით კი იურიდიულ ფაკულტეტზე. ხარკოვში ყოფნისას ნიკო ლორთქიფანიძე მონაწილეობდა სტუდენტურ გამოსვლებში, რისთვისაც უნივერსიტეტიდან გარიცხეს.

1902 წლიდან ნიკო ლორთქიფანიძე პრესაში ხშირად ბეჭდავდა პუბლიცისტურ და მხატვრულ ნაწარმოებებს. თუმცა მოთხოვნების წერა ჯერ კიდევ ბავშვობისას დაიწყო. „რადგან ქართული წიგნები მაშინ ძალიან ცოტა იყო, განსაკუთრებით საბავშვო, მე ეკითხულობდი რუსულ წიგნებს, - იგონებდა ნიკო ლორთქიფანიძე, - და რადგან ყოველი დამწყები მწერალი ტრაფარეტული წინადადებებით სარგებლობს, მეც რუსულად დავიწყე პირველად წერა. ჩემი გმირი იყო პეტერბურგის უმაღლესი საზოგადოების დარდიმანდი ქალი „Львица“ ... რამდენიმე გვერდის დაწერის შემდეგ, რა თქმა უნდა, ამ ნაწარმოებმა თავი მომაბეზრა.“¹

ქართული წიგნების მდგომარეობა კარგა ხნის განმავლობაში ცუდ დღეში იყო. არ გამოდიოდა აკაკის, ილიას, ვაჟასა და სხვა ცნობილი მწერლების არა თუ თხზულებები, არამედ რჩეული ნაწერებიც კი. ბავშვები იძულებულები იყვნენ რუსული წიგნები ეკითხათ. „მხოლოდ ქართულს, ქართულს არაფერი ეშველა, არც რევოლუციის ხანაში და არც ეხლა“. - წერდა ნიკო ლორთქიფანიძე.²

¹ ე.აბრამიშვილი. ნ.ლორთქიფანიძე, 1977 წ., გვ. 16

² გაზ. „ივერია“, 1909 წლის 28 სექტემბერი;

1902 წელს ნიკო ლორთქიფანიძე სწავლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა ავსტრიაში, ლეობენის სამთო აკადემიაში. ბინას, რომელშიც მწერალი ავსტრიაში ცხოვრობდა, ამშვენებდა წარწერა: „პრინცი ლორთქიფანიძე“. აღნიშნული პერიოდი ფათერაკიანი აღმოჩნდა მწერლისათვის, ერთი ლექტორი, შეურაცხმყოფელი გამოხატომის გამო, დუელში გამოიწვია. დუელი ნიკო ლორთქიფანიძის გამარჯვებით დასრულდა.

1907 წელს ნიკა ლორთქიფანიძემ მიატოვა აკადემია, სამშობლოში დაბრუნდა და მუშაობა დაიწყო თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში გერმანული ენის მასწავლებლად. „საკვირველი იყო, - იგონებდა მისი ერთ-ერთი მოსწავლე, - რომ ამ ზანტი, ფლეგმატური ადამიანის გაკვეთილი იყო მეტად ცოცხალი და შინაარსიანი...“¹ შესაძლებელია, ამის მიზეზი ის იყო, რომ ნიკო ლორთქიფანიძე მარტო გერმანული ენის სწავლებით არ იფარგლებოდა. იგი თავის მოსწავლეებს ესაუბრებოდა მხატვრობაზე, მწერლობაზე, თეატრზე, რომელსაც ეროვნული ენის განვითარების საქმეში დიდ როლს ანიჭებდა და თვლიდა, თეატრი ქართულის გამშვენიერებას უნდა ემსახურებოდეს, პიესები ენის მხრივ დახვეწილი და გასწორებული უნდა იდგმებოდეს. „ჩვენში, საქართველოში, კი ამ თეატრის დანიშნულებას კიდევ ემატება ერთი და შეიძლება უდიდესი მიზანი - ენის შენახვა, ენის დემონსტრაცია.“ – წერდა ნიკო ლორთქიფანიძე.²

მან იცოდა, რომ თეატრს ენის დემონსტრაციის გარდა სხვა მისიაც აკისრია. ეს არის გონების განვითარება, ესტეტიური სიამოვნება და დასვენება. ყოველდღიური ჭირ-ვარამით დაქანცული ევროპელი ცდილობს თეატრში რამდენიმე საათით მაინც დაისვენოს, რუსი დასვენების გარდა ესტეტიურ სიამოვნებასა და გონების განვითარებას ეძიებს, ხოლო ქართველისთვის თეატრს ენის დემონსტრაციის მისიაც აკისრია, რადგანაც „ზოგიერთ მსახიობს ეტყობა, რომ ცხოვრებაში ქართულს არ

¹ ე.აბრამიშვილი. ნ.ლორთქიფანიძე, 1977 წ., გვ. 29

² აღმანახი „თეატრი“, 1909 წლის 22 თებერვალი;

ხმარობს, ქართულად არ აზროვნებს და ამიტომაც სუფლიორის მიერ მიწოდებულ სიტყვებსაც რუსულს უნარზე ჩამოაყალიბებს, გადააკეთებს“ - აღნიშნავდა ნიკო ლორთქიფანიძე.¹

პუბლიცისტი მართო ფაქტების ჩვენებით არ იფარგლება, იგი წვდება მოვლენის არსს და საფუძვლიან დასკვნას აკეთებს. მას სწამს, რომ ქართველ მსახიობთა უმრავლესობამ თავიანთი მისია პირნათლად შეასრულა. იგი ერთ-ერთ წერილში ყურადღებას ამახვილებს ვლადიმერ მესხიშვილის არტისტულ ნიჭზე. პირდაპირ, შეუნიღბავად გვესაუბრება მსახიობის დამსახურებაზე. ცდილობს მისი ნიჭის მობილიზებას, ზუსტ შეფასებას. „მსახიობო! შენ სცენიდან სულიერად კურნავდი საქართველოს, თამამად მიიღე დაფნის გვირგვინი - იგი დამსახურებული გაქვს.“²

ნიკო ლორთქიფანიძე მსჯელობს ხელოვნების დანიშნულებაზე, ქართული კულტურის ხომლის შესახებ. პუბლიცისტი მართებულად შენიშნავს: მისი ყოველი სანთელი მეტ-ნაკლები სიძლიერით, მაგრამ ერთგვარი ურყეობით მრავალი წელი იწვოდა და აქვე მოიხსენიებს მესხების დიდი ოჯახის წარმომადგენლებს სერგეის, კოტეს, დათიკოს, ივანეს და ანას. წერილში კარგად არის ნაჩვენები თითოეული მათგანის საქმიანობა, მათი მიზნები. პუბლიცისტმა მოკლედ და კონკრეტულად გვიჩვენა ქართული პუბლიცისტიკის რაინდი, თეატრის ბურჯი და მტვირთველი, კაცურკაცობით, სიწრფელითა და მისწრაფებებით გატაცებული საზოგადო მოღვაწენი, რომლებიც უმნიშვნელოდ, თავდადებული სიყვარულით იბრძოდნენ საქართველოს მომავლისთვის. პერსონაჟებისადმი ავტორის დამოკიდებულება ყოველ წინადადებაში მუდავნდება. მას არა მხოლოდ მოსწონს მესხების ოჯახის წარმომადგენლები, არამედ უდიდესი პატივისცემითა და მოკრძალებით არის გამსჭვალული „უცნა-

¹ გაზ. „იმერეთი“, 1912 წლის 29 ნოემბერი

² გაზ. „კოლხიდა“, 1913 წლის 19 მარტი;

ური ოჯახია! ყოველ წევრს შინაგანი დემონი მიიზიდავდა კულტურული საქმიანობისაკენ“.¹ - წერს იგი.

ნიკო ლორთქიფანიძე წერილებსა თუ სტატიებში ილაშქრებდა რუსიფიკატორული რეჟიმის წინააღმდეგ და გმოზდა ისეთ პედაგოგებს, რომლებიც რუსულ ენაზე ასწავლიდნენ. პუბლიცისტი ისეთ საკითხს ეხება, რომელიც შემთხვევითი არ არის. ფაქტი სხვადასხვა კუთხით არის დანახული. ერთი მხრივ იგი საყვედურით იხსენიებს პედაგოგებს, მეორე მხრივ აღნიშნავს, რომ ეს ბოროტი განზრახვა არ იყო, არამედ დაბნეულობის ბრალი. ნიკო ლორთქიფანიძე ყველაფერ ამას, რუსიფიკატორულ რეჟიმს აბრალეbs. მისი მიზანი პედაგოგების კრიტიკა კი არ არის, არამედ ცდილობს ფაქტზე გაამახვილოს ყურადღება, წარმოაჩინოს ის მანკიერი მხარე, რაც განათლების სისტემაში არსებობს და ქართველი პედაგოგების დახმარებით გამოასწოროს „ეროვნული თვითშეგნება, ეროვნული კულტურა და ეროვნული მთლიანობა ქართულის ენის განმტკიცებას და შესისხლ-ხორცებას თხოულობს და თქვენ კი... ჩაუკვირდით, ბატონებო, რას ჩადიხართ, ვის პროგრამას აცრცელებთ, ვის უწევთ სამსახურს?!“² - წერს პუბლიცისტი.

ნიკო ლორთქიფანიძე აღნიშნავს, რომ მის ირგვლივ გამეფებული იყო უწესრიგობა, ქაოსი, მაგრამ რატომღაც ამის წინააღმდეგ არავინ გამოდიოდა. იგი ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, ყურადღება გაამახვილოს არა მარტო კონკრეტულ ფაქტებზე, არამედ გაანალიზოს, განაზოგადოს, მოგვცეს მრავალმხრივი არგუმენტები. „ხელიდან გვეცლება მიწა, იკარგება ენა, თავს გვენგრევა ციხე-ტაძარი, ყველა ეს არაფერია! სული დაკნინდა, სული! დაბეჩავდა გული, აი სავალალო რაა! სული აშენებს ციხე — ტაძარს, სული ქმნის ენას, სული იძენს და აპოხიერებს მიწას, ეს სული დაიკარგა!“³

¹ ჟურნ. „ხელოვნება“ № 24, 1926 წელი

² ჟურნ. „ნიშადური“ № 34, 1908 წელი, გვ. 6-7

³ გაზ. „კოლხიდა“, 1913 წლის 19 მარტი;

ნიკო ლორთქიფანიძე მკაცრი ტონითა და დიდი მწუხარებით ამბობს, რომ სული დაიკარგა, უსამართლობამ დაისადგურა, ეკონომიური ცხოვრება გართულდა. ამაში დამნაშავე კი ყველა იყო. საჭირო იყო მთელ საზოგადოებას ამოეღო ხმა. პუბლიცისტს ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად სამშობლოსადმი უანგარო სამსახური მიაჩნდა. იგი დიდი პატივითა და სიყვარულით იხსენიებს სხვადასხვა პროფესიების ადამიანებს, რომლებიც ცდილობდნენ თავიანთი წვლილი შეეტანათ საქართველოს კეთილდღეობისათვის. სწორედ ასეთი პიროვნება იყო გრიგოლ ვოლსკი. მართალია ორიოდ ფრაზითაა მოთხრობილი მის შესახებ, მაგრამ ნათლად ჩანს მის მიერ განვლილი გზა. „არიან ადამიანები, - წერს ნიკო ლორთქიფანიძე, - რომელთა შესაშური მოღვაწეობა, კაცობა, მხოლოდ უმცირესი ნაწილია მათ ბუნებაში ჩამარხული სიმდიდრისა.“¹

ამ პუბლიკაციის საშუალებით ნიკო ლორთქიფანიძე ცდილობს მკითხველს გააცნოს გრიგოლ ვოლსკი, ჩაახედოს მის სულიერ სამყაროში, მისი ემოციებისა და გრძნობების სამყაროში. მას სწამს, რომ სწორედ ამ ადამიანის ბედი, მისი ქცევაა დამახასიათებელი საზოგადოებრივი ინტერესებისათვის, საზოგადოებრივი პრობლემებისათვის და აქვე აღნიშნავს, რომ სხვათა შხამისა და გესლის გამო მას ბევრი რამ განუხორციელებელი დარჩა. „ალარ გენვევა სევდა დამწველი, გულს ვერ დაგირღნის ვით მგესლი გველი“ - დასძენს პუბლიცისტი.²

ამ სიტყვებით ნიკო ლორთქიფანიძე თითქოს გულს იმშვიდებს, მაგრამ სინამდვილეში იცის, ეს ასე არ იქნება. გესლი და შური საქართველოსა და ქართველ ხალხს ყოველთვის თან სდევდა, ხშირად ახსენებდა თავს. „ვინ უწყის, რა გველის ან დღეს ან ხვალე?“³ - კითხულობს ნიკო ლორთქიფანიძე და თვითონვე პასუხობს „ცოდვა არ იქნება, შესაძლებელი შეე-

¹ გაზ. „დროება“, 1909 წლის 7 ოქტომბერი

² გაზ. „დროება“, 1909 წლის 7 ოქტომბერი;

³ გაზ. „კომუნისტი“, 1936 წლის 24 თებერვალი;

ნება და სიამაყე ქვეყნის მონყენით დავასახიჩროთ ანდა უხამსობით, ცხოვრების უღიმღამობით გავყრნათ.”¹

ცხოვრების უღიმღამობამ, ქართველთა დაქსაქსვამ, ეროვნული სულის გათახსირებამ, უბედურებამ, ისტორიის უარყოფამ ნიკო ლორთქიფანიძის აზრით სწორედ წინამურში იჩინა თავი. პუბლიცისტი წინამურს გოლგოთას ადარებს და აღნიშნავს „ქრისტეს სარწმუნოება გოლგოთამ დააგვირგვინა, ხოლო წინამურმა ბრმებსაც თვალი აუხილა“²

საინტერესოა წერილის სათაურიც „წინამურიდან მთანმინდამდე“.

სწორედ წინამურმა დაგვარწმუნა, რომ პირისაგან ქვეყნისა აღმოფხვრა მოგველოდა. „წინამური ... ათი წელია მას მერე ... საუკუნეები გაივლის ... წინამურს ვერ დავივიწყებთ.“³ - წერს ნიკო ლორთქიფანიძე და მართლაც, წინამური თუ ქართველების უბედურების ადგილია, მთანმინდა ერის სათაყვანებელია, როგორც სავანე. სწორედ მთანმინდიდან გადმოგვყურებს ილია და გვეუბნება „ჩვენი თავი ჩვენავე გვეკუთვნისო“

ნიკო ლორთქიფანიძე მარტო ილია ჭავჭავაძეს არ ეთაყვანება. იგი ხშირად წერდა ქართველი მწერლების შესახებ, რომლებსაც პირადადაც კი იცნობდა. პუბლიცისტი მხატვრულად და საინტერესოდ წარმოგვიჩენს ალექსანდრე ყაზბეგის სახეს. მკითხველს საშუალებას აძლევს გმირზე იმსჯელოს არა ბიოგრაფიის ცალკეული ეპიზოდებით, არამედ ავტორის უშუალო დაკვირვებების მიხედვით. პუბლიცისტი ასე ახასიათებს ალექსანდრე ყაზბეგს: „გარკვევით არ მახსენდება არც მისი სახე, არც ხმა, არც სიტყვა თქმული, მაგრამ იერი თავისებური, ქცევა უცნაური, ჩამრჩენია მეხსიერებაში“.⁴

ნიკო ლორთქიფანიძე ხაზს უსვამს მწერლის მანერებს, საქციელს, რომელსაც ზოგი იწუნებდა, ზოგი კი შენიშნავდა

¹ გაზ. „იმერეთი“, 1912 წლის 29 ნოემბერი;

² გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1917 წლის 27 ივლისი

³ გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1917 წლის 27 ივლისი

⁴ კრებ. „აკაკის დღე საქართველოში“ №1, 1908 წლის 7 დეკემბერი

- მწერალი თვალმახვილათ უნდა უკვირდებოდეს, იძიებდესო. პუბლიცისტი ცდილობს გვიჩვენოს მწერლის რეალური ხასიათი. დაუსაბუთოს მკითხველს, რომ სწორედ ეს ხასიათი მოხვდა პუბლიცისტის მხედველობის არეში. „მოჩხუბარი-ძეც, წერს ნიკო ლორთქიფანიძე, - ბავშვებისათვის ვერ იყო მიმზიდავი, მაგიერათ აკაკი, თეთრის თმით, საოცნებო კეთილის სახით და ტკბილის ამხანაგურის გვათამამებდა, და ჩვენც მას ვეხვეოდით“.¹

პუბლიცისტი წარმოსახავს მოხუცის არა მარტო გარეგნულ, არამედ მის შინაგან თავისებურებებს, ყველაფერს, რაც მის ცხოვრებასთანაა დაკავშირებული. წერილში საინტერესოდ არის წარმოჩენილი აკაკის დამოკიდებულება ხალხისადმი. მას განსაკუთრებით უყვარდა ადამიანები, თვითონ კი რატომღაც ამას ვერ გრძნობდა მათგან. „წამოიზრდებიან თუ არა ზურგს შემომაქცევენო“ - ამბობდა დაღვრემილი პოეტი.²

ნიკო ლორთქიფანიძე გულწრფელია და ენდობა შინაგან ხმას. მისთვის მთავარია, ობიექტური სიმართლე დააფიქსიროს და ამიტომაც აკაკის ეჭვიანობას ასე ამართლებს „რაც უნდა პატივისცემით მოეპყრათ მათ, რაც უნდა შეიყვაროთ ისინი მაინც უმადური არიან, რადგან მათ უფრო ღრმად და ძლიერათ უყვართ, ვიდრე მათი შეყვარება საშუალო ადამიანს შეუძლია.“³

პუბლიცისტი ცდილობს ისე მოუთხროს მკითხველს, რომ მასში ემოციური გრძნობა გააღვივოს. ემოციების აღწერისას კი ერთ-ერთი კარგი საშუალებაა კონკრეტული მოვლენის არჩევა, რომელმაც ავტორის გონებაში ანაბეჭდი დატოვა და გაამძაფრა მისი შთაბეჭდილებები. ამ მხრივ აღსანიშნავია ის ფაქტი, თუ როგორ შეყარა მთელი საქართველო პოეტისადმი სიყვარულმა და პატივისცემამ, როგორ ხვდებოდა მთელი ერი მგოსანს და ამის შემყურე პუბლიცისტი

¹ კრებ. „აკაკის დღე საქართველოში“ №1, 1908 წლის 7 დეკემბერი;

² კრებ. „აკაკის დღე საქართველოში“ №1, 1908 წლის 7 დეკემბერი;

³ გაზ. „მუშა“, 1938 წლის 25 თებერვალი

ასეთ კითხვას სვამს: „ნუთუ დღესაც გვჭარბობს და დღესაც უკმყოფილოა მოხუცი?!“ და აქვე პასუხობს „ეჭვს გარეშეა!“¹

პუბლიცისტი ცდილობს მკვეთრად გამოხატოს აკაკის დამოკიდებულება სამშობლოსადმი. თითოეულ წინადადებაში ჩანს აკაკის მთავარი და უპირველესი გრძნობა - სამშობლოს სიყვარული. პუბლიცისტს გული წყდება იმაზე, რომ პოეტი ვერ მოესწრო საქართველოს ბედნიერებას, რომელსაც მან ათასი სახელი დაარქვა „ამკობს ქალს, აგვიწერს იას, აღტაცებაში მოყავს ჩვილ ყმას, თუ დასტირის მიცვალებულს, ყველგან მოისმის იგივე აკორდი, იგივე ვნება სამშობლოს სიყვარულისა“ - წერს იგი.²

ნიკო ლორთქიფანიძე აღფრთოვანებული იყო თავისი ქვეყნის ბუნებით. იგი ბევრს მოგზაურობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და გვიზიარებდა თავის შთაბეჭდილებას. წყალტუბოში მოგზაურობის დროს ავტორი არა მარტო აღწერს იმერეთის მშვენიერ ბუნებას, არამედ გვიჩვენებს გარემომცველ ცხოვრებას.

ნიკო ლორთქიფანიძე რეალურად, შეუღამაზებლად მოგვითხრობს ფაქტებსა და მოვლენებზე. იგი უხვად იყენებს მხატვრულ საშუალებებს და ლამაზად გვიხატავს იმერულ სანახაობას. „იშლება იმერული სანახაობა: აქ ბუჩქნარი, იქვე ვენახი, გვერდში ტევრი, უეცრად დედამიწის გაშიშვლებული წითელი, თეთრი, ყვითელი ნიადაგი და შემდეგ ისევ ყანა, ხეებით შემოვლებული კარ-მიდამო ...“³

სამოგზაურო ნარკვევში მოვლენები აღწერილია დოკუმენტურად, იმისათვის რომ პუბლიცისტმა დაგვანახოს გორაკთა შორის ფერდობზე დაკეცილი გზა, უბრუნდება წარსულს და გვეუბნება, რომ ადრე ამ გზაზე ცხენითაც გასაჭირი იყო სიარული. „ჩანგრეული ბაგირები, ციცაბო აღმართ-დაღმართი, ორივე მხრიდან გადმოწოლილი ხეების და მცენარეე-

¹ კრებ. „აკაკის დღე საქართველოში“ №1, 1908 წლის 7 დეკემბერი;

² კრებ. „აკაკის დღე საქართველოში“ №1, 1908 წლის 7 დეკემბერი

³ გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი“, 1932 წლის 6 აგვისტო;

ბის ყლორტები ხიფათს უმზადებენ ოდნავ შენელებულ ყურადღებას ...¹ პუბლიცისტის საუბრიდან აშკარად ჩანს, რომ იგი არაფერს იგონებს. გვანჯდის მრავალ ფაქტს, რაც რეალურ სინამდვილეს შეესაბამება. წარსულზე მსჯელობის შემდეგ იგი გვიჩვენებს თანამედროვე ცხოვრებას და ამბობს, ამ გზამ სამჯერ იცვალა ფერი, შეაკეთეს და „ეხლა კი გზატკეცილია ... კარგი იქნებოდა ამ გაკეთებულ გზას ორივე მხრით ჩაურგონ ხეები (უსათუოდ ერთი ჯიშის, სჯობია - ცაცხვი), რომ მგზავრს ჩრდილი ფარავდეს ქუთაისიდან აგარაკამდე ...“²

პუბლიცისტი აქ მარტო წარსულს და აწმყოს არ აცოცხლებს, იგი მომავალსაც ნათელ ფერებში გვიხატავს, რაც მკითხველს ოპტიმისტურ განწყობაზე აყენებს და იმედს აძლევს რომ მალე დადგება ის დრო, როცა „აქ მზის ჩასვლას ისე მიეტანოს ხალხი, როგორც კისლოვოდსკიდან მიდიან ბეშტაუზე მზის ამოსვლის დასანახად ...“³

ნიკო ლორთქიფანიძე ასევე გვიზიარებს შთაბეჭდილებებს ქუთაისში მოგზაურობის დროს. პუბლიცისტი ხატოვანი საშუალებების გამოყენებით გვიჩვენებს ქუთაისსა და იქ მიმდინარე მოვლენებს. „ლეჩაქათ ქალაქს თავს გადაუფარებია ტრედის ფერიც და მოწვნილ მკერდზე ვარსკვლავებს ჩაისვამს, თუ მოღუშულ პირს ღრუბლებით შებურავს, მაინც მშვენიერია და სატრფო“ - აი ასე აღწერს ნიკო ლორთქიფანიძე ქუთაისს, რომელსაც ნამდვილ ქართულ ქალაქს უწოდებს და ამბობს რუსულს თუ გაიგონებთ, ეს რუსული ნამდვილი იმერულია.⁴

ავტორი ათვალისწინებს ოღრო-ჩოღრო, მიხვეულ-მოხვეულ ქუჩებს, ჩამოქცეულ, შემურულ ფანჯრებს. ჩამტვრეულ, სახურავ ახდილ სახლებს. ნაგვით და მტვერით სავსე დუქნებს, რომლებიც ცხადყოფს ქალაქის მწუხარებასა და ტანჯვას. პუბლიცისტის წინაშე დგას ამოცანა, რომ მკითხველს

¹ გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი“, 1932 წლის 6 აგვისტო;

² გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი“, 1931 წლის 15 ნოემბერი

³ გაზ. „სალიტერატურო გაზეთი“, 1931 წლის 15 ნოემბერი;

⁴ გაზ. „იმერეთი“, 1914 წლის 10 მაისი

მოუთხროს ქუთაისში არსებული მდგომარეობის შესახებ, დააინტერესოს ფაქტებით, მოვლენებით. იგი რეალურად და ობიექტურად აღწერს იქ არსებულ მდგომარეობას. მკითხველს სთავაზობს საკუთარი თვალსაზრისის მტკიცებას, ცდილობს, მკითხველმა სწორი პოზიცია დაიკავოს.

ამ ფაქტების აღწერითა და გადმოცემით ნიკო ლორთქიფანიძე ისეთ შთაბეჭდილებას უქმნის მკითხველს, რომ ეს ყველაფერი გზას უღობავს ქუთაისის განვითარებას და ცდილობს დასახოს ამ დამახინჯებული მხარის გამოსწორების გზები. იგი აღნიშნავს „ქუთაისი დიდებული ქალაქი იქნებოდა, რომ ადამიანის ხელი მოშორდებოდა და ბუნებას საშუალებას მისცემდა თავის ნებაზე მართოს მდგომარეობა.“¹

როგორც ვხედავთ, ნიკო ლორთქიფანიძე პრობლემას ადამიანში ხედავს. ყველაფერ ამაში იგი ადამიანს ადანაშაულებს და მოითხოვს ამ პრობლემის გამოსწორებას ადამიანის ხელით. „საცოდავი ქვეყანა, სადაც ბუნების ძალა შეზღუდულია და ხელობას და ხელოვნებასა კი მისი ადგილი ვერ დაუჭერია!“ - დასძენს ნარკვევის დასასრულს პუბლიცისტი.²

ნიკო ლორთქიფანიძის პუბლიცისტიკის შესახებ საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით „ბუხართან“. პუბლიცისტი რეალური ფერებით გვიხატავს სუსხიან ზამთარს, სიცვიისაგან დათანგულ ბელურას და სუროზე შემომჯდარ შაშვს. პეიზაჟური ჩანამატები ქმნიან ფონს, გადმოსცემენ იმ ატმოსფეროს, რაც იმ წუთას მის გარშემო არსებობს, რაც კიდევ უფრო ამძაფრებს სიუჟეტს. თითოეული მისი სიტყვა კონკრეტულ მიზანს ემსახურება - დაგვანახოს, გარეთ თუ ყინვა ბატონობს, სახლში, ბუხრის წინ თბილა, ცეცხლი გუზგუზებს, ნაპერწკლებს ყრის და ამ სიტბოში კარგია ფიქრი და ოცნება „ბუხრის წინ, სხვების ნათქვამი, საკუთარი ოცნებისა და გონების ნაყოფი ზოგჯერ თითქოს გიბრძანებს, გამიშვი ოთახი-

¹ გაზ. „იმერეთი“, 1914 წლის 10 მაისი;

² გაზ. „იმერეთი“, 1914 წლის 10 მაისი

დან, შენ თუ არ გსურს, მე მინდა სეირნობა“.¹ - დასძენს პუბლიცისტი და ამ სიტყვებით იგი ცდილობს დაგვანახოს მისი განწყობა, შინაგანი ბუნება.

როგორც ცნობილია, ნიკო ლორთქიფანიძე ეწეოდა არა მარტო პუბლიცისტურ, არამედ საგამომცემლო საქმიანობას, 1909 წელს რედაქტორობდა ალმანახს „ჩვენი ერი“, რომელიც ხელისუფლებამ დახურა ეროვნული პოზიციის გამო.

1910-11 წლებში ნიკო ლორთქიფანიძის რედაქტორობით გამოდიოდა ყოველკვირეული ჟურნალი „ცხოვრება და ლიტერატურა“. 1917 წლიდან მუშაობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის გაზეთ „სამშობლოს“ პასუხისმგებელ მდივნად, მოგვიანებით კი ამავე გაზეთის რედაქტორი გახდა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ქუთაისში ნიკო ლორთქიფანიძის რედაქტორობით გამოდიოდა ლიტერატურული ალმანახი „კრებული“.

1924 წელს ნიკო ლორთქიფანიძემ მიატოვა ქუთაისი და თბილისში გადავიდა, სადაც იგი სიცოცხლის ბოლომდე ცხოვრობდა. 1942 წელს მისი ჯანმრთელობა საგრძნობლად შეირყა „მწერალთა ოჯახებში ხმა დაირხა, დღეს, შუადღისას, მაჩაბლის ქუჩაზე ნაბორძიკდა ნიკო ლორთქიფანიძე...“ - იგონებდა გურამ ასათიანი.²

„ვაჟკაცი წლებს შეაღვეს დედ-მამას, წლებს სამშობლოს, მეცნიერებას, ხელოვნებას, წლებს ცოლ-შვილს ... როცა სიცოცხლის დღენი მიუწერება ... იგი გმირი, თუ დინჯის ნაბიჯით გულდამშვიდებული გასწევს სამარისაკენ. გზაზე მთრთოლვარე ხელით კიდევ ეცდება დარგოს ხე, რათა გამვლელმა ხილი იხილოს, ჩრდილი იჩრდილოს“ - წერდა ნიკო ლორთქიფანიძე და მართლაც, 1944 წლის 25 მაისს, 64 წლისამ, „დინჯი ნაბიჯით გულდამშვიდებულმა“ გასწია სამარისაკენ. იგი დაკრძალეს ვაკის სასაფლაოზე, ხოლო 1954 წელს დიდუბის პანთეონში გადაასვენეს.

¹ ჟურნ. „ხელოვნება“, 1926 წლის 2 იანვარი

² გ. ასათიანი, თანამდევი სულები. 1983 წელი, გვ. 76;

ლეო ქიაჩელი (ლევონ მიხეილის ძე შენგელაია) დაიბადა 1884 წლის 19 თებერვალს ზუგდიდის მაზრის სოფელ ობუჯ-ში, აზნაურის ოჯახში. დაწყებითი განათლება ქუთაისის გიმნაზიაში მიიღო.

1904 წელი ლეო ქიაჩელმა დაამთავრა ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია და უმაღლესი განათლების მისაღებად ხარკოვის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე ჩაირიცხა.

1905 წელს, სტუდენტთა გამოსვლების გამო, უნივერსიტეტი დროებით დახურეს. ლეო ქიაჩელი სამშობლოში დაბრუნდა. ზუგდიდში ჩამოსვლისთანავე რევოლუციურად განწყობილ გლეხებს დაუკავშირდა, რისთვისაც იგი ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში ჩასვეს. 1907 წელს სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის წევრებმა ციხის ქვეშ გვირაბი გაიყვანეს და 36 პატიმართან ერთად ლეო ქიაჩელიც გაიქცა.

ციხიდან გაქცეული ლეო ქიაჩელი ერთხანს მოსკოვში ცხოვრობდა არაღეგალურად. 1912 წელს ჟენევაში გადავიდა საცხოვრებლად. ემიგრაციაში ყოფნისას ლეო ქიაჩელმა საფუძვლიანად შეისწავლა უცხოური ლიტერატურა და თვითონაც დაიწყო ლიტერატურული ნაწარმოებების წერა. ლეო ქიაჩელის პირველი სადებიუტო ფსევდონიმი იყო მიხასძე, რომელიც მალე უკუაგდო და დაირქვა ქიაჩელი. „ჩვენი ძირი - ხატის ქიაჩის სახელი დავითქვი-თქო“¹ — წერდა იგი და ამ პერიოდიდან მოყოლებული, იგი ბეჭდავდა ლეო ქიაჩელის ფსევდონიმით, მხოლოდ 1921 წელს ჟურნალ „ხომალდში“ „ალესტის“ ფსევდონიმით, დაიბეჭდა წერილი „ჩვენი მწერლობის შორიახლო“.²

ლეო ქიაჩელი მრავალ პუბლიცისტს გაუგივებია ლეო ანდრიას ძე შენგელაიასთან, რომელიც იმავე პერიოდში მოღვაწეობდა და გაზეთებს „შრომას“, „სოციალისტ რევო-

¹ აღმანახი „კრიტიკა“ № 6, 1987 წელი, გვ. 124;

² ჟურნალი „ხომალდი“ №1, 1921 წელი, გვ. 6;

ლუციონერსა“ და „რევოლუციურ ნობათს“ რედაქტორობდა. მაგ. ერთ-ერთ პუბლიკაციაში განხილულია ლეო ანდრიას ძე შენგელაიას წერილები და არა ლეო ქიაჩელისა.¹ არა და, ერთ-ერთ კრიტიკულ წერილს - „ლიტერატურული მეშჩანობის პირველი მერცხლები“,² რომელიც გაზეთ „სამშობლოში“ დაიბეჭდა, გარკვევით აწერია ლ.ა. შენგელაია, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ლეო ქიაჩელთან.

1991 წლის 12 ივნისის გაზეთ „ერის“ ფურცლებზე დაიბეჭდა წერილი და ფოტოსურათები ესერების პარტიის წევრებისა, მათ შორის მოხსენებული იყო ლეო ქიაჩელი და გამოქვეყნებული იყო მისი ფოტოსურათი. ესერების პარტიის ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარე იყო ლეო ანდრია ძე შენგელაია, ლეო ქიაჩელი იყო სოციალ-დემოკრატი, ერობის თავმჯდომარე. „ ყველგან ახალ ცხოვრებას ეყრება საფუძველი. ყველგან სოციალური დემოკრატია სდგას მომავლისათვის ბრძოლის სათავეში. და ქართველი დემოკრატია ცხვენში დიდი ხანია, რაც ეწევა ამ ბრძოლას. დიდია მისი ბრძოლის ნაყოფიც ჩვენს სამშობლოში. ხოლო ბრძოლის სიმძიმე გაორკეცებული აქვს ქართველ დემოკრატიათა მისი განსაკუთრებული პოლიტიკური მდგომარეობით.“ – წერდა ლეო ქიაჩელი.³

როგორც ყველა სოციალ-დემოკრატისათვის, ლეო ქიაჩელისთვისაც მთავარი და მნიშვნელოვანი იყო სახელმწიფოს აღდგენა. ამიტომაც იყო, რომ პუბლიკაციებში ხშირად საუბრობდა ავტონომიის შესახებ. ამ მხრივ აღსანიშნავია „ალიონში“ დაბეჭდილი წერილი „გზა და გზა“,⁴ სადაც ავტონომიის შესახებ გლეხი იწყებს საუბარს. გლეხის გარდა დილიჟანსში სხვებიც იყვნენ და ყველას აინტერესებდა, თუ

¹ ჟურნალი „მნათობი“ №8, 1997 წელი, გვ. 125-131;

² გაზ. „სამშობლო“, 1916 წლის 12 მაისი

³ გაზ. „ალიონი“, 1917 წლის 16 ნოემბერი;

⁴ გაზ. „ალიონი“, 1917 წლის 4 ნოემბერი

რა იყო ავტონომია. „ავტონომიის გაგონებაზე ყველამ ყური ცქვიტა, სიჩუმე ჩამოვარდა და საერთო სმენა მე მომავრო“ - წერს პუბლიცისტი. მას ამ ფაქტის გაჟღერებით იმის თქმა უნდა, რომ ავტონომიით არამარტო სოციალ-დემოკრატები, არამედ საზოგადოების გარკვეული ნაწილი იყო დაინტერესებული. ლეო ქიაჩელი მგზავრებს მარტივი ენით განუმარტავს ავტონომიის მნიშვნელობას „ყოველს სოფელს აქვს თავისი მიჯნა, საზღვარი, რომლის იქით სხვა სოფელი იწყება, ჩვენს ქვეყანასაც, საქართველოს, აქვს საზღვრები, რომლის იქით სხვა ხალხი სახლობს; როგორც სოფლის თვითმმართველობა მოქმედებს სოფლის საზღვრებში, ისე საქართველოს თვითმმართველობაც იმოქმედებს თავის საზღვრებში, ეს იმას არ მოასწავებს რომ იგი მთელი სახელმწიფოდან იქნება გამოყოფილი. სახელმწიფო საქმეები სახელმწიფოდვე დარჩებიან, ხოლო საშინაო - ადგილობრივ შინაურ საქმეებად.“ პუბლიცისტის სიტყვებში იგრძნობა საკუთარი ნაფიქრალი და ნააზრევი. ეს ყველაფერი მან რეალურად აღწერა და წარმოაჩინა ავტონომიის აუცილებლობა. იგი ცდილობს დაამტკიცოს რუსეთის პარლამენტში ქართული დეპუტატების აუცილებლობა. მოყავს ფაქტები და არგუმენტები და ბოლოს იგი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „ასეა კაცობრიობაც ერთია მისი ცხოვრება, მაგრამ ყოველს ხალხს ცალკედ თავისი ბუდე აქვს და იგი ხელშეუხებელი უნდა იყოს!...“

ლეო ქიაჩელი თანამშრომლობდა გაზეთებში „ივერია“, „ქართული სიტყვა“, „სალიტერატურო გაზეთი“, ჟურნალებში „ოქროს ვერძი“, „ცისარტყელა“, „ხომალდი“¹ და სხვ. იყო მრავალი ჟურნალისა და გაზეთის სარედაქციო კოლეგიის წევრი. ამ გაზეთებსა და ჟურნალებში იგი აქვეყნებდა სტატიებსა და წერილებს „გამაერთიანებელ „ივერიისათვის“¹ „და-

¹ გაზ. „ივერია“, 1923 წლის 3 ნოემბერი;

უშვებელი დაუდევრობა“;¹ „კრიტიკული ეტიუდი დავით გუ-
რამიშვილზე“² და სხვ.

1922 წლის 3 სექტემბერს გამოვიდა სრულიად საქარ-
თველოს მწერალთა კავშირის ყოველკვირეული გაზეთი
„ლომისი“, რომლის რედაქტორები იყვნენ ლეო ქიაჩელი, კ.
გამსახურდია, ი. გრიშაშვილი. გაზეთს გამოსცემდა სარედაქ-
ციო კოლეგია. „როგორც სახელწოდება მოწმობს, - წერდა
ჟურნალი „ქურა“, - მათ გონიათ, რომ მხოლოდ „ლომისის
მადლი ჰწყალობთ, თვარა ისე ამ ქვეყნად ვერც იბოგინებ-
დნენ. ხალხი მათზე დაშორებულია და ისინი ხალხზე, თუმცა
გვარნმუნებენ, რომ ისინი „ხალხში შევლენ“, მისგან პოეზიის
ძვირფას მარგალიტებს ამოკრეფენ და თვით მას საკუთარ
მარგალიტებსა შეათვისებენ“.³

მარგალიტების ამოკრეფისა და შეთვისებისა რა მოგახ-
სენოთ, მაგრამ ხალხში მართლა შევიდნენ და მათი სიყვარუ-
ლი დაიმსახურეს. გაზეთ „ლომისში“ წამოჭრილი იყო ყველა
ის პრობლემა, რაც საზოგადოებას აინტერესებდა და რისი გა-
დაჭრაც რედაქციის კოლექტივს თავის მოვალეობად მიაჩნდა.

გაზეთის პირველ გვერდზე დაიბეჭდა ლეო ქიაჩელის
მოწინავე სტატია „ეროვნული კულტურის ფრონტზე“ რო-
მელშიც ქართველი მწერლები საქართველოს შეურყეველ
ციხე-სიმაგრედ მოიაზრებიან. პუბლიცისტს სწამს, რომ ქარ-
თველმა მწერლებმა თავიანთი მისია შეასრულეს ეროვნული
კულტურის განვითარებისათვის და თავიანთი კალმით არა
ნაკლები საქმე გააკეთეს, ვიდრე რომელიმე ქართველმა მე-
ფემ, რომელიც დაულალავად იბრძოდა საქართველოსა და
ქართველი ხალხის ინტერესებისათვის. „გვჯერა, - ვკითხუ-
ლობთ სტატიაში, - რომ ჩვენი ეროვნულ-კულტურული რაო-
ბისათვის უფრო მეტი გააკეთა შოთა რუსთაველის კალამმა,
ვინემ დავით მეფის აღმაშენებლობამ, გიორგი III მრისხანე-

¹ გაზ. „ივერია“, 1923 წლის 4 ნოემბერი;

² გაზ. „სახალხო გაზეთი“ № 818, 1913 წელი

³ ჟურნალი „ქურა“ №1, 1922 წელი, გვ. 31

ბამ, თამარის დროშამ და ერეკლეს დაუღალავმა და საკვირ-
ველმა ხმალმა. ქართველ ხალხს და ქართველ მწერალს ეს
არასოდეს არ უნდა დაავიწყდეს“¹

პუბლიცისტის თვალი და გონება წვდება უამრავ მანკი-
ერ მოვლენას და დამაჯერებლად აშუქებს თითოეულ მათ-
განს. აქვეყნებს პუბლიკაციებს, სადაც ამბობს იმას, რასაც
ფიქრობს. ლეო ქიაჩელი საუბრობს ქართული აზროვნების
შესახებ, რომელიც იჩრდილება და მას მიზანშეწონილად მი-
აჩნია, რომ ქართულ სულს საქართველოში უდავო ხელმნი-
ფება მინიჭებოდა, ლიტერატურულ-კულტურული მუშაობის
ატმოსფერო განმენდილიყო და გაზეთი „ლომისიცი, - წერს
ლეო ქიაჩელი, იმ იმედით იწყებს მუშაობას, რომ მის სიტყვას
გამოეხმაურება არა თუ მწერალთა წრე, არამედ ფართო სა-
ზოგადოებაც, რომ ჩვენი ცდა არ ჩაივლის უშედეგოდ და
ქართული მწერლობისა და კულტურის დროშა გამარჯვებუ-
ლი გამოვა განსასჯელიდან“.²

გაზეთ „ლომისში“ დაიბეჭდა ლეო ქიაჩელის წერილი
„დიმიტრი ყიფიანი“. როგორც სათაურიდან ჩანს საუბარია XIX
საუკუნის საზოგადო მოღვაწეზე. პუბლიცისტი საინტერესოდ
წარმოაჩენს დიმიტრი ყიფიანს. ამ პუბლიკაციით მან დაგვანა-
ხა დიმიტრი ყიფიანის ენერგიული და შეუდრეკელი ხასიათი.
ლეო ქიაჩელი წარმოსახავს მის შინაგან თავისებურებებს,
ყველაფერს, რაც მის ცხოვრებათანაა დაკავშირებული. მკით-
ხველის თვალწინ აცოცხლებს ამ დაუღალავ პიროვნებას. გა-
ნუმეორებელი სახის შექმნის ყველა საშუალება კონკრეტულ
მიზანს ემსახურება დაამტკიცოს, რომ გმირი დადებითია, მი-
სი მოღვაწეობა გააზრებული. „იგი, ერთად-ერთი მაშინ სა-
ქართველოში - მეფისა და სამშობლოსათვის ებრძვის ორგულ
მოხელეებს. სათავეში უდგას მრავალს საქვეყნო საქმეს.
ჰქმნის ახალს. სწერს. მართავს. აწესრიგებს. იკვლევს. ეხმა-

¹ გაზ. „ლომისი“, 1922 წლის 3 სექტემბერი;

² გაზ. „ლომისი“, 1922 წლის 3 სექტემბერი

რება...“¹ - წერს ავტორი და ამ სიტყვების მიღმა ჩანს პიროვნება, რომელიც დაუღალავად იბრძოდა საქართველოს ნათელი მომავლისათვის.

ლეო ქიაჩელის წინაშე დგას ამოცანა, მკითხველს მოუთხროს იმ პრობლემების შესახებ, რაც საქართველოში არსებობდა. ერთ-ერთი ასეთი პრობლემა იყო ქართული წიგნის გამოცემა. ამ საკითხს მან მრავალი წერილი თუ სტატია მიუძღვნა. მაგრამ ეს საკითხი ყოველთვის პრობლემად რჩებოდა. იგი გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ საქართველოს წიგნის ბაზარი დაპყრობილი ქონდა უცხოეთის წიგნს. პუბლიკაციას წითელ ხაზად გასდევს ემოციური მუხტი. თითოეულ წინადადებაში ჩანს პუბლიცისტის ხასიათი და მისი ადგილი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ლეო ქიაჩელისათვის მთავარია ობიექტური სიმართლე დააფიქსიროს და ცდილობს მკვეთრად გამოხატოს საკუთარი თვალსაზრისი. იგი ცდილობს შექმნას ისეთი გარემო, რომ უფრო დაწვრილებით და გულწრფელად ისაუბროს. ვერ ეგუება იმ ფაქტს, რომ ქართველი მწერლების ნაწარმოებთა უმეტესობა გამოუცემი იყო. აკაკი ჯერ კიდევ მთლიან წიგნად არ მოვლენოდა ქართველ ხალხს. „დღეს ქართული წიგნის სტილზე ზედმეტია ლაპარაკი, წიგნი ჩვენში შემთხვევით იცემა, ვისაც როგორ მოესურვება ისეთის ტანისა და სანახაობის წიგნს ბეჭდავს... არავითარი კულტურა.“² - ვკითხულობთ ლეო ქიაჩელის ერთ-ერთ პუბლიკაციაში.

ლეო ქიაჩელი ცდილობს მკითხველს მოუთხრობს საქართველოში არსებული მდგომარეობის შესახებ, დაინტერესოს ფაქტებით, მოვლენებით. იგი რეალურად და ობიექტურად აღწერს იქ არსებულ ვითარებას. მკითხველს სთავაზობს საკუთარი თვალსაზრისის მტკიცებას, ცდილობს, მკითხველმა სწორი პოზიცია დაიკავოს. იმედი აქვს, რომ მისი სიტყვები მკითხველს გულგრილს არ დატოვებს. თითოეული მისი სიტყვა კონკრეტულ მიზანს ემსახურება - დაამტკი-

¹ გაზ. „ლომისი“, 1922 წლის 4 ნოემბერი

² გაზ. „ლომისი“, 1922 წლის 24 სექტემბერი

ცოს, რომ საკმაო რაოდენობით არ იყო ქართული წიგნის მაღაზიები, მეცნიერულ-ლიტერატურული ჟურნალები, ქართულად იდგმებოდა ორი ოპერა, ხოლო ქართული თეატრი დიდ კრიზისს განიცდიდა.

ქართული თეატრის შესახებ მრავალი პუბლიკაცია დაიბეჭდა პრესაში. თეატრის აღორძინებაზე მსჯელობდნენ არა მარტო თეატრალური მოღვაწეები, არამედ ფართო საზოგადოებაც. ისინი სახავდნენ სხვადასხვა გზებს ამ კრიზისიდან გამოსასვლელად. ამ საკითხის შესახებ თავისი აზრი გამოთქვა გაზეთ „ლომისის“ რედაქციამაც. კრიზისის მიზეზად სხვა პრობლემებთან ერთად ქართველ რეჟისორებს მიიჩნევდნენ.

ლეო ქიაჩელი ცდილობს ამ საკითხის შესახებ მკვეთრად გამოხატოს საკუთარი თვალსაზრისი. რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, პუბლიცისტი ოპტიმისტის თვალით შეჰყურებს მომავალს. მას იმედი აქვს, რომ კოტე მარჯანიშვილი ააღორძინებს ქართულ თეატრს. „აი, თბილისში ჩამოვიდა სახელგანთქმული კ.მარჯანიშვილი, რომელმაც მოკლე ხანში შესანიშნავი რუსული წარმოდგენები მოგვცა ახალ რუსულ თეატრში. ვთხოვოთ მას უპატრონოს ქართულ დრამასაც“¹ - წერს პუბლიცისტი.

1923 წელს გაზეთმა „ლომისმა“ არსებობა შეწყვიტა, ხოლო ლეო ქიაჩელმა სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებში განაგრძო პუბლიცისტური მოღვაწეობა. მართალია, ლეო ქიაჩელის ნაწარმოებები ჟანრული მრავალფეროვნებით არ გამოირჩევა, მაგრამ შეიძლება ითქვას, თემატურად მრავალმხრივია. აღწერს რაც კი იმ პერიოდში საინტერესო და მნიშვნელოვანი იყო. რეალურად და სიღმისეულად გადმოსცემს თავის სულიერ განცდებს.

ლეო ქიაჩელი გარდაიცვალა 1963 წლის 19 დეკემბერს, დაკრძალულია მთაწმინდის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

¹ გაზ. „ლომისი“, 1922 წლის 1 ნოემბერი

მიხეილ ჯავახიშვილი

მიხეილ საბას ძე ჯავახიშვილი დაიბადა მარნეულის რაიონის სოფელ წერაქვში 1880 წლის 8 ნოემბერს მიხეილობის დღეს (ამიტომაც დაარქვეს მიხეილი) მწერლის წინაპრები ტოკლიკიშვილები იყვნენ და შემდეგ რამდენჯერმე შეიცვალე სგვარი. აი, როგორ იგონებს ამ ფაქტს მიხეილ ჯავახიშვილი: „ჩემი წინაპრები ჯავახიშვილები არიან. ჩემს წინაპარს, ვინმე ჯავახიშვილს ქართლში კაცი შემოკვდომია. იქიდან გამოქცეულა, ქიზიყში გადასულა და იქაური გვარი ტოკლიკიშვილი აუღია. შემდეგ, ბორჩალოში რომ გადმოვედით, იქ ადამაშვილის გვარით ვცხოვრობდით. პაპაჩემი ხომ ადამა იყო და ადამაშვილი ავიღეთ. მე აღვადგინე და დავიბრუნე ჩემი გვარი“.¹

1892 წელს მიხეილ ჯავახიშვილი წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელში შედის, რომლის დამთავრების შემდეგ სწავლის გასაგრძელებლად ყირიმში, ნიკიტის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელში მიემგზავრება. მაგრამ ეს სასწავლებელი მას არ დაუმთავრებია. ავაზაკებმა მ.ჯავახიშვილს დედა და და მოუკლეს. მამა ამ უბედურებას გადაყვა და 1901 წელს იგი იძულებული გახდა სამშობლოში დაბრუნებულიყო.

მიხეილ ჯავახიშვილის შემოქმედებით ბიოგრაფიაში პუბლიცისტუკას საკმაოდ დიდი ადგილი უკავია. მან პუბლიცისტით დაიწყო მოღვაწეობა.

მისი პირველი პუბლიცისტური ნაშრომი იყო რეპორტაჟი „ორიოდე დღე ალავერდის მადანში“, სადაც აღწერს მუშების მძიმე მდგომარეობას. ეს რეპორტაჟი პუბლიცისტმა მოგვიანებით გამოაქვეყნა პრესის ფურცლებზე.² უფრო ადრე კი მან გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ პირველი ფსევდონი-

¹ ქ.ჯავახიშვილი, მ.ჯავახიშვილის ცხოვრება. გვ. 18

² გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1904 წლის 5, 11 მაისი;

მით „თავისუფალი მონა“ დაბეჭდა წერილი „ჩვენ და ჩვენი თეატრი“.¹

მიხეილ ჯავახიშვილმა ამ წერილით მონაწილეობა მიიღო პრესის ფურცლებზე გამართულ პოლემიკაში და აზრი გამოთქვა ისეთ რთულ პრობლემაზე, რომელიც თეატრთან და დრამატურგიასთან იყო დაკავშირებული.

პუბლიცისტის პირველმა წერილმა სათანადო გამოძახილი პპოვა, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმ დროს საკმაოზე მეტი ქება ხვდა წილად იმდროინდელი კრიტიკოსებისაგან.

მიხეილ ჯავახიშვილის პირველი წერილის გამოქვეყნების შემდეგ მკითხველმა შეიყვარა იგი და ყოველთვის დიდი სიხარულით ელოდა მის ყველა პუბლიკაციას. წერილს წერილი მოსდევდა, სტატიას კი სტატია ...

მიხეილ ჯავახიშვილი, როგორც ჟურნალისტი თანდათან იზრდებოდა. იგი აქვეყნებდა მასალებს თითქმის ყველა აქტუალურ საკითხზე, რაც კი იმ პერიოდში საქართველოში ხდებოდა.

1904-1906 წლებში მიხეილ ჯავახიშვილი თანამშრომლობდა გაზეთ „ივერიის“ რედაქციაში და გაზეთის ფურცლებზე სისტემატურად ბეჭდავდა წერილებს, რეცენზიებს, კორესპონდენციებს და როგორც ფაქტიურ რედაქტორს ხშირად მოწინავე სტატიების დაწერაც კი უხდებოდა. 1905 წლის თებერვალში გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდა კორესპონდენცია „რუსეთის ცხოვრებიდან“, სადაც აღწერილია კურსკში მოსწავლეთა გაფიცვა. კორესპონდენტი მოგვითხრობს, თუ როგორ გაუსწორდნენ მოსწავლეებს პოლიციელები, როგორ დაიწყეს „წესრიგის აღდგენა“. იგი ფაქტებზე დაყრდნობით აღწერს ცემა-ტყეპის ეპიზოდებს, ხელისუფალთა გაშმაგებულ სახეებს, ქუჩაში დაღვრილ სისხლს და კითხულობს „ვინ დაგვიდგება თავდებად, რომ დღეს თუ არა ხვალ ჩვენც არ მოგვისევენ გაუნათლებელსა და მოსყიდულ ბრბოს და ისე

¹ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1903 წლის 4-5 დეკემბერი

არ აგვანიოკებენ და არ ამოგვეულიტავენ, როგორც ამოჭლიტეს ხალხი კიშინოვში, გომელს, ოდესა, ბაქოში და სხვაგან“.¹

კორესპონდენცია იმით არის საინტერესო, რომ მიხეილ ჯავახიშვილი არა მარტო აღწერს იმ საშინელ სურათს და გვანდის ინფორმაციას თუ რა მოხდა კურსკში, არამედ ცდილობს მკითხველი აამხედროს ამ უსამართლობის წინააღმდეგ და დასახოს მოქმედების გზა. „თუ როგორ შეიძლება ამის მოვლა, საზოგადოებაში მშვიდობიანობის, სიმართლისა და თავისუფლების დამყარება და ცნობიერების ძირითადი პრინციპების უზრუნველყოფა - ამაზე ყველამ თვითონ იფიქროს...“² - ეკითხულობთ გაზეთში.

გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილ წერილში „დედაკაცი ჩრდილოეთ ამერიკის შტატებში“³ მიხეილ ჯავახიშვილი გვაცნობს, თუ როდის დაიწყო ქალთა მოძრაობა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ვინ იყვნენ ამ საქმის წამომწყებნი, ვინ იბრძოდა ქალთა ემანსიპაციისათვის. ამავე წელს ქალთა მდგომარეობის შესახებ ბეჭდავს მეორე წერილს „ქალთა სა-არჩევნო უფლება ავსტრალიაში“;⁴ სადაც მოთხრობილია, თუ როგორ მიმდინარეობდა ბრძოლა ავსტრალიაში ქალთა სა-არჩევნო უფლებების მოსაპოვებლად.

ქალთა საკითხით მიხეილ ჯავახიშვილი იმდენად იყო დაინტერესებული, რომ მოგვიანებით იგი კვლავ უბრუნდება ამ თემას და ცდილობს ამჟამად საქართველოს მაგალითით დაგვანახოს თუ რა უფლებები აქვს ქალს, როგორ შრომობს იგი და რა წვლილი შეაქვს მას დოვლათის შექმნაში. იგი წერილს იწყებს საქართველოს წარსულის ჩვენებით და გვეუბნება გურიაში, სამეგრელოში, ქართლ-კახეთსა და იმერეთში ქალებს აზრადაც არ მოუვიდოდათ მძიმე ფიზიკური შრომა, ხოლო რაჭა-ლეჩხუმში ცისკრიდან ბინდამდის გვერდით ედ-

¹ გაზ. „ივერია“, 1905 წლის 25 თებერვალი

² გაზ. „ივერია“, 1905 წლის 25 თებერვალი;

³ გაზ. „ივერია“, 1906 წლის 5 მარტი;

⁴ გაზ. „ივერია“, 2006 წლის 15 მარტი

გნენ თავიანთ ქმრებს და ძმებს ბოსტანში, ვენახსა და ყანებში. ამის შემდეგ ავტორი უბრუნდება თანამედროვეობას და ამბობს „გაჭირვება მაჩვენე და გაქცევას ე. ი. თავის შველას გაჩვენებო. სწორედ ეს თქმულება ასრულდა ჩვენში, და ბძოლის ველზე ათი ათასამდე დასამარებულ ქართველ მეომრების სამკვიდრო მამულს მათი დედები და დები არ სტოვებენ მადლიან შრომის ოფლდაუღვრელად“.¹

ნერილის ავტორი დანვრილებით, ფაქტებზე დაყრდნობით გვაცნობს ვენახებში, ბოსტნებსა და ყანებში სასახლავით, თოხით, გუთნით როგორ შრომობდა ქართველი ქალი. საუბრობს იმ მძიმე და აუტანელ შრომაზე, რომელიც ქართველ ქალებს აქვთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. თავისი ძალების და შრომით ქალი თითქოსდა მამაკაცს გაუთანაბრდა. პუბლიცისტი მხოლოდ ომს ადანაშაულებს ეკონომიკის და სოციალური წყობილების გარდაქმნაში.

მიხეილ ჯავახიშვილს სურს მკითხველმა კარგად გააცნობიეროს, თუ რამდენად დიდ როლს თამაშობს და როგორი დასაფასებლები არიან ქალები, თუმცა სხვა რეალობაა შექმნილი ქართველებში და ამაზე იგი ძალიან წუხს. მოუწოდებს ყველას გაითვალისწინოს მომავალი და სხვადასხვა ღონისძიება ქალთა ფიზიკური შრომის შესამსუბუქებლად. „ფიზიკური შრომის ასპარეზზე საჭიროა თვით ამ შრომის მოწყობა ისე, რომ იგი იქმნეს რაც შეიძლება შემსუბუქებული ტექნიკურად, რომ მშრომელს შრომის დონე სამარის კარამდე შერჩეს.“²

როგორც ჩანს, მიხეილ ჯავახიშვილს, კარგად ესმის, რომ საჭირო იყო გაფრთხილებოდნენ ქალთა მდგომარეობას, ყოველნაირად შეემსუბუქებინათ მათთვის შრომის პირობები და რაც მთავარია შექმნილიყო ქალთა სამეურნეო წრეები და საზოგადოებები. ამიტომაც წამოაყენა მან ეს პრობლემა გა-

¹ გაზ „საქართველო“ № 136, 1917 წელი

² გაზ „საქართველო“ № 136, 1917 წელი

ზეთის ფურცლებზე და ცდილობდა სათანადოდ გადაეჭრათ ეს საკითხი.

პრესაში გამოქვეყნებული წერილების უმრავლესობას მ.ჯავახიშვილი ხელს აწერდა „თავისუფალი მონის“, „ხელუხლებელი მონის“, „დამოუკიდებელი მონის“ ფსევდონიმით, ხოლო მოგვიანებით, როდესაც გაზეთ „გლეხში“ დაიწყო თანამშრომლობა სხვადასხვა ჟანრის მასალებს „ქართველი გლეხის“ ფსევდონიმით აქვეყნებდა. თითოეული მათგანი გლეხების ცხოვრებასთან და მათ ინტერესებთან იყო დაკავშირებული.

გაზეთში დაბეჭდილი მასალები ისეთი მძაფრი ხასიათის იყო, რომ მთავრობის აღშფოთება გამოიწვია და 1906 წლის 12 აგვისტოს გამოსცა დადგენილება გაზეთ „გლეხის“ დახურვის შესახებ, ხოლო მიხეილ ჯავახიშვილი პასუხისგებაში იქნა მიცემული. მაგრამ მან გაქცევით უშველა თავს. ჯერ ჟენევაში გაიპარა, მოგვიანებით კი პარიზში გაემგზავრა. ჟენევასა და პარიზში ლექციებს ისმენდა, ევროპულ ლიტერატურას ეცნობოდა და ახალ-ახალ პუბლიცისტიკებს და მოთხრობებს სამშობლოში გზავნიდა. იმ პერიოდში მისი პუბლიკაციები იბეჭდებოდა „ივერიასა“ და „ნაკადულში“.

1907 წელს საქართველოში დაბრუნების შემდეგ მიხეილ ჯავახიშვილი მუშაობას იწყებს გაზეთ „ისრის“ რედაქციაში. ამავე წელს მან მ.ად-ის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა წერილი „ქართველები ჟენევასა და პარიზში (შთაბეჭდილებანი)“, სადაც საუბარია ქართველი ახალგაზრდების ცხოვრებასა და საქმიანობაზე, იაკობ ნიკოლაძისა და როდენის შემოქმედებით ურთიერთობაზე.¹

ამავე გაზეთში მ.ად-ლის ფსევდონიმით აქვეყნებს წერილს „აღარ გაჩუმდებით?!", რომელიც ნოე ჟორდანიასა და ყარიბის წერილების საპასუხოდ არის დანერილი.²

¹ გაზ. „ისარი“ № 65,67,71,79, 1907 წელი;

² გაზ. „ისარი“ № 222, 1907 წელი

1909 წელს „საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ჯგუფმა“ გამოსცა ჟურნალი „ერი“. მიხეილ ჯავახიშვილი ამ ჟურნალის აქტიური თანამშრომელი ხდება. იგი როგორც „ერში“, ასევე მის შემდგომ გამოცემებში (ჟურნალი „ერი“ სხვადასხვა სახელწოდებებით გამოდიოდა) აქვეყნებდა სხვადასხვა ჟანრისა და თემის მასალებს და ხშირად ხელს აწერდა მ. ადამაშვილის გვარით.

მიხეილ ჯავახიშვილი გონებრივ კულტურაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ლიტერატურას, წიგნს, პრესას. ამიტომაც იყო, რომ იგი ხშირად წერდა ქართული ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების შესახებ, მათ მნიშვნელობაზე. მან ჯერ კიდევ 1904 წელს გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდა რეცენზია „ნაკადული საყმაწვილო ჟურნალი, №1“, სადაც მადლიერების გრძნობით აღნიშნავდა ჟურნალის გამოსვლას. „ორივე წიგნი, - წერდა იგი, - საზოგადოდ ისეთ კარგ შთაბეჭდილებას იძლევა, რომ შეუძლებელია ჟურნალის გამომცემელსა, რედაქტორებს და თანამშრომლებს ჩვენი გულითადი მადლობა არ უძღვნათ და თვით ჟურნალს კი წარმატება და ხალხში გავრცელება არ უსურვოთ“.¹

მიხეილ ჯავახიშვილი პრესასთან ერთად დიდ მნიშვნელობას აკისრებდა ქართულ წიგნს. იგი თვლიდა, რომ წიგნის გარეშე შეუძლებელია ქართული ენის განმტკიცება. უნიგნოდ ერი გადაგვარდება და მოკვდება. „ნუთუ ახსნა და განმარტება უნდა, რომ უნიგნოდ ერს ერი არ ეთქმის (თუ ეთქმის ისევ ველურ ერთთა შორის), რომ იმ ერს, რომელსაც ჰქონდა წიგნი და მოესპო, სრული გადაგვარება და სიკვდილი მოეღოს. უნიგნოდ ენა არ ხარობს, უენოდ კი ერიც აღარ ერობს.“ - ვკითხულობთ ჟურნალ „ქართველ ერში“.²

მიხეილ ჯავახიშვილს ქართული ენის დაქვეითების მთავარ მიზეზად სწორედ წიგნის უქონლობა მიაჩნდა. მას გული ტკიოდა იმის გამო, რომ ქართველ კაცს ქართულ ენა-

¹ გაზ. „ივერია“, № 264, 1904 წელი;

² ჟურნ. „ქართველი ერი“, № 2, გვ. 13, 1909 წელი;

ზე წიგნი არ ჰქონდა და ამიტომ რუსულს ენაფებოდა, ეჩვეოდა და სიკვდილამდე მას კითხულობდა. იმისათვის რომ ქართული წიგნი გადაგვარების გზაზე არ დამდგარიყო მას აუცილებელ პირობად მიაჩნდა საზოგადოებრივი ქველმოქმედების მოწვევა, რომელიც ყურადღებას მიაქცევდა წიგნს „ჩვენი კულტურის მთავარ წყაროს, რომელიც დაიშრიტა და საცაა მოწყდება კიდევ“.¹

ასეთივე მდგომარეობაში იყო ქართული თეატრი. იგი განსაცდელის გზაზე იდგა. არა და ხალხის კულტურული განვითარებისათვის თეატრს ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მისი მოვალეობა ქართული ენის გავრცელებაა. მას სასწავლებლის მაგივრობის განევა უნდა შეეძლოს. მისი სცენიდან უნდა ისმოდეს წმინდა, მეტყველი, ცოცხალი ენა. მაგრამ ამას ქართული თეატრი მოკლებული იყო. ამის მიზეზად კი მიხეილ ჯავახიშვილს ქართული ენის უცოდინარობა მიაჩნდა. იგი აღნიშნავდა „თეატრში ყოველნაირ კილოსა და გამოთქმებს გაიგონებთ. ზოგი ჩოხატაურულად უქცევდა, ზოგი შორაპნულად, ზოგი კი ქართულად და რუსულად. ყოველ ნაბიჯზე ისეთ შეუსაბამობას წამოისვრიან ხოლმე, რომ ქართული ენის მოყვარულს ორივე თითი მუდმივ მზად უნდა ჰქონდეს ყურების დასაცობათ“.²

მიუხედავად ამისა, მიხეილ ჯავახიშვილს იმედი ჰქონდა, რომ თეატრს განსაცდელი არ მოელოდა „თუ კი, რა თქმა უნდა, ავადმყოფს შესაბამისი მოვლა და პატრონობა არ მოაკლდება“.³

ეს შედარება სავსებით მიესადაგება იმდროინდელ ქართულ თეატრს. თეატრი, მართლაც, ავადმყოფის მდგომარეობაში იყო. და როგორც ავადმყოფის ჯანმრთელობა ექიმზეა დამოკიდებული, ასევე თეატრის მდგომარეობაც საზოგადო-

¹ ჟურნ. „ქართველი ერი“, № 2, გვ. 14, 1909 წელი

² ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, № 1, გვ. 4, 1909 წელი;

³ ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, № 1, გვ. 4, 1909 წელი

ებაზეა დამყარებული. ორივეს კი მოვლა და პატრონობა ჭირდება.

ყურნალში „საქართველოს მოამბე“ ასევე დაიბეჭდა მიხეილ ჯავახიშვილის რეცენზია „მოპასანი და მისი „ცხოვრება“, სადაც განხილულია მოპასანის მოთხრობა „ცხოვრება“. რეცენზენტი მოკლედ გვაცნობს მოთხრობის შინაარსს, ავტორის ჩანაფიქრს, რაც მკითხველს საშუალებას აძლევს სწორად გაიგოს ეს ნაწარმოები. მიხეილ ჯავახიშვილმა კარგად იცის მოპასანის „ცხოვრება“ და მოგვითხრობს არა მარტო ამ ნაწარმოების შინაარსზე, არამედ აანალიზებს მას, ყურადღებას ამახვილებს მხატვრულ ხერხებსა და ფორმებზე. რეცენზენტი გვესაუბრება ნაწარმოების მთავარი გმირის ჟანას შესახებ, რომელსაც ბედნიერი ბავშვობა და ქალიშვილობა ჰქონდა. ხოლო გათხოვების შემდეგ ყველაფერი შეიცვალა. მიხეილ ჯავახიშვილი მთლიანობაში გვიჩვენებს ჟანას ცხოვრებას და გვიხსნის, თუ რა იყო მისი უბედურების მიზეზი. იგი მსჯელობს, ამტკიცებს და ფაქტებზე დაყრდნობით მკითხველს აიძულებს გაიზიაროს მისი მოსაზრება.¹

ყურნალ „ერის“ დახურვამდე (19 სექტემბერს დაიხურა) 1910 წლის 30 აპრილს მიხეილ ჯავახიშვილი დააპატიმრეს. ერთი წლით პატიმრობა მიუსაჯეს და მეტეხის ციხეში გაამწყვდეს. მაგრამ განაჩენი მალე შეუცვალეს და ხუთი წლით გადასახლება მიუსაჯეს. 1910 წლის ოქტომბრის ბოლოს იგი როსტოვში გადაასახლეს, სადაც სამი წელი იმყოფებოდა. 1913 წელს დაბრუნდა საქართველოში „უმაღლესი მთავრობის ნებართვით, გადასახლებიდან თბილისში საცხოვრებლად დაბრუნდნენ ქართველი ლიტერატორები: გიორგი ლასხიშვილი და მიხეილ ჯავახიშვილი-აღამაშვილი.“ - წერდა გაზეთი „შმაკი“.²

¹ ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, № 2, გვ.4, 1909 წელი;

² გაზ. „შმაკი“, № 63, 1913 წელი

1917-1921 წლებში მიხეილ ჯავახიშვილი თანამშრომლობდა გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციაში და რუბრიკით „ქართული წერილები“ და „ომის ამბები“ აქვეყნებდა წერილებსა და სტატიებს საქართველოს მდგომარეობის შესახებ. მოითხოვდა საქართველოს ავტონომიას, ქართველი ერის უფლებების განხორციელებას. ამისათვის კი მას საჭიროდ მიაჩნდა, ქართველებს დაევიწყებინათ წვრილმანი ჯგუფური შეხლა-შემოხლა, პირადული მტრობა და ანგარიშები და გაერთიანებული ძალებით ებრძოლათ ეროვნული თავისუფლებისათვის.

“ჩვენი წარსულის მაცნე, — წერს იგი, — ეროვნული თავისუფლებისათვის თავგანწირვის დაუსრულებელი მოთხოვნაა. მთელ თაობებს გაუწირავს ეროვნული თავისუფლებისათვის თავისი სიცოცხლე. ნუ თუ ეხლანდელი ჩვენი თაობა და იკისრებს საქართველოს ეროვნული უფლებების უყურადღებობის და მივიწყების ბოროტებას, მძიმე დანაშაულს?...“¹

პუბლიცისტი ცდილობს განსხვავება იპოვოს დღევანდელსა და წარსულს შორის, თუმცა გამოაქვს დასკვნა, რომ „დღეს „დასასრულს“ „დასაწყისი“ არა აქვს.

მ. ჯავახიშვილი პუბლიცისტურ წერილში „ისევ სანინი“ წარსული მოძრაობის საწყისად ძმობას, ერთგულებას და თავისუფლებას მიიჩნევს. დასასრულად კი „სანინი“ არციბაშევის წითელი ოთახები, ახალგაზრდობის „და-ძმობა“ და „სქესობრივი თავისუფლება“ მიაჩნია. ეს წერილი გამოირჩევა, როგორც წარსულის, ასევე მიმდინარე მომენტის მოკლე, მაგრამ უაღრესად მკაფიო ანალიზით.

პუბლიცისტი შენუხებულია იმ ფაქტით, რომ ხალხმა ისტორია დაივიწყა, არსებობს ისეთი საზოგადოების ნაწილი, რომლებსაც დავიწყებული აქვთ უფალი და მხოლოდ გართობაზე არიან გადასულნი, დავიწყებული აქვთ ზნეობრივი

¹ გაზ. „საქართველო“, №70, 1917 წელი

პრინციპები. სინანული ჩანს პუბლიცისტის სიტყვებში: „მო-
მავალ თაობას ის შეშურდება, რომ მათი წინაპრები ასეთ
დროს ცხოვრობდნენ, ჩვენ კი...“¹

მიხეილ ჯავახიშვილი თვალწინ წარმოგიდგენს საქარ-
თველოს წარსულს, მის ისტორიას. იმ პერიოდს, როცა ქარ-
თველებმა ძალაუფლება დაკარგეს, პირობით შეეკრნენ რუ-
სეთს. და სწორედ ეს იყო ყველაზე დიდი უბედურება, საქარ-
თველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მარცხი.
ხედავდა რა საქართველოს ამ მდგომარეობას, პუბლიცისტი
გაზეთის ფურცლებიდან იმაღლებდა ხმას და ქართველ
ხალხს მოუწოდებდა ებრძოლათ თავისუფლებისა და დამოუ-
კიდებლობისათვის.

მიხეილ ჯავახიშვილს უკვირდა, ის ქვეყნები რომლე-
ბიც ეროვნული უფლებების აღდგენას მოითხოვდნენ არავის
მოღალატედ არ მოუნათლავს, ქართველებს კი არწმუნებ-
დნენ, რომ ეროვნული უფლების აღდგენისათვის ზრუნვა
ბოროტება და ღალატია. მაგრამ რატომ იყო ეს ბოროტება
და ღალატი ამას პუბლიცისტი ვერ ხვდებოდა.

მ. ჯავახიშვილის პუბლიცისტური წერილი „სად წავიდ-
ნენ? სად არიან?“ კარგად ასახავს პუბლიცისტის გულისტკი-
ვილს და სინანულს იმის გამო, რომ ქვეყნის გარეთ წასული
უკან დაბრუნებული თითქმის არავის უნახავს. შენუხებულია,
ქვეყანას რომ ეცლება მისი შვილები. ერთ დროს წასულნი იმ
ოცნებით, რომ უკან დაბრუნდებოდნენ და თავის ქვეყანას,
ოჯახს გამოადგებოდნენ, აუხდენელი დარჩათ. მართალია
ზოგი დაბრუნდა, მაგრამ ვერავინ დაიმკვიდრა თავისი შესა-
ფერისი ადგილი საკუთარ სამშობლოში.

ეს არის მწერლის რაინდული მხილება იმ ბედკრული
ქვეყნისა, სადაც არაფერი კეთდება იმისათვის, რომ საზოგა-
დოებამ იფიქროს „გავაკეთებ, დავბრუნდები და ვუშველი“.²

¹ გაზ. „საქართველო“, №1, 1915 წელი

² გაზ. „საქართველო“, №7, 1915 წელი

ამ წერილში კარგად ჩანს, პუბლიცისტის აღშფოთება. მ.ჯავახიშვილი ქვეყანას წარმოაჩენს ისეთს, სადაც საზოგადოებას არა აქვს განვითარების საშუალება, არა აქვს დაფასება. ხალხის ჭირ-ვარამის გამოხატვით, მისი მომავლისათვის ჭმუნვითა და ფიქრით გამსჭვალული მ. ჯავახიშვილი აღწერს რა XIX საუკუნის საქართველოს მდგომარეობას, ცდილობს მკითხველს დაანახოს, რომ არა მარტო მეთვრამეტე საუკუნის დამლევს იდგა ქართველობა სამარის პირას, არამედ მეცხრამეტე საუკუნეშიც. სწორედ ამ საუკუნეში მოხდა ის, რამაც პუბლიცისტი და საერთოდ ქართული საზოგადოება დააყენა დაღუპვის, გადაგვარების, გაკოტრების გზაზე. წერილი დიდი სულისკვეთებით არის განმსჭვალული. პუბლიცისტი წუხს იმის გამო, რომ სისხლით, მსხვერპლით შეძენილ-შეგროვილი მამულ-დედული და ნივთიერი განძეულობა ქართველებმა ქარს გაატანეს. გულისტკივილით ამბობს, რომ ქართველებს აღარ აქვთ იმის საშუალება, ახალი მამული შეიძინონ, პირიქით, რაც აქვთ, იმასაც ყიდიან.

პუბლიცისტი იხსენებს იმ დროს, როცა მამულების უმეტესი ნაწილი ქართველებს ეკუთვნოდათ, მაგრამ დროთა განმავლობაში ხელიდან გამოეცალათ და მოგვიანებით ვინმეს აქა-იქ თუ შერჩა თითო მიწის ნაჭერი. წუხს იმაზე, თავისივე ხელებით რომ გადააბარეს საკუთარი სამშობლოს ნაწილი სხვას, ასი თაობის დანთხეული სისხლი წყალში რომ ჩაიყარა და ხმის ამომღები არავინაა. წერილის ავტორი აქვე საუბრობს ქართული ენის შესახებ და საოცარი სიტყვებით ამკობს მას: „იგი ჩვენთვის იყო და არის გაჯი, ის დულაბია, რომელიც ადუღებდა და აერთებდა ქართველთა ტომს: მართლმადიდებლებს, გრიგორიანელებს, კათოლიკეთა და მაჰმადიანთ“.

მიხეილ ჯავახიშვილი შიშობს, რომ თუ ერი ასეთ უმოქმედებას გააგრძელებს, მალე იმასაც დაკარგავს, რაც გააჩნია. ის ბევრს საუბრობს ქართველების უუნარობაზე, შეუფერებლობაზე, შეგნებაზე, ხმის ამოუღებლობაზე, მოძმე ხალხის არ დაფასებაზე. თვითონ პუბლიცისტიც თავს დამნაშა-

ვედ გრძნობს დაკარგულ მოძმეთა წინაშე. ამას ადასტურებს შემდეგი სიტყვებით: „როგორც ათასს, ათი ათას ქართველს და მათან ერთად მეც ხშირად ვიფხან გულს, ვაქრობ სულს აჯანყებულს და სხვაგან ვეძებ დამნაშავეს, მაგრამ ზოგჯერ ყელს რომ ბოლმა მომანვება, გულში ვიტყვი ხოლმე: ახია ჩვენზე, ახი!“¹

მიუხედავად იმისა, რომ წერილში პუბლიცისტის დიდი გულისტკივილი ჩანს, ის მაინც ფიქრობს მომავალზე და მოუწოდებს ყველას, შეინარჩუნოს ის, რაც დარჩა. საოცარი სულისკვეთებითაა დაწერილი მ. ჯავახიშვილის ეს წერილი. თითქოსდა მკითხველი უნდა გამოაფხიზლოს და მოუწოდოს მოქმედებისაკენ.

მიხეილ ჯავახიშვილს ქართველთა უმოქმედობის დასა-ნახად კიდევ ერთი მაგალითი მოჰყავს: „საინგილოში ზის ვინმე „ედილი“, ზის ვითარცა ოკეანეში დაკარგულ ნავზე და რამდენიმე წელიწადია ყვირის: „ გვიშველეთ, ვილუპებით“. გულის ასამღვრევს უწოდებს მ. ჯავახიშვილი „ედილის“ თხოვნას, რომელიც 10 წელი ითხოვდა შველას. მაგრამ დღე-საც ხმა მისი “ლაღადია უდაბნოსა შინა“.

ეს წერილი მკითხველისადმი უშუალო მიმართვის ფორ-მით გამოირჩევა. მიხეილ ჯავახიშვილი მოუწოდებს ყველას, რომ სანამ ურემი გადაბრუნდება, სანამ სანანებელი გაუხდე-ბა ქართველებს მათი საქციელი, მანამ გამოაფხიზლდნენ.

მიხეილ ჯავახიშვილი ხედავს, რა მდგომარეობაშია სა-ქართველო: შინაური მდგომარეობა არეულ-დარეულია, ბრძოლები ხშირად თავს იჩენს, შინაურმა ომებმა დაასუსტა და დააქუცმაცა ქვეყანა. ქვეყანას არ ჰყავს ერთიანი მთავ-რობა, რომელსაც არანაირი უფლებები არ გააჩნია და სურს უცხოელებს დაუთმოს საქართველოს ყელი და მთავარი ძარ-

¹ გაზ. „საქართველო“, №8, 1915 წელი

ლევბი. ის ასკვნის: "ასე უხვად დაფანტულ-დათესილი თესლი მეტად მწარე ნაყოფს გამოიღებს."¹

მ.ჯავახიშვილის პუბლიცისტური მემკვიდრეობის საუკეთესო ნიმუშია "ქართული წერილები ჟამსა ერთობისასა".² პუბლიცისტი წერილის პირველივე სტრიქონებში იხსენებს იმ საშინელ ომს, რომელიც მთელ მსოფლიოს ცეცხლივით მოედო. მოუწოდებს საზოგადოებას დაივიწყოს დავა, შუღლი, უთანხმოება და შეიკრას ერთ აზრად და ერთ ნებად. შეწუხებულია იმ ფაქტით, რომ ისევ დადგა საქართველოს ყოფნა-არყოფნის საკითხი. წერილის ავტორი ამაყია იმით, რომ ქართველებმა პირნათლად და სინდისიერად შეასრულეს თავიანთი მოვალეობა მეფის და კანონის წინაშე. გული წყდება იმაზე, რომ რუსეთს შესწირეს ქართველებმა იმედი და ნუგეში. პუბლიცისტი ფიქრობს, რომ ქართველებს ჭირდებათ დახმარება და შველა. რადგან როგორც თვითონ ამბობს: „ერთი ნახევარი საქართველოსი დაიმშა, ხოლო მეორესაც რამდენიმე თვის შემდეგ ასეთივე ბედი მოელის მოუსავლობის გამო“³.

მწუხარებით იგონებს წარსულს, უსამართლობას, შელახულ თავმოყვარეობას. იგონებს აჭარას და მის ბედზე ძალიან წუხს. მ. ჯავახიშვილი ფიქრობს, რომ ღმერთმა ქართველები დაივიწყა და შეშფოთებულია იმ ფაქტით, რომ იმატა უსამართლობამ, გაჭირვებამ, ღალატმა, სიხარბემ.

პუბლიცისტს აინტერესებს ვინ და რამ გამოიწვია მსოფლიო უბედურება. იგი დააბნია იმ ფაქტმა, რომ ამ უბედურებას ზოგი სამთა კავშირს აბრალებს, ზოგი კი სამთა შეთანხმებას.

მ.ჯავახიშვილი რბოსთან მიმართებაში ძალიან კრიტიკულია, მას უმეცარს უწოდებს, რომელსაც არაფერი მოეთხოვება.

პუბლიცისტმა საჯაროდ დასდო ბრალი მწერლებს. იგი შეშფოთებულია იმ ფაქტით, რომ მწერალ-მოღვაწეებიც

¹ გაზ. "საქართველო", №8, 1915 წელი;

² გაზ. "საქართველო", №24, 1915 წელი

³ გაზ. "საქართველო", №24, 1915 წელი

ისეთ დონეზე დაეშვნენ რომ თვითონაც არ იციან რის შესახებ საუბრობენ. მათ უმრავლესობას დაკარგული აქვს ახალი აზროვნების, მსჯელობის უნარი.

მ. ჯავახიშვილი რამდენჯერმე იმეორებს ერთ და იგივე კითხვას, თუ ვინ გამოიწვია ომი და ცდილობს თვითონვე გასცეს პასუხი ამ კითხვაზე: ომი არავის გამოუწვევია, ის თავად დაიწყო. იგი ომის შესახებ ასეთ განმარტებას იძლევა: „ესე იგი ომი ერთი რამ აუცილებელი, ფსიქოლოგიურად ბუნებრივი მოვლენა იყო, სწორედ ისეთივე მოვლენა, როგორც მიწისძვრა.“¹

1928 წელს გამოვიდა კრებული „არიფიონი“, რომლის ერთ-ერთი დამაარსებელი მიხეილ ჯავახიშვილი იყო. კრებულის მხოლოდ ერთი ნომერი დაიბეჭდა. მთავრობის განკარგულებით „არიფიონმა“ არსებობა შეწყვიტა.

მ.ჯავახიშვილის პუბლიცისტური მემკვიდრეობა მოიცავს 1903-1937 წლების პერიოდს. ეს ის პერიოდია, როცა ყველა თავის გადარჩენას ცდილობდა. სწორედ ამ დროს დაუპირისპირდა მიხეილ ჯავახიშვილი და საკუთარი აზროვნების კუთხით დაგვანახა არსებული სინამდვილე. პუბლიცისტური წერილების მრავალფეროვნებით და საინტერესო ცხოვრებისეული ფაქტების გადმოცემით დიდი ზეგავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი აზრის სწორად ჩამოყალიბებაზე.

1937 წლის 14 აგვისტოს მიხეილ ჯავახიშვილი, როგორც ხალხის მტერი დააპატიმრეს და იმავე წლის 30 სექტემბერს დახვრიტეს.

¹ გაზ: „საქართველო“, №24, 1915 წელი

ბრიგოლ რობაქიძე

გრიგოლ ტიტეს ძე რობაქიძე დაიბადა 1882 წლის 28 ოქტომბერს სვირში. წერა-კითხვა ისწავლა დაბა ჩხარის სკოლაში, შემდგომ შეიყვანეს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგ სწავლა განგრძო ტარტუს უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე, მეორე კურსის დასრულების შემდეგ დატოვა უნივერსიტეტი, გაემგზავრა გერმანიაში, ქ. ლაიფციგში დაამთავრა ფილოსოფიური ფაკულტეტი. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ 1908 წელს დაბრუნდა საქართველოში და დაიწყო ლექციების კითხვა ქართულ და რუსულ ენებზე. პირველად მან გაბედა საჯაროდ ქართულ ენაზე ლექციების კითხვა.

1910 წელს გრიგოლი უბრუნდება ტარტუს უნივერსიტეტს, ამთავრებს იურიდიულ ფაკულტეტს, მაგრამ დიპლომს ყაზანის უნივერსიტეტში იცავს და სამშობლოში დაბრუნებისთანავე ქართველ სიმბოლისტთა გამორჩეული ლიდერი ხდება. 1915 წელს იგი გახდა „ცისფერყანწელების“ ერთ-ერთი დამფუძნებელი, რომელშიც გაერთიანდნენ იმ დროისთვის პროგრესული სიმბოლისტი მწერლები და პოეტები. 1931 წელს ესად ბეისთან საუბარში, ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ძალიან აფასებს „ცისფერყანწელებს“, მაგრამ მათი მეთაური არასდროს ყოფილა. 1917 წელს რობაქიძის აქტიური მონაწილეობით დაარსდა საქართველოს მწერალთა კავშირი.

გრიგოლ რობაქიძე იმ პერიოდში გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე, როცა ეროვნული თემა ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი გახლდათ. მისთვის სწორედ პრესა იქცა ეროვნული იდეების პროპაგანდის ტრიბუნად. პუბლიცისტისთვის ფართოდ გაიღო რედაქციების კარი, სხვადასხვა ჟურნალ-გაზეთებიდან ქადაგებდა ის ეროვნულ იდეებს.

ერთ-ერთ ინტერვიუში აღნიშნავდა, რომ მართალია პოლიტიკოსი არ არის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ არ გაეგება ეს საკითხი. იგი საუბრობდა საქართველოში არსებულ

მდგომარეობაზე და აცხადებდა, რომ საქართველოს ჯვარცმა ელოდა და ქართველები მის მოახლოებას ლოცვით ხვდებოდნენ.¹ გრ.რობაქიძე აშკარად ხედავდა, თუ რა საფრთხე ელოდა მის ქვეყანას და ამიტომაც თავის შემოქმედებაში განსაკუთრებულ ადგილს უთმობდა უფლის ძიების საკითხს. მას სწამდა, რომ მხოლოდ უფალია ხალხის ნუგეშის-მცემელი. სწორედ უფლის სიყვარულით აკეთებს ადამიანი კეთილ საქმეს. პუბლიცისტი სიკეთეში ანგელოზს ხედავდა, ხოლო ბოროტებაში ეშმაკს. მას მიაჩნდა, როგორც ეშმაკი, ასევე ანგელოზი ჩვენში იყო ჩამჯდარი.

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციისა და ფაქტობრივი ანექსიის შემდეგ გრიგოლ რობაქიძე აქტიურად ჩაება საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, რისთვისაც მუდმივად განიცდიდა დევნას. მისი სამშობლოდან გადახეუნის მიზეზი სწორედ ბოლშევიკური დიქტატურა იყო. წერილში „მიმართვა ქართველი ახალგაზრდობისადმი“ პუბლიცისტი საუბრობდა ბოლშევიზმის გამხრნნელ ძალაზე და აღნიშნავდა „ასეთია საბჭოეთის სამოთხე. ეს სამოთხე მივატოვე და არა ნამდვილი სამოთხე, შეუდარებელი სამშობლო ჩვენი. მონყვეტილი ვარ ჩვენს დედამიწას, ხოლო შორეული ფესვებით მაინც მასთან ვარ. ეს ფესვებია უცხოეთში რომ მაცოცხლებენ.“²

ერთ-ერთი სენი საზოგადოებისა, რომელსაც გრ. რობაქიძე ეხებოდა ეს იყო ბოლშევიზმი, რომელიც მის შემოქმედებაში სიმბოლურ მნიშვნელობას იძენს. გრიგოლ რობაქიძე მკითხველს განუმარტავდა ბოლშევიზმის მავნებლობას. მისი აზრით, ბოლშევიზმი საზოგადოებას ძირს უთხრიდა. განსაკუთრებით შეურიგებლობას იჩენდა იმ ფაქტის გამო, რომ ვერავინ წვდებოდა ბოლშევიზმის ფენომენს, ვერ აანალიზებდა, თუ რა იყო ის, ხოლო იმათ ვისაც შეეძლო ამის ახსნა,

¹ გაზ. „ბარრიკადი“, 1920 წლის 5 იანვარი

² <https://mera8ino.wordpress.com/2010/01/18/post4/>;

საბჭოეთი იმ დროს დატოვეს, როცა ბოლშევიზმი ჯერ კიდევ არ იყო. ბოლშევიზმს ის დემონურ ფაზას უწოდებდა. დემონის არქეტიპი კი ბოროტებისა და უწმინდურობის სიმბოლოა. პუბლიცისტი უპირისპირდებოდა რა მას აღნიშნავდა „ბოლშევიზმის გავლენა სულიერ არსში მეტად რთული მოვლენაა. იგი უფრო ატმოსფერულია, ვიდრე ფიზიურ ხელშესახები“.¹

გრ.რობაქიძე ცდილობდა ეს ატმოსფერული მოვლენა მხატვრულად გადმოეცა. საბჭოეთის მოქალაქეს პატივყარილ ქალწულს ადარებდა, რომელიც გაორებული და არანამდვილი იყო. როგორც ცნობილია, ქალწულობის არქეტიპი სინმინდისა და სისპეტაკის სიმბოლოა, ხოლო პატივყარილი ქალწული ნამუსშელახულობის სიმბოლო. და სწორედ ნამუსშელახულობის, ბოლშევიზმის არქეტიპებზეა დაფუძნებული გრიგოლ რობაქიძის „ჩაკლული სული“. „უთუოდ ამის საბუთი არის ჩემი რომანი, ამ ოცი წლის წინათ გერმანულ ენაზე გამოცემული „ჩაკლული სული“, საცა, ასე რომ ვთქვათ, მოლეკულურად არის განხილული, თუ რა ემართება ადამიანს ბოლშევიკურ არეში, სულ ერთია არის იგი ბოლშევიკი თუ არა ბოლშევიკი, ალბათ ამით აიხსნება ის ამბავი, რომ ამ რომანში წინასწარ ხილულია თანასახი ე.წ. საჩვენებელი პროცერთთა“² – წერდა გრიგოლ რობაქიძე.

პუბლიცისტის პოზიცია მებრძოლი ხასიათის იყო. იგი მწვავედ ამიშვლებდა საქართველოში არსებულ მდგომარეობას. ერთ-ერთ რადიო გამოსვლაში გრიგოლ რობაქიძემ განაცხადა „ვინაა თავისუფალი საბჭოეთში? — არავინ. საბჭოეთში კაცს შიშით მოსვენებით ვერც კი დაუძინია. ეშინია, სიზმარში ბოდვით არ წამოსცდეს გულნადები აზრი რაიმე“.³

გრ.რობაქიძე საკმაოდ განათლებული პიროვნება იყო. ამიტომ მისი ერუდიცია და ნიჭი საშუალებას აძლევდა კარგად ჩაეხედა მოვლენების პროცესში და გაეანალიზებინა ის მდგომარეობა, რაც იმდროინდელ საქართველოში არსებობ-

¹ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, № 14, 1953წ., გვ.33

² ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, № 14, 1953წ., გვ.33;

³ <http://reportiori.ge/old/?menuid=6&id=43046>

და. როგორია იმდროინდელი საზოგადოება? რას აკეთებს ხელისუფლება ხალხის მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად? — ეს კითხვები მუდამ თან სდევდა მის შემოქმედებას. თავის პუბლიკაციებში იგი მთავრობას ბრალს სდებდა საქართველოში მიმდინარე საზოგადოებრივ პროცესებში და ქვეყნისა და ხალხის ინტერესებისათვის ილწვოდა.

გრიგოლ რობაქიძემ, რომელიც ფიქრობდა, რომ სამშობლოში მის ნიჭს არ აფასებდნენ, გადაწყვიტა საზღვარგარეთ წასულიყო. პასპორტი სერგო ორჯონიკიძის დახმარებით მიიღო. 1931 წელს იგი გაექცა კომუნისტურ რეჟიმს და გერმანიაში დასახლდა. საბჭოთა ხელისუფლებამ გრიგოლ რობაქიძის წინააღმდეგ სასტიკი კამპანია წამოიწყო, პრესაში იბეჭდებოდა წერილები, რომლებშიც მწერალს „სოციალისტური სამშობლოს მოღალატეს“, „ფაშისტს“ უწოდებდნენ. საბჭოთა საქართველოში აიკრძალა მისი ყველა ნაწარმოები. მისი სახელის ხსენებაც კი აკრძალეს. 1931 წლიდან გარდაცვალებამდე გრიგოლ რობაქიძე იყო პოლიტიკური ემიგრანტი. 1946 წლამდე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა გერმანიაში, ხოლო 1946 წლიდან - შვეიცარიაში. 1942 წელს მისი უშუალო მოღვაწეობით ემიგრაციაში დაარსდა ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირი და იყო ამ ორგანიზაციის ერთ-ერთი ლიდერი. გრიგოლ რობაქიძე იყო ანტიბოლშევიკ ერთა ლიგის თვალსაჩინო მოღვაწე, აგრეთვე ევროპულ მწერალთა კავშირის წევრი და ლიტერატურულ-მეცნიერული ჟურნალის „ბედი ქართლისას“ თანაგამომცემელი პარიზში. „დაეხმარეთ ფინანსურად „ბედი ქართლისას!“ მე არა მგონია, რომელიმე ქართველს ჩემი სახელი არ გაეგონოს. ყველამ იცის, რომ მე „თხოვნა“ არ მიყვარს, პირიქით: გაფურბი მას. და თუ ეხლა „თხოვნისთვის“ ავსძარი ენა — ალბათ, რაღაც დიდი რამ მაიძულებს ამას“ -მოუწოდებდა გრიგოლ რობაქიძე ქართველ ემიგრანტებს.¹

¹ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, № 2, 1948წ., გვ.2

ჟურნალში „ბედი ქართლისა“ დაბეჭდილ ერთ-ერთ ინტერვიუში გრ.რობაქიძე აღნიშნავდა „ქართული საქმის გაგება მოითხოვს საქართველოს გაგებას, საქართველოს გაგება თავის მხრივ მოითხოვს გაგებას ცნებისა „ხალხი“¹ ქართველ ხალხს, როგორც ცოცხალ არსსა და მითიურ პიროვნებას ისე აღიქვამდა და მას ქართუს ანუ კარდუს უწოდებდა. იგი სხვადასხვა საკითხებზე ესაუბრებოდა კარდუსს, რომელიც უჩინარი მოსაუბრე, მწერლის თანმდევი სულია. თითოეული სიტყვისთვის მეტი დამაჯერებლობა რომ მიეცა და მოსაზრებებიც მკითხველისთვის უფრო საინტერესო ყოფილიყო, გრ.რობაქიძემ დიალოგის ფორმას მიმართა. მასსა და კარდუსს შორის იმართება მეგობრული დიალოგი. კარდუ თითქმის ყველა საკითხში ეთანხმება. პუბლიცისტი დადებით ემოციებს ვერ ფარავდა კარდუსთან საუბრისას და სხვადასხვა ფრაზებით ამკობდა მას: „მარჯი შენს მარჯვენას კარდუ“, „ეს გრიგალი შენ იყავ კარდუ!“....

გრ. რობაქიძისთვის კარდუ „მზეგრძელი“ და „მზემოსილია“. კარდუ წარმოდგენილია, როგორც პიროვნება და როგორც ღმერთი. პუბლიცისტისთვის კარდუ ღმერთის ტოლია. მაგრამ კარდუ ასე არ ფიქრობდა. მას მიაჩნდა, რომ იგი მითიური თაურმდგენია ხალხისა და „ღმერთად არ უნდა გახედეს მიჩნეული, თორემ გზა იგი წალმართისაგან უკუღმართად იქცევა.“²

მართალია გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში იგრძნობა იმდროინდელი ეპოქა და რეჟიმი, მაგრამ სამშობლოსა და ქართული გენის სიყვარული ყველგან მჟღავნდება. იგი წერდა „წამებულმა ქართველმა ისეთი სიმძლავრით გაიღვიძა ჩემში, რომ ქვეშეცნეულ მოვინდომე, „ლამარა“ მიმეხალა მტარვალთა მიმართ, ვითარ ტრაგიკული მარჯი დამარცხებულთა“.³

¹ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №14, 1953წ. გვ.8;

² ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №1, 1948წ., გვ.17;

³ <http://litklubi.ge/ბიბლიოთეკა/vie>;

გრიგოლ რობაქიძეს სწამდა, რომ ყოველივე არსებულის საფუძველი არის ღმერთი. რაც კი ცხოვრებაში ჭეშმარიტი, დიადი და ღვთაებრივია სწორედ ღმერთისაგან არის შექმნილი. იგი ხშირად საუბრობდა ქრისტიანობის შესახებ და სჯეროდა, რომ ქრიატიანობა ეროვნულობის, ქართველობის ატრიბუტია. ერთმანეთს უპირისპირებდა აღმოსავლურ და დასავლურ ქრისტიანობას და აღნიშნავდა „აღმოსავლურ ქრისტიანობაში მარტო განდგომაა და ლოცვა. თითქო აქ „მინა“ არც არის. დასავლურმა ქრისტიანობამ აღადგინა მინა. იქ „ღვთის საქმე“ თითქო „მინიერ“ სხეულს იღებს.¹

გრიგოლ რობაქიძე თავის თავს სულიდან ხორცამდე ქრისტიანად მიიჩნევდა და ამბობდა „თუ ერთხელ განიცადე ქრისტე შინაგან, მაშინ სიძნელე იგი გონებითი მოხსნილია რასაკვირველია, მაღლიცაა აქ დამხმარე“. ² გრიგოლ რობაქიძე ერთმანეთს ადარებდა ქრისტესა და ღმერთს და აცხადებდა ქრისტე ინდივიდუალურად მოვლენილი პიროვნებაა, ხოლო ღმერთი ზეინდივიდუალურია. ქრისტიანობაში ორ დაპირისპირებულ ძალას ხედავდა — სიკეთესა და ბოროტებას. მის შემოქმედებაში აშკარად იგრძნობა კეთილისა და ბოროტის არსებობა. ჭიდილი სიკეთესა და ბოროტებას შორის. „ეს საიდუმლო აუხსნელია, ოღონთ იგი პოსტულატია, ურომლისოდაც არც ონტოლოგიაა შესაძლებელი და არც გნოსეოლოგია“ — წერდა იგი.³

გრიგოლ რობაქიძე ფიქრობდა, რომ ღმერთის რწმენა ათასჯერ უფრო ადვილია, ვიდრე ქრისტესი. ქრისტიანობის ერთ-ერთ სიმბოლოზე — ჯვარზე საუბრისას იგი აღნიშნავდა, რომ ვაზის ჯვრის ფასი მთელ საქრისტიანოს არ მოეპოვება. „ჯვარი ვაზის“ ჯვარი — არც ხისაგან, არც ქვისაგან, არც რკინისაგან. რატომ მაინც და მაინც ვაზის ნასხლევისაგან? ალბათ იმისათვის, რომ ვაზი სახეა „მინის“ ნოყიერების და

¹ ჟურნ. „ქართული მწერლობა“, №1, 1927 წელი;

² <http://genia.ge/?p=18907>

³ <http://genia.ge/?p=18907>;

ნაყოფიერების. ეს კიდეც არაფერი. ჯვარი ვაზის შეკრულია ქალის თმებით — (ლეგენდარულ გადმოცემით: ღვთისმშობლის, თუ თვითონ ნინოსი)".¹ გრიგოლ რობაქიძემ კარგად იცოდა, რომ ქვეყნიერება განუყოფელია ღმერთისგან. მსოფლიო და ღმერთი მთლიანობაა. მას სწამდა, რომ ღმერთი ყველგანაა, ახლოსაა ყველასთან და განსაკუთრებით კი ბავშვთან. „ველური“ პირველყოვლისა ბავშვია და ბავშვთან ყოველთვის არის ღმერთი“ — ამბობდა იგი.² გრიგოლ რობაქიძე ბავშვსა და ღმერთს ერთმანეთს ადარებდა და აცხადებდა, რომ მარადია ღმერთიც და ბავშვიც. ბავშვის ხელი ღმერთით არის მოქნეული. იგი ბავშვს თუ ცხოვრების სანწყისად აღიქვამდა, ღმერთს ყველაფრის სანწყისად მიიჩნევდა და ამბობდა „ადამიანის გული ხორცადქცეული ნაწილია მითიურად გაგლეჯილი ღმერთის“³ — აი, ეს დასკვნა გადაიქცა გრიგოლ რობაქიძისთვის ცხოვრებად. პუბლიცისტი თვლიდა, რომ ადამიანი ღვთიური მრავალსახეობაა. ადამიანისათვის უკანასკნელი საყრდენი უზენაესია — ღმერთი. ადამიანი უღვთიერესი მოვლენაა.

გრიგოლ რობაქიძე თავის შემოქმედებაში საუბრობდა რა „ძე ღვთისა“ და „ძე კაცისა“-ს შესახებ ამბობდა, რომ სახარებაში ქრისტე იწოდების როგორც „ძე ღვთისა“ და როგორც „ძე კაცისა“. „როგორც „ძე კაცისა“ იგი მოევლინა ქვეყანას მეფე დავითის გვარის ხაზით. ბაგრატიონთ ისე მძაფრად სწამდათ ქრისტე, როგორც „ძე-ღვთისა“ რომ მას „ძე კაცისა“, ამ ხაზით იგულვებდნენ.“⁴ — დასძენდა პუბლიცისტი და აცხადებდა, თუ პიროვნება განმტკიცდება კოსმიურად, იქცევა ზეკაცად, ღმერთკაცად, ხოლო ღმერთი კვდება კაცში. ზედმეტი არ იქნება, თუ გავიხსენებთ მის წერილს „რუსთაველის მსოფლიო მზერა“⁵, სადაც მან ყურადღება გაამახ-

¹ გაზ. „ბახტრიონი“, №8, 1922 წელი;

² ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №1, 1948წ., გვ.17;

³ <http://litklubi.ge/ბიბლიოთეკა/view-nawarnioedi.php?id=11298>

⁴ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №1, 1948წ., გვ. 17;

⁵ გაზ. „საქართველო“, 1920წლის 21 ოქტომბერი

ვილა განგების საკითხზე. ერთმანეთისგან გამიჯნა განგება და ბედისწერა. „განგება სპობს პიროვნების თვითმოქმედებას“ — აცხადებდა იგი. ამ ფორმულას ზოგიერთი მკვლევარი არ ეთანხმება. ისინი „მიიჩნევენ, რომ გრიგოლ რობაქიძის აზრით „ღვთისნებით ადამიანი იზღუდება“. რა თქმა უნდა ეს სადავო საკითხია. გრიგოლ რობაქიძის ფორმულაში შეიძლება ვიგულისხმოთ ის, რომ კაცი რასაც აკეთებს, ღვთის ნებით აკეთებს. ერთ-ერთ წერილში იგი ასეთ კითხვას სვამდა „განა აქ არა სჩანს „ღვთის ხელი?“ მას სწამდა, რომ ღმერთი განაგებს თითოეული პიროვნების ქმედებას. მან კარგად იცოდა, თუ რა იყო შემოქმედისათვის საჭირო და ყველა იმ პირობასთან ერთად „თუ ღმერთიც მასთან არის“ ჭეშმარიტად დიდი ხელოვანია.

გრიგოლ რობაქიძეს მიაჩნდა, რომ ხელოვნება რელიგიის ერთ-ერთი სახეა. იგი საუბრობდა ხელოვანის იდუმალი ბუნებისა და კოლექტიური ფანტაზიის შესახებ და აქვე განმარტავდა თუ რა არის კოლექტიური ფანტაზია. „ზღაპარი, მითი, ლეგენდა, რელიგია, — ყველა ეს კოლექტიური ფანტაზიის სახეა.“ — დასძენდა იგი.¹

გრიგოლ რობაქიძე თავის ერთ-ერთ წერილში „დოსტოევსკი“² საუბრობდა „ყოვლადობის“ იდეის შესახებ და აღნიშნავდა „ყოვლადობა“ დოსტოევსკისათვის ცხადდება ქრისტიუმი. ნიცშესთვის „დიონისურობა“ დიონისოში. გრიგოლ რობაქიძე ცდილობდა წარმოეჩინა მწერლის შემოქმედების ესოდენ მნიშვნელოვანი მხარე და ფაქტების ახსნა-განმარტებით სწორი შეფასება მიეცა ამ საკითხისათვის. აქებდა რა დოსტოევსკის, ამავე დროს არ ეთანხმებოდა და უკვირდა, თუ რატომ აძაგებდა იგი ებრაელებსა და პოლონელებს, რატომ არ ცნობდა დასავლეთისადმი ქრისტეს მიღების რელიგიურ უფლებას.

გრიგოლ რობაქიძე თ.დოსტოევსკის სასტიკ რეალისტსა და უკიდურეს ირეალისტს უწოდებდა. და მართლაც, მი-

¹ გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1913 წლის 12 აპრილი;

² გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი

სი ნაწარმოებების კითხვისას რეალობას ვცვილდებით და ირეალიზმში გადავდივართ. იგი თ.დოსტოვესკის ადარებდა ჰოფმანს, რომელიც ტრივიალურისა და ფანტასტიურის თანხვედრით ირეალისტურს იჭერდა. ედგარ პოს, რომელიც მათემატიკის მისტიკითა და სატანისტური ლოგიკით ირეალისტურს აღწევდა. გრიგოლ რობაქიძე პარალელს ავლებდა რამათ შემოქმედებასა და თ.დოსტოვესკის შემოქმედებას შორის აღნიშნავდა, რომ დოსტოვესკის არც ერთი სჭირდება და არც მეორე. მას იგი ერთ-ერთ უდიდეს მწერლად მიიჩნევდა და თავის წერილებსა თუ ესეებში აღფრთოვანებით საუბრობდა მასზე. გრიგოლ რობაქიძეს სწამდა, რომ თავისი თვალთახედვით დოსტოვესკიმ დასავლეთ ევროპის მოაზროვნეებს გაუსწრო. ეს ის დროა, როცა დოსტოვესკის ნაწარმოებები რამდენიმე ენაზე ითარგმნა და მის შემოქმედებას გამოეხმაურნენ სტეფან ცვაიგი, ჰერმან ჰესსე და სხვ. მის შესახებ სხვადასხვა აზრი არსებობდა. ზოგი მას დიდ მწერლად მიიჩნევდა, ზოგი კი უბრალოდ — ხელოვანად. თვლიდნენ, რომ იგი მხოლოდ მხატვარია და ფსიქოლოგი, რომელიც არაჩვეულებრივად ხატავდა ადამიანის ფსიქიკას, მის განწყობას. და სწორედ ამ დროს გრ.რობაქიძე დოსტოვესკის გენიალურ რუს მწერლად მოიხსენიებდა და სწამდა, რომ დოსტოვესკიმ თავისი ლეგენდით ისეთი უსაზღვრო სულის თავისუფლება აცნობა ქვეყანას, რომლის მსგავსი არავის მოლანდებია.

დოსტოვესკის ხელოვნება მიმართულია არა მარტო წარსულისკენ, არამედ მომავლისკენ. მან წინასწარ იცის რა მოხდება. სწორედ ამის გამოა, რომ გრიგოლ რობაქიძეს დოსტოვესკის ხელოვნებად მიაჩნდა ის, რომ მასში ყოველი საგანი ნივთიერი იყო და ყოველი ნივთი ფანტასტიური. იგი თვლიდა, ყოველი ნივთი ისე უნდა ამოწურო, რომ იგი ფანტაზმად, სიმბოლოდ იქცეს. გრიგოლ რობაქიძე წერდა „დოსტოვესკიმ არ იცის შეჩერება: იგი მუდამ პაროქსიზმშია. იგი მტერია ყოველი არსებულის და განსახიერებულის. ზოგი თვალი ჩერდება მიწაზე და სხეულზე, ჩერდება სიყვარულით.

ასეთია ჰომეროს, ტიცციან, გოეთე, პუშკინი. დოსტოევსკი არ ჩერდება მიწაზე, მას უნდა სხვა სხეული. მართალია პირველიც ვითარდება და მეორეც, მაგრამ დოსტოევსკის არ შეუძლია უცქიროს დაუსრულებელ ვითარებას („აბანოს ობობებით“) მას უნდა ერთი დაკვრით შესცვალოს სამყარო“.¹

გრიგოლ რობაქიძე თვლიდა, რომ დოსტოევსკი იმდენად თავისუფალი იყო, რომ შეუძლებელი იყო მისი მიწაში ჩაზრდა. მიწა არ იყო დოსტოევსკის სტიქია. პუბლიცისტის აზრით დოსტოევსკი არ იღებს მიწას.

როცა იგი მიწაზე დადის უფსკრულები ითხრებიან. იგი მიწისქვეშა პიროვნება იყო. მას მოაქვს დაშლა. მან არ იცის შეჩერება. გრ.რობაქიძეს მიაჩნდა, რომ დოსტოევსკი ჰაეროვანი იყო და მას სურდა ერთი დაკვრით სამყაროს შეცვლა. მას არ შეეძლო ამ ქვეყანაში მშვიდად ყოფნა. და ეტყობა, სწორედ ამ თვისებების გამო გრ.რობაქიძე დოსტოევსკის მოგზაურს უწოდებდა და აღნიშნავდა, რომ რუსეთში მრავალი ასეთი მოგზაური იყო „მოგზაურობა (სტრანნიჩესტვო) იყო ფილოსოფოს სკოვოროდაში, ლერმონტოვში, დოსტოევსკისა და ტოლსტოიში...“ — დასძენდა იგი.²

გრიგოლ რობაქიძე საუბრობდა რა დოსტოევსკიზე, პარალელს ავლებდა ნიცშესთან. მას მიაჩნდა, რომ დოსტოევსკისა და ნიცშეს იდეები მსგავსი იყო. იგი აღნიშნავდა, დოსტოევსკის ჰიბრიდული მსოფლიოგზნება იგივეა, რაც ნიცშეს დიონისური აპერცეპცია. გრიგოლ რობაქიძე აცხადებდა, რომ ეს არის იდეა მარადის მობრუნების. დოსტოევსკისათვის იდეა მობრუნების არის იდეა „ყოვლადობის“, ხოლო ნიცშესთვის „დიონისურობის“. „ყოვლადობა“ დოსტოევსკისათვის ცხადდება ქრისტეში. ნიცშესთვის „დიონისურობა“ — დიონისოში.

გრ.რობაქიძე იყენებდა შედარების ხერხებს. იგი დოსტოევსკის ადარებდა აპოკალიფსურ სტიქიას. მწერალი აპო-

¹ გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი;

² გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი

კალიფსური სენით იყო დაავადებული. გრ.რობაქიძის აზრით აპოკალიფსი დოსტოევსკის სიგიჟეა, ხოლო აპოკალიფსური ეპილეფსია – შთაგონება. პუბლიცისტს მიაჩნდა, რომ ეპილეფსიური ხილვა ისე არავის გადმოუცია, როგორც დოსტოევსკიმ მოგვცა კირილოვის არეული, ბოდვიანი მონოლოგით. გრიგოლ რობაქიძის რწმენით, დრო უნდა გაჩერდეს და დამყარდეს მარადიული ჰარმონია დოსტოევსკის კირილოვისა მიწის ფერისცვალებაში. გრიგოლ რობაქიძე აცხადებდა, რომ სულის აპოკალიფსური რითმით მრავალი პოეტია შთაგონებული, მათ შორის იყო დოსტოევსკი. „იგი ანგრევს სამყაროს, ანგრევს პლანეტებს, მაგრამ იოანნესავით სხვა მიწას მზერს და სხვა ზეცას“ — წერდა პუბლიცისტი.¹

გრიგოლ რობაქიძე ამტკიცებდა, რომ დოსტოევსკის მთავარი ხაზი აპოკალიფსია, ქოლერული ტემპერამენტით გახელებული. იგი დოსტოევსკის დიალოგს პლატონის დიალოგს ადარებდა და ამბობდა, პლატონის დიალოგი დიალექტიკურია, ხოლო დოსტოევსკის დრამატული. თუ პლატონში არის ინტელექტუალური დენის დინამიკა, დოსტოევსკში პლანეტარული მოხეტევის დინამიკაა.

გრ.რობაქიძე წერდა დოსტოევსკის მსოფლიოგზნების შესახებ. რას წარმოადგენს მწერლის მსოფლიოგზნება? ეს არის მისი სამყაროსეული გზნება, მისი წვდომა სამყაროს შინაგან არსში. პუბლიცისტი საუბრობდა რა ამ საკითხის შესახებ, ხელმძღვანელობდა ფორმულით „მე ყოველში ვარ და ყოველი არის ჩემში“. ეს ფორმულა ჰიბრიდული ყოფისათვის დიონისოს ცნობიერებაა. აი, სწორედ ამ ფორმულაში იყო მოცემული დოსტოევსკის ფენომენი. „ყოველი ყოველში“ — სწორედ ეს იყო დოსტოევსკის ჰიბრიდული მსოფლიოგზნება. „ყოველი მოვლენა დოსტოევსკისათვის „ესეც“ არის და „ისიც“ არის, — წერდა გრიგოლ რობაქიძე, — „ერთიცა“ და „მეორეც“, „მეორეცა და სხვაც“. მისი თვალი არეულია და მასში მოსჩანს ყოველი ხედვა. სული მისი ბნელში და ქვეშევ-

¹ გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი;

ნეულშია გადასული, როცა სტიქიური ელემენტების ომია გამართული“.¹

გრიგოლ რობაქიძე დოსტოევსკის შემოქმედებაში მნიშვნელოვან ადგილს უთმობდა პიროვნების როლს საზოგადოებაში. დოსტოევსკი სრულფასოვნად აღიქვამდა ადამიანებს. მისთვის მნიშვნელოვანი იყო ადამიანის ბედისწერა. იგი იკვლევდა ადამიანის სულის ტრაგედიას. გრ.რობაქიძემ ყურადღება გაამახვილა კარამაზოვებზე, განსაკუთრებით ივანე კარამაზოვზე, რომელიც მძლავრია, არმიმღები და უარყოფელი არსებული ქვეყნისა. პუბლიცისტი ერთმანეთს ადარებდა შექსპირის ოტელოსა და დოსტოევსკის კარამაზოვს და ასკვნიდა, ოტელოს ხასიათი თუ იკვეთება სასტიკი განპიროვნებით, ყოველი მისი ფიგურა თუ პლასტიური ნაკვეთებით იჭედება, კარამაზოვის ხასიათი ისხმება ოტელოსეული ხაზებით, ყალიბდება ინდივიდუაციის მკაცრი გზით. გრიგოლ რობაქიძეს სწამდა, რომ აქ ჩანდა დოსტოევსკის ხატვითი პრინციპი. მისი მხატვრობა დიონისური ხელოვნებაა. გრ.რობაქიძე საუბრობდა დოსტოევსკის „ჰისტერიის“, როგორც ხატვითი ხერხის შესახებ. მისი აზრით, დოსტოევსკის ფანტაზია ქაოსის ბადეა. იგი განზრახ ხლართავს ტრაგედიის ფაბულას და ცდილობს სიმართლისა თუ ბრალის საკითხში კაცთა განსჯა უმწეოდ გამოიყვანოს. გრიგოლ რობაქიძე თვლიდა, რომ ეს ერთი შეხედვით არის ასე, სინამდვილეში კი რომანის შინაარსი სულ სხვაგვარია. „საქმე ის არის, რომ დოსტოევსკის კარამაზოვების ოჯახი ჰყავს აღებული არა მკაცრი ინდივიდუაციის ხაზებით, არამედ ნაპირგადასული ჰიპრიდული ქსელებით“ — წერდა გრიგოლ რობაქიძე.²

გრიგოლ რობაქიძე საუბრობდა თ.დოსტოევსკის მისტიკის შესახებ. იგი მისტიკოსი რეალისტია, რადგანაც მისი რეალობა არ არის ცხოვრებისეული სინამდვილის ამსახველი რეალობა. დოსტოევსკიმ ჭეშმარიტი მითი შექმნა: ეს არის მითი კარამაზოვების შესახებ. მამა და შვილები — დიმიტრი

¹ გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი

² გაზ. „ბარრიკადი“, 1922 წლის 1 თებერვალი

და ივანე მითიური გმირები არიან. გრ. რობაქიძე ცდილობდა წარმოეჩინა დოსტოევსკის შემოქმედების ესოდენ მნიშვნელოვანი მხარე და ფაქტების ახსნა-განმარტებით სწორი შეფასება მიეცა ამ საკითხისათვის. გრიგოლ რობაქიძეს სწამდა, რომ დოსტოევსკი კაცთაშორის პირველი და უკანასკნელი ასტრალისტი იყო.¹

გრიგოლ რობაქიძე იყო ყოველივე ქართულის, ეროვნულის ქომაგი, მისი ყურადღების მიღმა არ რჩებოდა არცერთი მეტ-ნაკლები მნიშვნელობის მქონე ეროვნული საკითხი. თავის პუბლიკაციებში მსჯელობს საქართველოზე, როგორც მზის ბადეში გაკვალულ დედოფალზე, ოქროს ვერძზე, ვაზის ჯვარზე. პუბლიცისტი თვლიდა, რომ მისი სამშობლო მზეა, მართალია დაჭრილი, მაგრამ მაინც მზე.² იგი აიგივებს მზესა და ღმერთს, ყურადღებას ამახვილებს მუხაზე, რომელსაც მის შემოქმედებაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს. საუბრობს ჩრდილოური მითის, იფნის ხის შესახებ. მას სწამდა, რომ ეს ხე ადოლფ ჰიტლერის საგვარტომოა. გრიგოლ რობაქიძე ჰიტლერს მიწის ძალთა გამომღვიძებელს უწოდებს. მწერალი თავდაპირველად ჰიტლერის გარეგნულ სახეს აღწერს. იგი ჩაკეტილია თავის თავში და სადღაც შორეთში იმყოფება. მისი სახე შეუმჩნეველია, საიდუმლოდ ირეკლება სხვაში. „...მედიდურად ჩერდება საგნებს ზემოდან დასცქერის და შორს ისე იყურება, თითქოს უეცრად რაღაც საფრთხე იყნოსაო; შემდეგ თავს ხრის, ოდნავ მკაცრად, გრძელი, ღონიერი ნაბიჯით განაგრძობს გზას. ხელებს იქნევს, გრძელ, ენერგიულ ხელებს, რომლებიც მის მტკიცე ნაბიჯს ფრთას ასხამენ. აქ მისი ყოველი მოძრაობა პლასტიურად დასრულებული ჩანს.“ — ნერდა გრიგოლ რობაქიძე.³

გრიგოლ რობაქიძე ცდილობს ეს „მედიდური“ პიროვნება სხვებთან ახლოს წარმოგვიჩინოს. მაგრამ, ამას ვერ ახერხებს, რადგანაც, როგორც ჩანს, თვითონ ჰიტლერი სი-

¹ გაზ. „ბარრიკადი“ 1922 წლის 1 თებერვალი;

² ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, №47, 1964წ., გვ.4

³ <http://www.1.skola.dlf.ge/gri/hitlerii.html>

შორისაკენ მიისწრაფვის და სხვებთან ახლოსაც რომ დგას, ისინი მისდამი მაინც სიშორეს გრძნობენ.

გრიგოლ რობაქიძე ჰიტლერისადმი საკუთარ ხედვას გვანვდის. მწერალი ჰიტლერს ერთ ჩვეულებრივ პიროვნებად როდი წარმოგვიდგენს. მან კარგად იცის, რომ ჰიტლერმა თუ რამე განიზრახა არაფერზე უკან არ დაიხევს. „იგი კვლავ და კვლავ იყენებს პირის ნაცვალსახელს „მე“, ოღონთ „მე“ ამ შემთხვევაში ხალხის ზეპიროვნულ თვითობას ნიშნავს“¹ – წერდა გრიგოლ რობაქიძე, მაგრამ რას ნიშნავდა ეს „მე“ ეტყობა რობაქიძისთვისაც უცნობი იყო. სინამდვილეში კი ჰიტლერის სახე ყოვლისშემძლე პიროვნების არქეტიპის ვარიაცი-აა. ძნელია ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რისი თქმა უნდოდა გრიგოლ რობაქიძეს ჰიტლერის სახის დახატვით. რა ვუნდოთ ამას შემოქმედებითი აღტაცება, თუ უბრალოდ იმ დროის გა-მოძახილი.

„ჰიტლერში“ თითქოს არაფერია არარეალური, მითო-ლოგიური. აქ დახატულია პიროვნების მხატვრული სახე. მაგ-რამ ამ სახის სრულყოფილად წარმოსაჩენად რობაქიძე ცდი-ლობს მითებითა და სიმბოლოებით გაამდიდროს ნაწარმოები. გვიჩვენოს ის წყობა, რომელშიც ჰიტლერი მოღვაწეობდა.

საინტერესოა, როგორ შეაფასებდა გრიგოლ რობაქიძე ჰიტლერის მოღვაწეობას, ეს ნაწარმოები რამდენიმე წლის შემდეგ რომ დაენერა. რა სახის მითებსა და სიმბოლოებს გა-მოიყენებდა ჰიტლერის წარმოსაჩენად. რას უწოდებდა იმ რე-ჟიმს, რომელიც ჰიტლერმა შექმნა და რომელშიც გარკვეული წლების განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. ერთი რამ კი ცხადია, ეს არის ჰიტლერის, როგორც სახელმწიფო მოღვაწის გაიდევალიზებული სახე.

ჰიტლერი ფაშისტური დიქტატორის იდეოლოგი იყო, რომელიც იბრძოდა დემოკრატიული თავისუფლების მოსპო-ვისა და დამპყრობლური ომების გაჩაღებისათვის. გრიგოლ რობაქიძე ცდილობს სიმბოლოებისა და არქეტიპების გამოყე-ნებით დაგვანახოს ის წყობა, რომელიც ჰიტლერმა შექმნა

¹ <http://www.1.skola.dlf.ge/gri/hitleri.html>

გერმანიაში. ამ ნაწარმოებში არაფერია ნათქვამი ნაცისტურ და ფაშისტურ რეჟიმზე, აქ მხოლოდ საუბარია ერის გაღვიძებასა და აღორძინებაზე.

გრიგოლ რობაქიძეს დღემდე ვერ აპატიეს ფაშისტების მიერ თანაგრძნობა. მაგრამ ზოგიერთი მკვლევარი ამას საქართველოს გათავისუფლების დიდი სურვილით ხსნის. და მართლაც, გრიგოლ რობაქიძე იმდენად აღშფოთებული იყო საქართველოში არსებული სტალინური რეჟიმით, რომ მისთვის სულ ერთი იყო ვინ გაათავისუფლებდა საქართველოს. თუნდაც ისინი ფაშისტები ყოფილიყვნენ. როცა გრიგოლ რობაქიძე „ჰიტლერს“ წერდა 1938 წელი იყო და ამიტომ ნაკლებად იცოდნენ ჰიტლერის მრწამსი. თვითონ რობაქიძე ამბობდა, რომ იგი არ იყო არც ბოლშევიზმის, არც ფაშიზმისა და არც ნაციზმის მხარეს. ეს იყო მესამე ნაპირიდან დანახული. თუმცა მოგვიანებით გააცნობიერა, როგორც ნაციზმის, ასევე ჰიტლერის რეალური სახე.

გრიგოლ რობაქიძე ცდილობს ყურადღება არ გაამახვილოს იმ სახელმწიფო წყობაზე, რომელშიც ჰიტლერი იმყოფებოდა. იგი არ განმარტავს, მაგრამ არქექტიპების, მითებისა და სიმბოლოების გამოყენებით შთაბეჭდილებას გვიქმნის იმ რეჟიმის შესახებ. ჰიტლერის დახასიათებიდან და მისი მოქმედებიდან აშკარად იგრძნობა იმ ეპოქის სუნთქვა.

საბჭოთა პერიოდში ბელადის არქექტიპს განსაკუთრებული ადგილი ეთმობოდა. მას პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ძლიერი და ყოვლისშემძლე ბელადი მთელი ქვეყნის იმედი იყო. მის შესახებ წერდნენ ლექსებს, მოთხრობებს, იღებდნენ ფილმებს. ამას ეტყობა ვერც გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედება გადაურჩა და ლენინსა და ლენინიზმს ესეე მიუძღვნა. გრიგოლ რობაქიძე სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ ლენინის ფენომენზე ტომები დაინერებოდა. ეს მართლაც ასეა. მაგრამ საკითხავია რა სახისაა ეს ტომები. თითოეულ მათგანში მხოლოდ ერთი სახის არქექტიპის ვარიაცია ხომ არ არის შერწყმული და ისიც არარეალური.

გრიგოლ რობაქიძე ცდილობს დაგვანახოს ლენინის შინაგანი სიმტკიცე და ნებისყოფა. ის ერთმანეთს ადარებს ლე-

ნინისა და ნაპოლეონის ნებისყოფას და აღნიშნავს: „ნაპოლეონის ნება იყო ქოლერიული, ჭკუა კი მელანქოლიური. ლენინის ქოლერიულ ნებას კიდევ უფრო ახელებს ქოლერიული ჭკუა.“¹ იგი საუბრობს ლენინის ინტელექტზე, მის გაბედულობასა და სისასტიკეზე. მაგრამ აქვე აღნიშნავს, რომ მისი სისასტიკე კეთილშობილურია. ამით რისი თქმა უნდა რობაქიძეს გაუგებარია. ეტყობა მას სჯეროდა როგორც ლენინის, ასევე ბოლშევიზმის და იმედი ჰქონდა რომ რევოლუცია ხალხის მდგომარეობას გააუმჯობესებდა „ვისაც განუცდია, თუ რა არის მონობა-ჩაგვრა-სიმშილი-დაბეჩავება-წამება: მას არ შეუძლია არ მიიღოს რევოლუცია; ვისაც განუცდია, თუ რა არის: თავისუფლება-მონობის მოსპობა-ადამიანის ღირსების აღდგენა-ქვეყნის გადახა-ლისება-ერთა თვიდამყარება: მას არ შეუძლია არ ახსენოს სახელი ლენინის, განურჩევლად პარტიული დაყოფის და პროგრამებისა.“² – წერდა იგი. მოგვინებით გრ.რობაქიძე მიხვდა, რომ ბოლშევიკურმა წყობამ ხალხს კარგი არაფერი მოუტანა. ოქტომბრის რევოლუციას სისხლიანს უწოდებდა, ხოლო ლენინის მიერ წამოყენებულ მითოსს ყალბს.

გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია სტალინის არქეტიპს. იგი მხოლოდ საბჭოეთის არქეტიპს როდი გულისხმობს, სტალინის არქეტიპი გამარჯვების არქეტიპია. და მართლაც, სტალინზე საუბრისას, ხშირ შემთხვევაში იგულისხმება ფაშიზმზე გამარჯვება. გრიგოლ რობაქიძის წარმოდგენით ეს ის სტალინია, რომელმაც ბოლშევიზმი წარმოშვა. ერთი შეხედვით მას არაფერი აქვს საერთო სოსო ჯულაშვილთან. მას არავითარი თანაგრძნობა არ გააჩნია კაცობრიობის მიმართ. მისი მიზანი მხოლოდ ერთია. თავისი გამჭრიახობითა და საზრიანობით ცდილობს გზიდან არ გადაუხვიოს დასახული მიზნის მისაღწევად. „არის მხოლოდ სტალინი, მაგრამ ის სოსო ჯულაშვილი კი არ არის, არამედ პიროვნული განსახიერებაა იმ უპიროვნო ძალთა, რო-

¹ <http://burusi.wordpress.com/2009/08/14/გრიგოლ-რობაქიძე-ლენინი/>

² <http://burusi.wordpress.com/2009/08/14/გრიგოლ-რობაქიძე-ლენინი/>

მელთაც წარმოშვეს ბოლშევიზმი.” — წერდა პუბლიცისტი ჟურნალში „ბედი ქართლისა“.¹

არქეტიპებისა და სიმბოლოების გამოყენება, როგორც სიმბოლისტთა ერთ-ერთი გამორჩეული ლიდერისათვის შემთხვევითი არ არის. სიმბოლურ-სახეობრივი აზროვნება იგრძნობა არა მარტო მის ლიტერატურულ და პუბლიცისტურ ნაწარმოებებში, არამედ პირად წერილებშიც. მის მიერ დაწერილი ბოლო წერილი მიძღვნილი არის ახალგაზრდა ავსტრალიელი მხატვარ გიტა ფონ შტრახვიტცისადმი. წერილი სიკვდილამდე ორი დღით ადრე, 17 ნოემბერს არის დაწერილი: „გიტა, მზეო, ჩემო, „წყაროვ“ ჩემო!“² - ასე იწყებს წერილს ავტორი და იმედს გამოთქვამს, რომ მალე ერთად იქნებიან მაგრამ 1962 წლის 19 ნოემბერს გრიგოლ რობაქიძე გარდაიცვალა. 20 ნოემბერს, ჟენევის პოლიციამ გრიგოლ რობაქიძე საკუთარ ბინაში გარდაცვლილი აღმოაჩინა. იგი დაკრძალეს ჟენევაში. 1976 წელს ნინო და კალისტრატე სალიების თაოსნობით საფრანგეთში, ლევილის ქართულ სასაფლაოზე გადაასვენეს.

¹ ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, 1952, №14, გვ.9

² <http://www.ta8ula.ge/ge/story/55679-ბრigitა-gita-fon-shtraxvitci-gartveli-mtserlis-ghvtiuri-satrfo>

პეტრე სურგულაძე	3
მიხაკო წერეთელი	15
გიორგი გვაზავა	31
ნიკო ლორთქიფანიძე	47
ლეო ქიაჩელი	58
მიხეილ ჯავახიშვილი.....	65
გრიგოლ რობაქიძე	79

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@gmail.com

